Washington Irving

Kazinczy Ferencz

ÉLŐ KÖNYVEK

*

MAGYAR KLASSZIKUSOK

AZ ELŐSZÓT ÍRTA

GRÓF KLEBELSBERG KUNO

ÉLŐ KÖNYVEK

MAGYAR KLASSZIKUSOK

I. KÖTET

A BEVEZETÉSEKET IRTÁK

Ambrus Zoltán
Baltazár Dezső
Berzeviczy Albert
Császár Elemér
Dézsi Lajos
Galamb Sándor
Hevesi Sándor
Kapi Béla
Kéky Lajos
Kozma Andor
Lányi József
Négyesy László
Pekár Gyula
Pintér Jenő
Voinovich Géza
Radó Antal
Rákosi Jenő
Ravasz László
Sajó Sándor
Szász Károly
Tordai Ányos
Vargha Gyula

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
MEGBIZÁSÁBÓL KIADJA
A FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

KAZINCZY FERENC MUNKÁI

KÖLTEMÉNYEK
PÁLYÁM EMLÉKEZETE

DÉZSI LAJOS BEVEZETÉSÉVEL

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
MEGBIZÁSÁBÓL KIADJA
A FRANKLIN-TÁRSULAT BUDAPESTEN

Nyomatott finom famentes pehelykönnyű papiroson a Franklin-Társulat betűivel.

ELŐSZÓ.

Írta: Gróf Klebelsberg Kuno
m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Ez év január 1-én körlevelet intéztem Magyarország összes oktatóihoz, kezdve a kis óvónőn fel az egyetemi tanárig, hogy megjelöljem azokat az irányelveket, amelyeknek érvényesülniök kell a magyar iskolában. Ebben a körlevelemben és azokban a folytatólagosan írt cikkekben, amelyekben a körlevélben érintett eszméket bővebben kifejtettem, megkonstruálni igyekeztem a magyar neonacionalizmus fogalmát, egy olyan újfajta nacionalizmusét, amely kiveti nemzeti hibáinkat és tökéletesíti nemzeti erényeinket, egy olyan újfajta nacionalizmusét, amelyet nem bénít meg a mult nagyságának szemlélete, sem a jelen nyomorúságának nyomása, hanem amely bizakodva, mosolyogva néz a jövőbe s elszántan tör új nemzeti reálpolitikai célok felé.

Ez a neonacionalizmus azonban korántsem jelent radikális szakítást a nemzeti multtal, ellenkezőleg, a radikálizmustól éppen abban különbözik, hogy a nemzeti multnak minden értékét át akarja menteni a jövőbe. A neonacionalizmus puszta követelményből élő

valósággá csak akkor válhat, ha a politika ihletet nyer a művelődéstől, elsősorban az irodalomtól. A közéletben rendkívül gyakori gondolkozási hiba, hogy a politikát tartják a vezető erőnek, holott a valóság az, hogy a politikai élet kazánját a nemzet gondolkozása, az egymással küzködő szellemi irányzatok fűtik, amelyek elsősorban az irodalomban és a művészetben tükröződnek. A kultúra a prius, az előbbrevaló és nem a politika, amely a nemzet művelődésének csak vetülete.

Mely elemekből alakíthatjuk ki azt az új egészséges közszellemet, amelyre nemzeti megújhodásunk és annak programmja, a neonacionalizmus szempontjából szükség van? Főkép két elemből: a klassszikus és az élő magyar irodalomból.

Irodalom és irodalomtörténet nem egy. Végzetes egyoldalúság lenne, ha az élő magyar irodalmon elsiklanánk és különösen a magyar iskola nemzetnevelő munkáját kizárólag az irodalomtörténetre építené fel.

Főleg a pezsgő, eleven élő irodalom az, amelynek aktív lendítő ereje van. És mert ez igaz, azért kétszeresen sajnálatos, hogy irodalmunk csak lassanként találja meg a nagy bekapcsolódást a háború utáni élet új céljaiba. Élő irodalmunk kelleténél tovább állott a XX. század tizes éveinek, sőt bizony még 1918 és 19-nek is a befolyása alatt s csak mostanában kezd igazában ráeszmélni, hogy a magyar lélek erős és öntudatos neonacionalizmus után sóvárog.

Talán éppen azért, mert az újjáépítés kora csak

lassanként találja meg a maga sajátos új irodalmi irányzatát, éppen azért a klasszikus irodalom ma még fokozott jelentőséggel bir. Nem hiszem, hogy lenne Európában irodalom, amelynek nemzeti tartalma erősebb, mint éppen a magyaré Bessenyeitől egészen Arany követőiig. Innét van az, hogy még olyan szerzők is, akiknek írói képességei sekélyek voltak, akiknek műveit ma már szórakozás okából nem olvashatjuk, megtartották nemzeti kultúrpolitikai jelentőségüket. Bessenyei, Kultsár vagy Kazinczy műveinek olvasása ma az átlagos magyar olvasó, nem gyönyörködteti többé és mégis történeti jelentőségük változatlan, mert a nemzeti szellem ébresztésével és erősítésével voltaképpen megalapozták József nádor és Széchenyi István reformkorát. Sajátságos, hogy még a Nemzeti Színház létrejöttének sem irodalmi és esztétikai okok voltak a mozgatói, hanem az hogy öntudatosan, nemzeti okokból a német színházzal szemben «magyar theátrumot» követeltek. Pedig a gondolatot magyar szóval még ki se tudták fejezni. Irodalmi értékben a most megnevezett úttörők és legnagyobbjaink között óriási a minőségbeli különbség. De egyfelől Bessenyei és Kazinczy, másfelől Vörösmarty, Petőfi és Arany között a nemzeti érzés intenzivitása tekintetében alig van különbség. A klasszikus magyar irodalom éppen ennél az erős nemzeti tartalmánál fogva alkalmas arra, hogy élő irodalmunk némely hiányait pótolva, megadja a nagy inspirációt a nemzeti újjáépítés munkájához.

Ezért nemcsak mint kultuszminiszter, nemcsak művelődési szempontból, hanem mint a magyar neonacionalizmus gondolatának hirdetője, magasabb nemzeti tekintetekből is szeretettel ajánlom a magyar olvasóközönségnek a Franklin-Társulat nagyszerű irodalmi vállalkozását, az «Élő Könyvek — Magyar Klasszikusok» negyven kötetes sorozatát.

KAZINCZY FERENC.

Irta Dézsi Lajos.

Az irodalom oly sokrétű és szövevényes szellemi működés összes eredménye, mint a politika. A politikai életben vannak a jó politikusokon kívül ábrándozó idealisták, akik nagy szónokok, a tömeget magukkal ragadók, de gyenge politikusok; vannak gyakorlati emberek, de egyáltalán nem szónokok. Az irodalom virágzásához, a nép széles rétegére való kihatásához sem elég a nagy költők működése, szükség van másod- és harmadrendűekre is; csak olyanokra nincs szükség, akik önismeret hiányában magukat szintén költőnek tartják, pedig nem azok. Főként ezek elriogatása végett van szükség a kritikusokra, habár ez hivatásuknak csak egyik, talán nem is legfontosabb része. Szükség van az izgatókra is — a kritikusok egy neme — akik állandó figyelemmel kísérjék az irodalmi jelenségeket s buzdítással vagy feddéssel irányítsák az irodalom munkásait. Ilyen volt Kazinczy Ferenc is és ilyen irányú működésének van elévülhetetlen jelentősége.

Régi középnemesi családból származott, mint Bessenyei, a másik nagy agitátor. A család a borsodmegyei Sajó-Kazinctól vette nevét, noha nem voltak itt birtokai. A Lorántfiak jobbágyai voltak s csak a XVII. században emelkedett ki közülök a nemességszerző Kazinczy Sándor Péter deák szolgabíró, ennek fia pedig — II. Kazinczy Péter — a Rákóczyak ügyvéde volt s körülbelül olyan szerepet töltött be Báthory Zsófia és Zrínyi Ilona mellett, mint Gyöngyösi. Bereg,

majd Zemplén vármegye jegyzője s az 1662. évi ország-gyűlésen Zemplén követe, furfangos eszű prókátor volt, aki sok szövevényes pert és háborúságot ügyesen el tudott intézni; a református vallásról áttért a katholikus vallásra s mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy Kiss Imre jezsuita volt a főprotektora s a Szelepcsényi György bizalmával dicsekedhetett. Kazinczy Ferenc tőle örökölhette a síma modort s a felekezetiesség iránt való közömbösséget. Deákos műveltségű ember volt, maradt is fenn egy latin epigrammja, melyben András nevű fiának a művészet és tudomány művelését ajánlja figyelmébe. Ez a fia, aki visszatért a református vallásra s II. Rákóczi Ferenchez csatlakozva, a zempléni felkelők kapitánya lett, magyarul is verselt: két verses szerelmes levelét dédunokája az «Orpheus»-ban adta ki.

A Kazinczyak tehát a tizenhetedik századtól kezdve sűrűn szerepelnek a közélet terén; annak izgalmaiból, fáradságaiból, sőt veszélyeiből is kiveszik a maguk részét, de egyébként alkalmazkodó emberek; jó hazafiak, de családi érdekeikről sem feledkeznek meg; buzgó birtokszerzők, nemcsak szerelemből nősülnek, hanem a hozományra is néznek s így aztán az András fiának, Dánielnek már hét vármegyében (Heves, Nógrád, Abaúj, Zemplén, Ung, Szabolcs, Bihar) volt birtoka. Az ősi jószág Alsóregmec (Abaúj m.) volt, ezt hagyta örökül elsőszülött fiára, Józsefre.

Kazinczy József, költőnk apja, 1732-ben született Vinnán. Iskolai éveiről fia mit sem jegyzett fel, de abból, hogy kedvvel olvasta De Thou (Thuanus) latin nyelvű történeti művét, kétségtelen, hogy deákos műveltségű ember volt; fia azt is feljegyezte róla, hogy nyelve magyar, deák, német, tót és hogy a maga korában Zemplén, Abaúj, Sáros vármegyében az ifjúság dísze volt. Huszonhat éves korában vette feleségül a tizennyolc éves Bossányi Zsuzsannát s elsőszülött fiuk, Ferenc Ér-Semlyénben (Bihar m.) született 1759 október 27-én.

Kazinczy zsenge gyermekkorát anyai nagyapja házában, az érsemlyéni Bossányi nádfedeles udvarházban töltötte egész nyolc éves koráig s az itt eltöltött idő egész életére kiható nyomokat hagyott lelkében. Érsemlyénnek színmagyar lakossága volt ez időben s a gyermek nyelvérzékének kifejlésére jó hatása volt annak, hogy mint mondja, «magyar hangnál egyebet nem halla». Bossányi Ferenc egy ideig biharmegyei főjegyző és főszolgabíró volt, afféle régi jó táblabíró alak, aki házában szeretett és tudott is tekintélyt tartani. Ha megharagították, vagy valami nem tetszett neki, «villámlott és mennydörgött», de máskülönben rendkívül jószívű és jóindulatú ember, jobbágyainak nem ura, hanem atyja s az egész környék ügyefogyottainak jótevője és tanácsadója. De egyébként a gazdálkodással nem sokat törődött, többje volt, mint amennyire szüksége volt. Sajnos, ezt a nemtörődömséget Kazinczy örökölte vagy eltanulta tőle, pedig neki egész életében kevesebbje volt, mint amennyire szüksége lett volna. Leveleit diktálni szerette s az élénkeszű gyermeknek ez szórakozásszámba ment, ő is diktálgatott a fiatal Klári nagynénének vagy a ház vendégeinek, míg maga is annyira bele nem jött az írásba és rajzolásba, hogy a befogottak felszabadulhattak zsarnoksága alól. A semlyéni tanító volt első oktatója s már mint gyermek, kedvvel kotorászott az odavaló prédikátor könyvtárában s bámulta annak bázeli kiadású könyvei szép nyomtatását. Egy kevés ideig (1766) Debrecenben is tanult, midőn Klári nagynénjét ott gyógyíttatták. De az még ebben az évben meghalt.

1767-ben apja hazavitette fiát Regmecre s egy tót diákot hozatott mellé Késmárkról, hogy a német nyelvet tőle elsajátíthassa. A tanítás alapjául egy képes német biblia szolgált s nem annyira a tanítással, mint inkább magánszorgalommal — a magyar bibliával vetegette egybe a németet — csakhamar annyira vitte, hogy Ézsaiás proféciáját gyönyörűséggel olvasta.

A szülei ház is vallásos szellemével nagy hatással volt a fejledező gyermekre. Imádsággal kezdték a családi körben a napot, estve a cselédség részvételével házi istentiszteletet tartottak imádsággal, zsoltáréneklés-sel. Apja szeretett az asztalnál beszélgetni őseiről, szüleiről, saját élményeiről s nem volt hálásabb hallgatója a kis Ferencnél, aki azokból lopva le is jegyezgetett egyet-mást. A szűk látókörű nevelő ezért az apához ment panaszra, de az apa örömmel látta fia hajlamának ilyen megnyilvánulását s letett korábbi tervéről, hogy katonát, generálist nevel belőle.

Német szóra Késmárkra küldték nevelőjével együtt s az itteni iskolában tanult meg szépen írni. Ebben az időben egy «ízetlen román» volt kedvelt olvasmánya, melynek «Tugendschule» volt a címe. Bármily fércregény volt is, a német nyelv gyakorlásához jó segédeszköz volt s Kazinczy később is hálásan emlegeti, hogy ebből tanult meg németül s ebből kapott még több kedvet az olvasásra.

Tízéves korában Dénes nevű öccsével és egy rokonával, meg az elválhatatlan tót deákkal Sárospatakra mentek tanulmányaikat folytatni. Itt tanult tíz évig (1769—79), Mirandola szavaival élve «omnem rem scibilem et quædam alia», oly tudományokat, melyeknek sohasem vette az életben hasznát, Campegius Vitringa és mások száraz theológiai fejtegetéseit, Pictet erkölcstanát, Grotius Hugo nemzetközi jogát, úgy hogy midőn utolsó vizsgájával iskolai pályája befejeződött, tanára azzal búcsúztatta el, hogy ha a kathedrai tudományokat is tanulta volna, a pappá szentelést is bízvást kívánhatta volna. De nem kívánta. Egyébként nem valami nagy magasztalással szól tanárairól (a pataki kollégiumnak nem ez volt virágzási kora), tanárai szerinte nem sokat törődtek az előadáson és vizsgálaton kívül tanítványaikkal. Csak egyik tanára, Szentgyörgyi István érdeklődött valamennyire iskolán

kívül tanulmányai iránt s néha sétáira is elvitte magával. Már ekkor magánszorgalommal hozzáfogott a görög nyelv tanulásához, hogy Anakreont eredetiben olvashassa. Szentgyörgyi megdícsérte, további kitartásra bátorította. «Bár egy-két leckét adott volna inkább», teszi hozzá később memoirejában, midőn ezt elbeszéli. De később a tanulásban is segített neki. Franciául is tanult egy francia kóbor tiszttől, aki párbajai következménye elől szökött Bécsbe s innen Patakra. De csakhamar innen is tovább menni kényszerült, mert a diákokat is párbajra hívta ki s azok botokkal állva ki, jól eldöngették. A lélekölő iskolai tanulás után a latin klasszikusokban (Ovidius «Metamorphoses»-ében, Horatiusban, Vergilius Eclogáiban) keresett és talált gyönyörűséget. Szabad óráiban Szathmári Paksi Mózes könyvtárnok barátjával a sárospataki kollégiumi könyvtárat szorgalmasan bújta s a neolatin költők (különösen Joannes Secundus) olvasása mellett kedvvel rajzolgatott, Penther építészeti rajzait másolgatva. Irodalmi ismereteit Morhof «Polyhistor» című művéből igyekezett bővíteni. Egyik tanára könyvtárából egy göttingeni Almanachot kapott kölcsön. ebben találta Kaestner egy epigrammnját, amelyet menten magyarra is fordított. Ugyancsak ebben volt Gessnernek két idillje is s itt kezdődik egész életén át tartó érdeklődése a maga korában nagyon népszerű és magasztalt német költő iránt.

Ez időre esik első irodalmi fellépése is. Sajátságos, hogy ez nem saját ambiciója volt, hanem az apjáé. Annál sajátságosabb, mert ebben az időben még kevés apának volt az a hiúsága, hogy családja nevét magyar könyvön kinyomtatva lássa. A legtöbb fő- és köznemes olyanformán vélekedett a magyar irodalomról, mint gróf Fegyverneki, ha nem úgy, mint báró Serteperti vagy Tökkolopi a Csokonai «Tempefői»-jében. De volt kivétel is, főként Erdélyben. Id. Wesselényi Miklós neve már

kilenc éves korában (1759) egy magyar vallásos munkán szerzőként szerepel. Bizonyára a nevelővel együtt fordíthatták vagy szedegethették össze, de akkor is a szülők költségén jelent meg. A korán elhalt Dániel István Belizar-fordítását, melyet «oskolai tanulásbéli gyakoroltatásitól engedtetett üres óráin fordított», holta után emlékezetül szinte kinyomatták. A Kazinczy apjának is egy ilyenféle erdélyi nyomtatvány került kezébe, melyet a gyermekek fordítottak s a szülők adtak ki s unszolta fiát, hogy fordítsa le Gellert értekezését a vallásról s biztatta, hogy ha majd ezenkívül a Rabener szatíráit is lefordítja, egy kötetben kinyomatja. Kazinczynak nem nagy kedve volt e fordításra s apja 1774-ben meghalt, mielőtt fia a fordításhoz hozzáfogott volna. Az anya kegyeletből magáévá tette férje óhaját, így aztán mégis elkészült a fordítás, de tanára (Fülep Gábor), akinek megmutatta, nem helyeselte annak kiadását, így aztán helyette a Losonczi-féle «Hármas kis tükör» mintájára versekkel ellátott magyar geográfiát szerkesztett s anyja azt nyomatta ki «*Magyar Ország geographica, az az földi állapotjának lerajzolása*» címmel (Kassa, 1775). Ez a tizenhat éves ifjú első irodalmi műve, ha hibás és kezdetleges alkotás is, de mégis egész életére kiható volt. Ennek hibái sarkalták arra, hogy új művel feledtesse el azokat s már a következő évben újra előállott Bessenyei «Der Amerikaner» (1774)[1] című névtelenül megjelent művének fordításával, melyet lelkes anyja «*Az amerikai Podotz és Kazimir keresztyén vallásra való megtérése*» cím alatt adott ki. Ez sem valami gondos fordítás ugyan (mindjárt a harmadik sorban: «nach den Instincten der Natur»-t így fordítja: a természet igazgatása szerint), de a

[1] Nem «*Die* Amerikaner», amint a legtöbb életrajzban találjuk. Újabb kiadása a Kazinczy fordításával együtt Weber Arthurtól: Régi Magyar Könyvt. 34. sz. (1914.)

kis műhöz mellékelt üdvözlő versek, majd Bessenyei levele, melyben a lefordítást «helybenhagyja» és további működésre buzdítja, önérzetét nagyon emelhették s megerősíthették abban az elhatározásában, hogy újabb és újabb fordításokkal álljon elő. Ezek egyelőre csak íróasztala fiókja számára készültek. Gessner után Wieland vonzotta különösen, kinek «Musarion, oder die Philosophie der Grazien» című művét Pesten átutaztában szerezte meg. Ez az út, melynek végcélja Bécs volt, nagyjelentőségű volt szellemi életében. Ekkor látott életében először nagyobb képtárat s a Belvedere képeivel alig tudott betelni. Sárospatakra visszatérve, újabb meglepetések érték. Könyvtárnok barátja két könyvet adott ott kezébe, amelyek rendkívül nagy hatással voltak reá. Az egyik Báróczy Sándor testőr-írónak néhány évvel előbb megjelent Marmontel-fordítása volt. Arról nevezetes, hogy a nyelvre és stílusra nálunk eddig szokatlan nagy gondot fordított, amit az addigi fordításokról (pl. a Kazinczytól is olvasott «Kartigam»-ról) nem lehetett mondani. Kazinczy csodálásában — amint később a «Pályám emlékezeté»-ben írja — fel-felsikoltozott. Visszavágyott Bécsbe, hogy a csudált beszédűt, a hasonlíthatatlan bájút lássa. Nála ugyan ez a fel-felsikoltás, mint már Riedl megjegyezte, aki összeállította a nevezetesebb sírási alkalmakat (Kazinczy Ferenc és a német irodalom 9—10. l.), könnyen ment, de ugyanakkor feltette magában, hogy a Báróczy koszorúja után fog minden erejével törekedni.

Kazinczy ekkortájban már teljesen a korabeli német irodalom légkörében él s e légkörből ragadja ki egyidőre egy ekkor megjelent mű, Baróti Szabó Dávid «Új mértékre vett különb verseknek három könyvei» (1777) című műve. E mű nagy hatása nem a versgyüjtemény költői szépségeiben rejlett, hanem annak példákkal dokumentált meggyőző bizonyításában, hogy a magyar nyelv a klasszikus versformák használatára minden élő nyelv-

nél alkalmasabb. Ez nemcsak Kazinczy, hanem kortársai előtt is reveláció-számba ment. A korábbi kísérleteket csak kuriózitásnak tekintették. Kazinczyra ezenkívül a Baróti Szabo költői nyelve is nagy hatással volt. Könnyen elérzékenyülő, lobbanékony természete arra ösztönözte, hogy levelével felkeresse és kitárja lelkét előtte. Szabó örömmel fogadta a lelkes tanítványt s Kazinczy ezután sűrűn bekopogtat a mesterhez leveleivel, verseivel, sőt némelyek szerint egyszer meg is látogatta.

Kazinczy pataki diáksága 1779-ben véget ért. Most a rendes szokás szerint a patvarista-évek következtek. Kazinczy ezeket is kitölti Kassán, Eperjesen és Pesten, bár semmi kedve sem volt az ügyvédkedésre, dolga sem sok akadt, úgyhogy bőséges ideje maradt kedvelt szépirodalmi foglalkozásaira, társadalmi szórakozásokra. A szentimentális, széplelkű ifjat szívesen fogadják női társaságban. Kassán a «Gratia-növésű» Rozgonyi Erzsit, Eperjesen Steinmetz Annát, költői nevén Ninont hódítja meg s ez utóbbival együtt könnyezik Miller «Siegwart»-jának érzékeny történetén. Ez utóbbival töltött «minden estéi» s a neki «minden nap írt levélkék» annyira megerősítették a német nyelvben, hogy levelet írt Millernek, engedélyt kérve műve lefordítására; hozzá is fog, de később, midőn szerelmi láza alább szállott, tűzbe vetette az elkezdett fordítást. Jellemző, hogy (mint ezt Halm Adolf megjegyezte) a könnyen sírásra fakadó Kazinczy megtisztogatta Siegwartot unalomig vitt pityergéseitől (Bácsm. lev., 21. l.). A Pesten töltött idő arról nevezetes, hogy megismerkedett báró Orczy Lőrinccel, gróf Teleki Józseffel s bejáratos lett Ráday Gedeonékhoz. E nagyműveltségű főúr, maga is költő, elvitte magával a játékszíni előadásokra s felvonásközökben találó megjegyzéseket tett a darabra vagy előadásra. Kazinczy már ekkor a Királyi Tábla hites jegyzője volt s így nem kellett állandóan Pesten élnie, csak fel-felrándult Alsóregmecről a Tábla üléseire.

A megye és a környék nevezetes embereivel is keresi az érintkezést. Így találkozik (1783) gróf Török Lajossal Tállyán, mely találkozás egész életére elhatározó befolyású volt. A szabadkőmívesek közé is felvétette magát s annak mindvégig buzgó híve maradt. Úgy vélte, hogy ez jól megfér a vallásos érzéssel, csak felülemeli a felekezetiségen, sőt összeegyeztethetőnek tartotta a soviniszta nacionalistasággal is. Legalább arra vall az a megjegyzése, hogy nem szereti a tisztes szászokat, akik Erdély diétáján széket ülnek, mégsem akarnak magyaroknak tartatni, sőt azt vitatják, hogy ők még ma is németek (Kazinczy Lev., XXII. köt.). Gróf Török Lajos a rózsakeresztesek közé is szerette volna felvenni, amely (állítólag Rosenkreuz nevű nemesről elnevezett) titkos társaságnak buzgó tagja volt, de Kazinczy nem hitt az ilyen alchimista kuruzsolásokban.[1]

A patvarista-évek lejárta után anyja és rokonai sürgették, hogy vállaljon vármegyei szolgálatot. Ehhez sincs ugyan több kedve, mint a joggyakornoksághoz, annál kevésbbé, mert mindjárt tapasztalhatta az itt gyakori intrikát. Zemplénben aljegyzőnek jelölték s a főjegyző alattomossága miatt mégis csak tiszteletbeli lett, úgy hogy elkeseredve, inkább Abaújba ment ugyancsak tiszteletbeli jegyzőnek ; itt a főispán, mint előbb a sárosi, táblabírónak is kinevezte.

Kassai aljegyzősködése idejére esik ismerkedése Kácsándy Zsuzsánnával, egy görög költőket is olvasó széplélekkel, valamint Radvánszky Polyxénnel és Terézzel, Szerencsy István földbirtokos nejével. Ezek, különösen az utóbbi iránt érzett eszményi barátsága egész haláláig változatlan maradt. Ez érzelem úgy látszik a Rózsarend úgynevezett sétái alatt szilárdult meg, sem Kazinczy fogsága, majd házassága alatt meg nem ingott soha, látogatásokkal, levélváltásokkal erősödött

[1] Eckhardt S. Magyar rózsakeresztesek. Minerva, 1922. 217. l.

s később az anyáról leányára is átszállott. «Minél tovább terjed életem — írja — annál inkább érzem, hogy ifjúságom aranyesztendei megbecsülhetetlen idők voltak. Theréze, Polyxén örök istenségei maradnak szívemnek». (Baros, Kazinczy F. és Radvánszky T., 30. l.)

Kazinczy becsvágyát a vármegyei aljegyzőség, egybekötve folytonosan német feliratok szerkesztésével, nem elégítette ki, nem is felelt meg hajlamainak, azért örömmel fogadta, midőn felszólították, hogy folyamodjék a gróf Török Lajos mellett megüresedett iskolai inspektori állásért. II. József császár nagy fontosságot tulajdonított a népiskolai oktatásnak s új közös iskolákat állíttatott fel, a felekezeti iskolákat pedig állami felügyelet alá rendelte. Öt ilyen iskolai kerület («tudománybeli megye») volt s Kazinczyt 1786 őszén a kassai kerületbe nevezték ki iskolai felügyelőnek, vagy amint a pataki pasquillus nevezi: «a Norma hajdújának». Nála alkalmasabb embert keresve sem találhattak volna. Síma, tapintatos modora különösen alkalmassá tette a bizalmatlanul fogadott intézményeknek ha nem megkedveltetésére, legalább türelemmel fogadására; az utazgatást, iskolalátogatást, buzdítást, tanítói állásokra megfelelő emberek kiválogatását, a különböző rendű és rangú emberekkel való folytonos érintkezést is szerette s «Pályám emlékezeté»-ben megelégedéssel tekint vissza erre a hivataloskodására. Egy volt csak, ami gondolkodóba ejtette, t. i. az utasítás azt is megkívánta, hogy a német nyelv tanítására különös tekintettel legyenek. Kazinczy talán a maga nagy németrajongásában nem ismerte fel a császár germanizáló törekvését; később a növekvő ellenszegülést látva, maga figyelmezteti a tanítókat, hogy azért a magyar nyelv tanítását el ne hanyagolják. II. József császár halála ezt az iskolai reformot is megakasztotta s 1791 április 1-én Kazinczyt is elbocsátották. (Imre S. Kazinczy F iskolai inspektorsága. Budapesti Szemle, 1895.)

Kazinczy hivatali nagy elfoglaltsága irodalmi munkásságát nem szakította félbe, sőt azt mondhatnók, hogy a hivatali lázas tevékenység mellett lázas irodalmi működést is fejtett ki. Lefordította *«Gessner Salamon Idylliumi»*-t, a fordításban nemcsak a hűségre, hanem a széphangzatra is törekedve s közrebocsátotta 1788-ban (Weszely: K. G.-fordítása, 1891.). A következő évben *«Bácsmegyeinek öszveszedett levelei»* címmel egy «Adolf's gesammelte Briefe» című kis német regényt (1778) dolgozott át, mely nagyon népszerűsítette nevét, mivel a Werther-láz Magyarországba is átcsapott s e mű is annak egyik hajtása. Szabad átdolgozás ez, mely azonkívül helyhez köti, Magyarországba: Budára, Sopronba teszi át a vékony cselekvény színhelyét, Adolf nevét Bácsmegyeire, Sophieét Surányi Mancira változtatva. Később (1814) újra átdolgozta s egy levéllel megtoldotta. Rajta kívül még egy más fordítója akadt, Erdélyi P. szerint Tejfalusi Csóka József ref. pap. Népszerűségét a korszellem változásán kívül Kármán «Fanni hagyományai»-nak megjelenése (1794) halványította el.

Helyes esztétikai érzékre vall, hogy mindenekelőtt a külföldi nagy költők műveit akarta gondos fordításban megismertetni a magyar közönséggel. Ezért fordítja le Shakespeare *«Hamlet»*-jét s adja ki mint *«Külföldi Játékszín»*-e I. darabját (1790); előadásra szánta, «úgy, amint az a mi játszószíneinkre léphet» s csakugyan 1836-ig szerepelt a színpadon. Macbeth fordításába is belefogott, de ezt éppúgy nem végezte el, mint Klopstock «Messias»-a fordítását, melyre pedig előfizetést is hirdetett, Goethe *«Stella»*-ja és *«A testvérek»* című darabjai, Schiller *«Don Carlos»*-a, a később kiadott *«Herdernek Paramythionjai»* (1793), Wielandtól *«Sokrates Mainomenos»*, Veit Weber *«A vak lantos»* című regéje fordítása mind ebből az időből való. Egy kötet gyüjteményt is adott ki a maga és mások verseiből *«Helikon, virágok 1791-re»* címmel.

Nem kevésbbé nevezetes vállalkozás volt egy szépirodalmi és kritikai folyóirat: «*Magyar Museum*» alapítása (1788), melyet Baróti Szabó Dáviddal és Bacsányival közösen indított meg, de Bacsányival már az előző számon összeveszett, t. i. Bacsányi a Kazinczy előbeszédét annak engedélye nélkül átdolgozta. Kazinczy ekkor új folyóiratot indított Széphalmy Vince írói néven: «*Orpheus.*[1] *Eggy hónapos írás, a józan-gondolkozásnak, igazabb ízlésnek és magyar történeteknek elő-segéllésére*». Ebben útleírások, fordítások, költemények jelentek meg tőle, de anyagi eszközök hiányában két kötetnél többet nem adhatott ki belőle (1790).

Kazinczy állásának elvesztése után Bécsbe ment s egy dunántúli utazás után hol Bécsben, hol Pesten és Alsóregmecen tartózkodott, várva, hogy ismét megfelelő állást nyer. Bécsben ismerkedett meg Hajnóczyval, akinek barátsága őt is belesodorta a Martinovics-féle összeesküvésbe. A francia forradalom eszméi hazánkba is beszivárogtak s élénk visszhangra találtak.»[2] A forradalmat előkészítő írók (Montesquieu, Rousseau, Voltaire stb.) műveit nálunk is olvasgatták; Kazinczy is ismerte azokat. Rousseau «Contrat social»-ját fordította is; mint a felvilágosodás híve, lelkesedett érte. Még 1789-ben azt írja Arankának: «Én a Pucelle d'Orlean(s)t (Voltaire) véghetetlenül tisztelem, Rousseaut religióval olvasom.» A következő évben még merészebben ír: «Nagy még a setétség ... és nékem úgy látszik, hogy mivel némely helyeken napok támadnak, a barlangok setétjei még feketébbekké válnak, mint eddig voltak ... Én megmakacsítottam magamat kicsikarni a szuper-

[1] E név (Orpheus) szabadkőművesi neve volt. Váczy J. Kazinczy Ferenc és kora. I. Bp., 1915. 122. l.

[2] L. Baranyai Z.: A francia nyelv és műveltség Magyarországon. XVIII. sz. Bp., 1920. — Különösen Eckhardt S.: A francia forradalom eszméi Magyarországon. Bp. év n. (1924.)

stició kezéből a véres tőrt és irtóztató képéről lekapni az álorcát. Voltaire, Rousseau, Helvetius, a Sanssouciba lakott Philosophus s a kőmívesség úgy adnak paizst balomba, jobbomba kardot, lábaimra szárnyakat, mint mikor Perseust készítették fel az istenek az Andromeda megszabadítására. Csak attól tartok, hogy lángoló felgyúladásaim által el ne rontsam igyekezeteimnek boldogulhatásait.» (1790 dec., II. 51.) De azért Kazinczy nem akarta az államformát felforgatni s aki mottóul Goethe e szavait választja: «Werke des Geists und der Kunst sind für den Pöbel nicht da», az nem is igazi forradalmár. De midőn a Martinovics-féle titkos társaságról hallott, kíváncsiságból ő is olvasni akarta, sőt le is írta a Sulyovszkytól vele közölt reformátori kátét. Az elfogottak (Szentmarjay és Sulyovszky) rávallottak s 1794 december 14-én éjjel őt is letartóztatták. Előbb Sátoraljaújhelyre, onnan Budára vitték s 1795 május 8-án a Királyi Tábla feje és minden vagyona elvesztésére ítélte. A Hétszemélyes tábla ezt a kegyetlen ítéletet május 16-án jóváhagyta, de a királyi kegyelem május 29-én fogságra változtatta.

Kazinczy fogságát Budán kezdte meg, melyet Spielberggel, az obrovicai fenyítő-házzal, Kufsteinnal és Munkáccsal váltott fel. Hetedfél évig, vagy mint ő számolta, 2387 napig tartott a szomorú fogság s 1801 június 28-án katona öccse közbenjárására nyerte vissza szabadságát. A fogság keserves napjai sem folytak el tétlenségben. Midőn visszakapta iratait, újra irodalmi foglalkozáshoz látott: olykor vérével, vagy tűvel és rozsdával írva, javítgatta korábbi fordításait s lefordította Sterne művét: «*Yoricknak Elizához írt levelei*»-t, Lessing «*Galotti Emiliá*»-ját s Molière két vígjátékát (*A kénytelen házasság, A botcsinálta doktor*). E foglalkozásokon kívül Budán az egyik fogoly hugával, Hirgeist Ninivel való találkozás, akit meg is énekelt; anyjával, Radvánszky Terézzel és más ismerőseivel való titkos

levelezés s fogolytársaival (Munkácson báró Riedelével) való érintkezés nyujtott némi enyhületet.

Kazinczy kiszabadulása után, melyet költőtársai Csokonai és Kis) örömrivalgással fogadtak, Alsóregmecre ment kipihenni emberfeletti szenvedéseit. A testvéreivel, különösen Józseffel való viszálykodás (Ir. Közl., 1902—3.) megkeserítette ugyan életét, amiben főként azt fájlalta, hogy anyja is öccse pártján állott, de voltak kellemes napjai is, melyek bajait és bosszúságait feledtették. Ilyen volt özv. Sárosyné Ilosvay Krisztina iránt érzett vonzalma, mely házasságnak indult, de szakítással végződött s végül a boldog házassági frigy megkötése egykori főnöke, gróf Török Lajos leányával, Zsófiával. Kazinczy egész életén keresztül áldotta a sorsot, mely neki e kiváló feleséget adta s úgy érezte, hogy családi boldogsága kárpótolta őt az élet sok szenvedéseiért. Az általa Széphalomnak nevezett Kis-Bányácskán telepedett le, ahol már fogsága előtt (1791) lakóházat épittetett. Habár visszatértekor elhanyagolt állapotban találta azt, házassága után újra helyreállította, anyja segítségével kiépítette, lakhatóvá tette (1806) s Széphalom nevét a magyar művelődéstörténetben halhatatlanná avatta.

Kazinczy a családi tűzhely megalapítása után ismét az irodalomnak szenteli egész élete munkásságát. Fel akarja rázni a nemzetet elaléltságából, meg akarja újítani a nyelvet és stílust. Külföldi, német példa bátorítja, hogy mindent meg lehet csinálni, csak bátran hozzá kell fogni. «Rajta tehát, merjünk!» adja ki a jelszót. Meg van győződve, hogy a közönség azért idegenkedik úgy a magyar könyvektől, mert szókincse szegény, hiányos, stílusa elmaradott, darabos, fejletlen, nem szép. Kazinczy programmja e szerint nemcsak nyelv-, hanem *stílusújítás* is.

A magyar nyelvújításnak nem Kazinczy a megindítója. Valószínűen a Halotti Beszédnek, vagy a

Mária-siralomnak és az első bibliafordításoknak is (pl. (Szent szellet = szent lélek) vannak új szavai. Sylvester, Sz. Molnár, Geleji-Katona és Gyöngyösi tudatos nyelvújítók. Különösen a fordítók (pl. Faludi) érezték, hogy a magyar nyelv nem elég gazdag egy fejlett idegen nyelv jelentésárnyalatainak visszaadására s új szavakkal segítettek magukon. Legmerészebben űzte a nyelvújítást Kazinczy kortársai közül Barczafalvi Szabó Dávid, a «Siegwart» fordítója, aki kellő nyelvészeti képzettség nélkül derűre-borúra alkotott merészebbnél merészebb szavakat, melyek jórészét nem fogadta el az irodalmi nyelv, de egy részükről (tudat, művész, naptár) ma már csak a nyelvész tudja, hogy mesterséges szóalkotás eredménye. Baróti Szabó Dávid is a merész szóalkotók közé tartozott s mivel Kazinczy előtt nagy volt a tekintélye, valószínűen főleg az ő példája bátorította a nyelvújításra. Barczafalvi merészségét kezdetben Kazinczy kárhoztatta s első fordításaiban még óvatosan újít, de a fogságból kiszabadulása után éppen ő hangoztatja a merészség szükségét. Barátaihoz írt leveleiben azokat hasonló merészségre buzdítja, fejtegeti az újítás szükségét, régi fordításait úgy dolgozza át s azután, hogy példán mutassa be nyelvújítói merészségét, 1808-ban *«Kazinczynak fordított egyveleg írásai. I. k. Marmontel szívképző regéi»* címmel kiadott egyet belőlük. 1810-ben *Rochefoucauld maximái*-t adja ki három nyelven. Ezekben már tartózkodás nélkül használ új szavakat, idegen szórendet és más idegenszerűséget, hogy az eredeti árnyalatainak átültetésével kivetkeztesse a nyelvet laposságából s szebbé tegye. Azután, hogy visszahatást keltsen, *«Poétai epistola Vitkovics Mihály barátomhoz»* (1811) című költeményében a Mátészalkáról hozzá felrándult Hőgyész Máté hősében kigúnyolja az orthológusokat, akik csak azt tartják magyar költőnek, akinek «Szép nyelve még nincs elkeverve mással. Ki nem szorul a vendég maszlagára . . . Magát a nyelv urának

nem hiszi, Nem szabja a törvényt, új szót nem farag.» Ez a kihívás a célja «*Tövisek és virágok*» (1811) című epigramm- és xenion-gyüjteményének is. Csak néhány foglalkozik ugyan közülök tisztán a nyelvújítással, vagy az idegen szavak magyaros kiejtésével, de az orthológusok elismert költőik gúnyolását, vagy csipkedését szintén magukra vették. A válasz a kihívásra meg is érkezett, de nem állott olyan irodalmi színvonalon, mint a kihívás. «*Mondolat..*, *Dicshalom*. 1813» volt a címe s már a címkép és ajánlás bántó volt. Az első a Hypocrene-forrásnál szamárháton ülő költőt ábrázol, az ajánlás könnyen érthető anagrammával «Zafyr Czenczinek» szól. A műnek a közepe a Mondolat: ezt Szentgyörgyi József debreceni orvos írta 1809 körül, Barczafalvi Szabó és Vandza Mihály «A busongó Ámor»-a (1806) és más túlzók kigúnyolására, műveikből összeszedett szörnyszavakkal szemléltetve a nyelvmívelés szükségét és «kivégezi annak lehettét» és «módjait és segédeit fedezi». Ez a gúnyirat kéziratban Dunántúlra került és Veszprémben Somogyi Gedeon elől Ajánlással és Vezérszóval, végül «Híresztelés»-sel, «Szótár»-ral és «Függelék»-kel látta el; jegyzeteket írt hozzá s így adta ki nyomtatásban. Ezt különben a kiadó kétszer is elmondja. Ezek a részek már Berzsenyin kívül főként Kazinczy ellen vannak intézve. Már a stílus utánzása («felsikoltva javallák olvasásomat») elárulja, ha az ajánlás, «Dicshalom» és Gessner emlegetése nem lett volna elég világos. Kazinczyt sértette, hogy Vandzával és Barczafalvi Szabóval egyenlőnek értékelik az ő nyelvújítását, még inkább a gúnyirat ízléstelen hangja. Kazinczy helyett Kölcsey és Szemere Pál válaszoltak «*Felelet a Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon úrnak*» (1815) címmel. Kölcsey Ferenc bevezetésével a «Mondolat» keletkezéséről és Somogyi G. életéről. E Felelet egyrésze vers, mindenesetre elmésebb, mint a Mondolat, de semmivel sem kíméletesebb. Oldalvágást ad a Debreceni Grammatika szerzőire

is; ez ismét Kazinczy ellen tüzelte a debrecenieket, akik az «Arkadiai per» óta (1806) egyébként is neheztelték rá.[1]

Kazinczy a nyelvújítási elveit a Báróczy (1813—4) és Dayka művei kiadása elé írt életrajzban (1813) és «*Orthologus és neologus nálunk és más nemzeteknél*» (Tud. Gyüjt., 1819) című tanulmányaiban fejtette ki.[2] Ez utóbbiban felel Füredi Vidának (Kisfaludy S.) «A recensiókról» címmel az előbbi évfolyamba írt elítélő felszólalására is, mely Kazinczynak szólt, hogy külföldi tudományos újságlevelekben kár bírálni a magyar írókat. Kazinczy a Dayka életrajzában Horatiusra hivatkozva, védi az íróknak azt a szabadságát, hogy «nemcsak szókat változtassanak, teremtsenek, hanem hogy az idegen szólásokat is vigyék be nyelvökbe, ha ezek által a nyelv szépül, bővül.» Ez elv túlságba vitt alkalmazása szülte a «Hány a harang?»-féle hibás fordítást a Hány óra van? helyett, melyet az «Orthologusok»-ban azzal védelmez, hogy a Hamletben angol-dánok a személyek, az angol ezt így kérdezi, tehát így kell fordítani. Ebben az értekezésben a német nyelvújításra hivatkozik mint követendő példára, mert ez is törzsöknyelv, ez is ázsiai ere-

[1] A gazdag irodalomból l. Imre S.: A magyar nyelvújítás és tévedései. Budapesti Szemle, 1873. — Bárdos R.: A magyar nyelvtisztító törekvések története. Esztergom, 1896. — Szily K.: A magyar nyelvújítás szótára. I—II. kötet, Budapest, 1902. 1908. — Simonyi Zs.: A nyelvújítás és az idegenszerűségek. Budapest, 1891. (Akad. Ert. XV. 9.) (főként Kazinczyról.) — Váczy J.: A nyelvújítás győz. Budapest, 1909. (Akad. Ért. XXI. 2.) — Simay Ö.: Kazinczy Ferenc nyelvújítása. Magyar Nyelv., 1909—18.

A Mondolat és Felelet új kiadása Balassa Józseftől Bp. 1908. (R. M. K. 10., 11.). A Mondolat mellett közli a Láczai pasquillusát is. A Mondolat-irodalom u. i. 26—7. l. — Rubinyi M. Két tanulmány. Bp. 1903. (Nyelv., Füz. 6.).

[2] Lásd még: Kazinczy Glottomachusai. Kiadta Kazinczy G. Bp. 1873. (Nyelvészeti levelezés.)

detű s úgy emelkedésben van, mint a miénk. A nyelvújítás módjai közül a régi szavak felelevenítését vagy a tájszavaknak az irodalmi nyelvbe bevitelét bár ismeri és említi is, de kevéssé alkalmazza. A régi nyelvet nem ismeri kellőképpen, habár mint a «*Magyar régiségek és ritkaságok*»-ban (1808) a Dévai Bíró «Orthographia Vngarica»-ja új kiadása mutatja, érdeklődött iránta, de annál buzgóbban él az újítás többi módjával. Szeret gyökérelvonással (gyönyör, éd, ék) alkotni új szót, sőt új gyökér alkotásától sem riad vissza (pl. csány). Különösen elhibázott volt az a kísérlete, hogy a már meghonosodott jövevényszavak szebb(?)hangzású alakját (tempel, paradíz, phráz : frázis helyett) visszaállítsa. Kazinczy mind e kérdésekről hosszú vitát folytatott évek során át : leveleivel, cikkeivel meggyőzni akarván újítása ellenségeit. Legfőbb hibája volt, hogy a szépség elve elfeledtette vele a nyelvhelyesség elvét. Később egyben-másban ő is engedett, belátta újítása túlzásait, de a nyelvújítási harc mégis az ő győzelmével végződött s ennek elismerése volt az is, hogy az Auróra-kör őt vallja mesterének s Kisfaludy Károly éppúgy mint Vörösmarty az ő megújított nyelvét használják.

Kazinczy műfordításainak, melyek végtelen gonddal és türelemmel készültek, kilenc kötetes gyüjteményét 1814—6-ban rendezte sajtó alá. Jórészt korábban készült, de újra meg újra átdolgozott javított fordítások Marmonteltől, Herdertől, Gessnertől, Sternetől, Goethetől, Ossziantól, Wielandtól stb. Utolsó műfordítása Pyrker «*A szent hajdan gyöngyei*» címmel 1830-ban jelent meg. E prózai fordítást a kritika nem fogadta helyesléssel. Nagy gonddal dolgozott éveken át *Sallustius* fordításán melyre sehogysem tudott kiadót találni és egy önéletrajzon, mellyel 1804-ig haladt s amely «*Pályám emlékezete*» címmel csak holta után jelent meg. Ezt kiegészíti «*Fogságom naplója 1794—1801*» című műve, melyet kiegészítettek a Szirmay «Jacobinusok történeté»-re írt

jegyzetek. Magyarországi utazásairól már az «Orpheus»-ban jelentek meg cikkei, későbbi utazásairól (1805, 1824, 1828) szintén maradt fenn leírás. Utolsó utazását *«Kazinczy útja Pannonhalmára, Esztergomra, Vácra»* címmel 1831-ben külön kiadta. Erdélybe 1805-ben látogatott el először s 1816-ban saját négylovas kocsiján újra felkereste Erdély kiváló főurait és tudósait. Ez utazás emlékét az *«Erdélyi levelek»*-ben örökítette meg, melyet arra szánt, hogy lefordítva a külföld is ismerje meg e szép országot. (Váczy J. K. erdélyi utazása. Ir. Közl. 1905 és K. Erdélyi levelei. Bud. Szemle, 1906.) Nem egyszerű útleírás ez, hanem Erdély nagyjainak jellemrajza. Az élet- és jellemrajzot Kazinczy különben is kedvvel művelte, ezekből Abafi *«Magyar Pantheon»* címmel egész kötetet állított össze. Irodalomtörténeti jelentőségű *«Tübingai pályaírás»*-a, melyet a tübingeni «Allgemeine Zeitung» 1808. március 10-én közzétett pályakérdésére feleletül német nyelven adott arról, hogy a magyar nyelv alkalmas-e arra, hogy polgári nyelvvé emeltessék? A magyar nyelv és jogainak lelkes védirata hátramaradásunk okainak kifejtésével, az ellenvetések megcáfolásával.

Kazinczy a műfordítással és nyelvészeti működéssel párhuzamosan a költészettel is egész életén át foglalkozott. Már a «Magyar Museum»-ban és az «Orpheus»-ban jelentek meg költeményei, 1791-ben másokéval együtt adta ki régibb és újabb verseit (Helikoni virágok) s néhány szonetten, episztolán és a már említett «Tövisek»-en kívül Dayka verseihez függelékül mellékelte *«Kazinczynak poétai berke»* címmel saját versei gyüjteményét. A teljes gyüjtemény holta után jelent meg (1837) a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában az Akadémia 200 aranyas nagyjutalmával kitüntetve. A kiadás elrendezésére Kazinczy Toldynak adott utasítást. Nem tetszik neki a kronológiai rend, hanem első helyre kevésszámú ódáit és dalait szánta, mert így kívánja

ezt az óda méltósága. Második helyre az epigrammot, mert a görögnél az epigramm a lírához tartozott. Ezután ritornellák, epigrammok ismét, a szonettek s legutól a koporsók és a tájdarabok. Ezeket követnék bántó tarkaságban a vegyes költések, végre az episztolák. Azt is megmondja, hogyha valaki talán fejlődés szempontjából látni akarja, mint volt előbb, tekintsen a régibb kiadásba vagy variánsba. E felsorolás arról is tájékoztat, hogy milyen műfaj keretébe tartoznak Kazinczy költményei? Csak néhány epikus darabot például a versenyműnek készült *«Gibart és Irma»* című jelentéktelen elbeszélést s kisebb műfordításait nem említi.

Költői szempontból legértékesebbek epigrammjai. Már Bajza elismeréssel adóz neki az epigramm teóriájában. Szerinte ami előtte volt, gyenge előkészület, az utódok utánzók. Kazinczy Martial és Goethe különböző pályáit egyesítve alkotta öszve teóriáját. Benne jeles mértékben van meg az az elmésség és lírai szellem, mely képes a költőt az epigrammai tökély legmagasabb fokáig vihetni. Sőt tovább még azt is állítja, hogy nem ismerünk költőt az újabb korban, ki az epigrammatista Goethe mellett oly szép fényben állhatna, mint Kazinczy; a görögökkel pedig talán csak ők ketten volnának öszvemérhetők. Goethe mint költő hasonlatlanul áll felette, mint technikus vele egy paralleléba tétethetik s az epigrammai alkatra nézve Lessing s ők ketten foglalják el minden újabb költők között az első helyet. Martialon felülemelkedett csín és ízlés tekintetében. Mindez oly elismerés, mellyel a rátartó és költészetét túlértékelő Kazinczy is meg lehetett elégedve. Epigrammjai egy része a görög mintát követi; sikerültebbek római epigrammjai, melyeknek szatirikus éle van. Ilyeneket a «Tövisek és virágok» c. kötetben találunk nagyobb számmal, de e kötet megjelenése (1811) után is írt néhányat. Goethe mellett Schiller is hatott rá, habár azt állítja, hogy

1811-ig nem olvasta ezek közösen kiadott irodalmi tárgyú xenionjait.

A legkitűnőbb prózai levélírónak episztolái vagy verses levelei is kíváló jelentőségűek.[1] Itt különösen Horatius hatott reá s némelyikben túlteng a szatirai elem (Vitkovics Mihályhoz); a Berzsenyihez írott episztola irodalomtörténeti tárgyú; a gr. Török Lajosnak szóló a Rosenkreuzer-titkos társaság lelkes hívének misticizmusához alkalmazkodik, Schiller «A saisi kép» c. költeményének felhasználásával. A gyermek Wesselényiről és gróf Festetich Györgyről írt episztoláit a lelkes hang és a meggyőződés melegsége hatja át. Tudjuk, hogy az előbbit micsoda rajongással szerette, mely olyan nyilatkozatra ragadta, hogy nejét is felajánlaná neki,[?] hogy olyan derék fia legyen. Ódái közül *«A hit szava»* és *«A szabad Erdély. A török elűzetése után»* válnak ki. Szerelmi és bor-dalait a formai gond jellemzi, de egy részük német minták hatása alatt írt szobapoézis. A külformára fordított rendkívüli gond őt a szonettírásra kiváltképpen hivatott költővé avatta. Kezdetleges kísérletek után ő ennek a műfajnak költészetünkben Bürger hatására megalapítója.

A német költők közül még Klopstock, Mathisson, Salis, Gessner, Hölty és Goethe voltak rá nagy hatással. Riedl szintén német hatásnak tulajdonítja az érzelmességet és a «tiszta emberi» hangsúlyozását, mythologiáját és bizonyos aristokratikus jelleget, mely a «Tövisek és virágok» mottójául választott Goethe-idézetben, vagy a Tübingai pályaírás Don Carlosból vett mottójában («Stolz will ich den Spanier») is kifejeződik. Noha az embertől nagyon távol volt minden «fesz és pöf» (ezek saját szavai).[2]

Különösen ki kell emelni klasszicitását. Ez nem egy

[1] Czeizel J. Kazinczy F. epistolái. Ir. Közl. 1910. 16—49 l.
[2] Gerecze P. Kazinczy F. vallási és bölcselmi nézetei. Pécs, 1881.

latin költő (pl. Horatius) hatása nála,[1] hanem gondolkodásában a klasszikus világnézlet teljes elsajátítása. Életfilozófiája rokon némileg a Horatiuséval, de erkölcsisége a szülei háztól magával hozott vallásossággal és Gessner idillikus naivságával megnemesítve. A klasszicitást maga is hangsúlyozza. «Az én darabjaimon — úgymond — megvan ... a klasszikus szín.» «Mások többet adtak, több teremtő tűzzel, némelyek minden tekintetben jobbat, de ... a régi ízlet az én verseimen van a legigazábban.» «Azt írám — úgymond más helyen, — hogy egy magyar író dolgozásán sem ismerek annyi klasszicitást, mint a magamén; nem szépséget értek én itt, hanem a szint is, még pedig ott is, ahol sem új vagy régi klasszikus példány nem lebegne szemem előtt.»

Kazinczy működésében legnagyobb jelentőségű agitátori működése. A folytonos izgatás, hogy az embereket a nemzeti nyelv és irodalom művelésének és kedvelésének megnyerje. Ezért írja több ezer levelét,[2] melyekkel megindította és győzelemre vitte nemcsak a nyelvújítást, hanem több mint egy emberöltőn át vezére és irányítója volt a nemzeti irodalomnak. Az is az ő érdeme, mint azt az irodalomtörténet megállapította, hogy az ő merész újításainak sikere bátorította a hazafiakat újabb reformok követelésére és kivívására. Levelei e korszak legbecsesebb kor- és művelődéstörténeti dokumentumai. Gyermekkorától kezdve mindaddig írja azokat, míg a halál ki nem üti a tollat kezéből. 1831-ben augusztus 20-dikán már érzi a kolera leheletét, a zendüléstől való remegés közepette mégis tollat ragad, hogy megírja utolsó levelét. Ennek a szélére már Eugenia

[1] V. ö. Beöthy Zs. Horatius és Kazinczy. Bp. 1890. Borzsák J. Az ókori klasszikusok és Kazinczy. Bp. 1906. — Schweighoffer T. Kazinczy F. esztétikája. Nagykanizsa, 1909.

[2] Az Akadémia kiadásában megjelent 22 kötetben (1890—1927.) 5648 levél van, de ezek a hozzáírt leveleket is magában foglalják.

nevű leánya írta föl: «Mély bánattal kell jelentem (így) a szegény atyám halálát, mely augusztus 23-dikán nekünk nagy szomorúságunkra történt, a rettenetes kolerabetegségbe esett 21-dikén s harmadnap mulva elhagyott bennünket örökre az áldott!» Aki egész életét a nemzet művelődésének szentelte, szegénységben hagyta hátra özvegyét és hét gyermekét.

Kazinczy írja: «Kacagom, amit Herder valahol a magyar nyelvnek s népnek elenyészése felől jövendől. Herder hamis próféta. A magyar nyelv és nép elenyészni nem fog soha, míg filozófiai lélek fogja kormányozni Európának dolgait. A nem-vandalus hódoltató csak azért is meghagyja ezt és azt, hogy egy tulajdon characterű s originalis, sehol másutt nem található szép nyelv ki ne vesszen.» (Lev. XXII. k.) E nyelv fennmaradásáért egy írónk se fáradozott többet nála. A szabadságharc leverése után a magyar nemzet és nyelv létjogosultságát újra kétségbe vonták s a nemzet Kazinczy születésének százados évfordulóját (1859) használta fel a tiltakozásra. És újra életre kelt. Nemzetünk szomorú végzete, hogy most e nagy fia halála százados évfordulójának közeledtekor ismét szelleméhez kell fordulnia, hogy tőle jövőjére nézve újra reményt és biztatást nyerjen.

KAZINCZY FERENC KÖLTEMÉNYEI

ELSŐ KÖNYV.

DALOK ÉS ÓDÁK.

AJÁNLÁS.

Az életforrásnál mulattam ;
Tenger virág nyilt partjain,
Sokan jöttek s szedtek miattam,
S kéjelgtek színök lángjain.
S mint a virágok arcai
A víznek tükrén lengedének,
Szivemben úgy lengett az ének,
Míg felcsattantak szárnyai.

A szép virágok tengeréből
Félénken füzért szedtem én ;
Tápláltam keblem mély köréből,
Örültem gyors serdűletén.
S mint a forrás hű árjai
Zuhogva tőlem görgedének,
Velök hangzott a gyenge ének,
S most hozzád hajtják habjai.

Evezz, evezz, kis dalfüzérem,
Az időnek hullámain,
S ha sajkámmal nyugpartom érem,
Mosolygj szűk halmom ágyain.
Rezgjetek lant s szív húrjai ;
Hitem, lángom, lyánykám diszének
Tanúja e gyöngéded ének,
S a tört szív búcsuhangjai.

A TANÍTVÁNY.

Kékellő violák illatozási közt
Szüle egy gyenge leány engemet ott, hol a
Szirt forrása magasról
Tajtékozva szökell alá,

S lágy keblébe fogott, s kisdede homlokát
Elhintette tüzes csókjaival, s Te, mond —
Serdülj, s amiket itt látsz,
Zengd majd lantom idegjein.

Így szólván elhagyott. Hirtelen egy galamb
Lebbent nyögve felém, s elfödöze a tavasz
Ifjú lombjai közzé,
S mézzel tömte meg ajkamat.

Nőttem, s amit az ér szélein, ott hol az
Aggott tölgyek alatt görbe futást veszen,
Amit szirtpatakomnak
Vad zajgásiban hallanom

Engedtek kegyesen szent jelenéseim,
Már-már zengi dalom ; honnomat egykor és
Lelkes nagy fiait ; most
Még csak gyenge szerelmeket,

És a lyánka szemét, aki remegve fut
Lobbant lángom elől kertje homályiba,
S ott, a csintalan! önkényt
Hull keblembe, de fut megint.

A TAVASZHOZ.

A szép kikelet
Űzi a telet,
S zúzos förgetegét,
Bolyongó fellegét,
Lágy lehelleti
Messze kergeti.

Amit szemem lát
Hosszas bánatját
Szeleknek ereszti,
Víg kedvét éleszti,
S újult színre kél,
Hogy elmúlt a tél.

Még a madárkák
Félénkek s némák.
De majd nem sokára,
A tavasz szavára,
Elő állanak
S dalt indítanak.

Ah, a szép Czenczi
Ide jő majd ki.
Ha a zöld ligetet
Az elkeseredett
Bús fülemile
Jajjal tölti be.

Oh vajha akkor
Valamelly bokor
Mellé rejtezhetném,
S kényemre nézhetném,
Szép tekinteti
Mint kedvelteti :

S ha a pajkos szél
Lopva neki kél,
S sebes repületi
Leplét félre veti,
Szemérmes szemmel
Miként pirúl el.

Oh szép kikelet!
Verd el a telet,
S ha Czenczi ide jő :
Olvadni késztető
Leheleteddel
Szivét lágyítsd el.

AZ ESTHAJNALHOZ.

Azon örűlsz-e, hogy szememet megint
Elázva látod? vagy gonoszúl talán
Bánatra vonsz ismét? Hitetlen,
Látom hová csalogat világod.

Ím sírva térek fényed elől oda,
Hol csendes árnyak lengedezésiben
Sírhalmain halvány virágok
Illatozási között feküsznek.

Ah, nem sokára harmatos hantomon
Fog majd ragyogni szánakozó szemed!
Majd feltalálom egykor én is
Hasztalanúl keresett nyugalmam.

Szerelme kínjait fülemilébe költ
Lelkem reményfám bánatos ágain
Énekli majd, míg a királyi
Reggel előtt szaladásnak indúlsz.

BOR MELLETT.

Fogy az élet, s nemsokára
Szép korom majd elrepül:
Érzem, messze nincs határa,
S majd komor telére dűl.
De borral sebes szárnyának
Lépvesszőket hányhatok;
Bort hamar, bort!! elmúltának,
Ha iszom, kacaghatok.

Még most, hála istenimnek!
Kelyhem bátran forgatom;
Még most, hála istenimnek!
Lollimat csókolhatom.
Még nincs aki elfoghassa
Gyanúba vett levelem,
Nincs aki tudakoztassa,
Ki sziszeg titkon velem.

Lyányka, jer, jer mártsd rózsádat
Kelyhem édes nedvibe,

Fonjad azt s melypántlikádat
Hajam barna fürtibe.
Ingereld szám szomjuságát
S ah éreztessed velem,
Éltemnek fő boldogságát
Hogy csak kebledben lelem.

ZELLIHEZ.

Zellim, legelső zsengéjétől
Érted fosztám meg a tavaszt ;
Vedd, Zelli, kedvesed kezéből,
Vedd, kérlek, forró csókkal azt!

Vedd, Zelli! s lásd miként hullattam
Harmat gyanánt rá könnyemet,
Hogy sorsom által eltiltattam
Körűled élnem éltemet,

S panaszlanom, hogy bánatimnak
Most csak az ád vigasztalást,
Ha megjelenvén álmaimnak,
Esküszöl, hogy nem kedvelsz mást.

Nézd mint serkenget új örömre
Mindent a nyájas kikelet :
Nem engem, Zelli, én örökre
Szivemben hordom a telet.

És nem lesz vége gyötrelmimnek,
És nem derül fel bánatom,
Míg majd, hogy szíve szép Zellimnek
Örökre enyém, nem mondhatom.

MARGIT SZIGETÉN.

1800. jul. 30-dikán.

Szompolyogva tértem félre ; a gyermeket,
Mondám, szabad volt akkor még szeretni.
Tekintsd hajad, s lásd ím e kecseket ;
Mernéd a felvirúltat most illetni?

Öt kín között élt év orcád neked
Gyengébb redőkkel el kezdé lepetni.
Nem lelt-e Ámor érző szíveket,
Kik készek voltak Nínonért gerjedni?

Kilép a parton. Lelke bánatában
Alélve dől el bátyja hív karjában,
S a szép melly lélekzést alig veszen,

Él, él, felpillant! s társaim sorában
Engem keres fel ; Nínonná leszen,
S e hév, e szent csók istenné teszen.

A KÖTÉS NAPJA.

Mely boldog óra tűnt fel életemnek,
Midőn a két szép testvér karjain,
Szökdelve jártam a rom halmain,
S hol a pataknál lengenyék teremnek.

Itt lábainál imádott kedvesemnek
Elnyúltam a part bársony hantjain ;
Dallott, s elfogva alakján s hangjain,
Megnyilt az ég szememnek és fülemnek.

Storazzi szép ajkán nem lebegének
Mennyeibb hangzások, mint e bájos ének,
Mint e hajlékony, rezgő lágy beszéd.

De bájosb, édesb volt mellyel pirulva,
A hold szelíd fényében, s rám simúlva
Ezt nyögte az édes lyány : Tiéd! Tiéd!

AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.

«Milliók között sincs egy, kit a fene
Vak Ate ekként vett volna szabdalásba.
Ha megdühödve kapkod ollykor másba,
Segélni azonnal kész azt istene.

Ah engemet nem véd ő ellene
Sem ég, sem föld! E szörnyü bajvivásba
Lankadva, dőlök újabb lankadásba,
S nincs ír, melly sebemen enyhítene.»

Megszánta éltemnek Eros kínjait,
S mond: Én enyhítem akit Ate sújta,
S bérül ölembe tette le Sophiet.

És ím, mióta ő nékem áldást nyújta,
Bús éjjelemnek bájos mécset gyújta,
Nem érzem a vad' csapkodásait.

FÉNY ÉS HOMÁLY.

Csereihez.

Szép a felduzzadt Ares táborában
Dicső nagy tettek által fényleni,
Az érc phalanxot béfeszíteni,
S ha kell, lerogyni a vérengző csatában:

Szebb, oh szebb, a nép véneinek sorában
Hatalmas szózattal mennydörgeni;
A hont, az elnyomottat, védeni,
S elfojtani a bűnt serkedő korában.

Miklós, Erdélynek lelkes nagy polgára,
Hazád isméri szent hűségedet,
S tölgyággal koszorúzza tettedet.

Szemem vakítja fényed nagy sugára.
Nem fénylek én, s azt én nem fájlalom —
Fény s nagyvilág énnékem Széphalom.

A SAJKA.

Csalárd örvények, vad sziklák között
Sajkám lebegve futja víg futását,
S kacagja a bosszús szél s hab duzzanását,
S szirtjeit, hová olly sokszor ütközött.

Nőm, s e kisded csoport, az üldözött
Arcáról csókkal törlik izzadását ;
S lantom szelíden zengve a szív habzását,
Az árbocon függ myrtusai között.

Köd, éj borítják útamat megint ;
De rám amott egy szép csillag tekint,
S szent hittel tölti bé a csüggedt szívet.

Elő, elő! bár mik rettentsenek! —
Bajában nem hagyják az istenek
A szeretőt, a lantost, és a hívet.

A SONETT MUSÁJA.

Mint a szerelmes járja táncosával
Menüetje keccsel teljes lépteit,
S igézi a szála torlott rendeit
Enyelgő vissza- 's vissza-fordultával :

Honom-Ausonia narancsgallyával
Körűlövedezve főm szög fürtjeit,
Úgy járom én a dal lejtéseit,
A négyest összefűzve hármasával.

Borág köríti mostan homlokom ;
Ott, hol Tokaj nyújt nectart istenének,
Víg szárnyakon kél a nem-hallott ének.

E szép vidék lőn kedves birtokom ;
Egy új Tibull itt megdicsőjtett engem,
S én őtet és hölgyét örökre zengem.

MINNYIHEZ.

Égtem érted s te szerettél,
  Még én égek, nem te már.
Ah, te már meghidegedtél,
  Szád, szemed tagadja bár.
S én itt magamba borúlva
  Nevedet sóhajtgatom,
Elbusúlva, elfásúlva
  Veszteségem siratom.

Elenyésztek életemnek
  Tündér istenálmai!
De ne rettegj, mély sebemnek
  Nem terhelnek vádjai.
Légy te boldog ; könnyebbedve
  Tűröm én majd estemet,
S ezt sohajtom kevélykedve :
  Egykor Minnyi szeretett!

GÁTLÁSOK.

Titkunkat sejti nénje, s rettegéssel
Lát engem a szép gyermekért epedni ;
S az lopva néz rám, s elfojtott nyögéssel.

Mit fél? mit tart? Nem tisztelem tilalmát.
Az csak makacs kéj ; tilt, hogy kínozhasson.
Én dúlhatnám fel Bellim nyúgodalmát?

Oh hagyj magunkra, jó öreg, bennünket!
Ne bánts, s jók lészünk : bánts, s meg lészesz csalva
Szerelmünk fogja fékezni hevünket.

ESŐS NAP.

A zápor ömlik, nem megyen misére,
S nem láthatom, mint lépdel, ablakomból,
Nem, mint pillant rám titkon-kedveltjére.

Oh nap, derülj ki, s kedvezz a buzgónak,
Hogy ájtatosságát elvégezhesse ;
De kedvezz nékem is, a lángolónak!

Ki jő? — Cselédje Hebém visszahozza. —
Keresztet vont a könyvben e sor mellé :
«A hív leány barátját sóhajtozza.»

ÉDES KÍN.

«Ne, ne! megöl az álom ; hagyj alunni!»
Mond, félig alva már, az édes lyányka,
S reám borúl, s elszunnyadt karjaimban.

Én engedek, s a kedves terhet, össze-
Fűzött karokkal tartom áltszorítva,
S számlálom szíve minden döbbenését.

De végre virrad. Hahh, egy mély fohász, és
Utána csók, egy néma, kínjaimnak
Felhozza végét, és a várt jutalmat.

EMLÉKŰL.

Hiú lepék, legyek, dongók, darázsok
Fogják körűl a kertek első díszét,
S Zephyr sohajtva tér el kedvesétől.

Így a sok lyány, így Bellit a sok asszony,
S az ifjak víg de szívtelen csoportja,
Hogy futnom kell, keblem dühét kihűtni.

Így itt is, e könyvében. Gyáva firkák,
Melegség s elme nélkül! De te, kedves,
Tudod ki ég, tudod ki lángol érted.

A TISZTULÁS INNEPE.

Az Ungnál 886. eszt.

A nép.

Érettünk küzd, értünk csatáz
A harc nagy istene;
Segéli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

A jósok.

Bízzál te benne, hű sereg,
Rád néki gondja van.
Segéli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

Együtt.

Segéli az elnyomottakat
A harc nagy istene.
Ránk gondja volt, ránk gondja lesz
S elnyomja az elnyomót!

Az oltár szüzei.

Az agg erdőben aludtam el
Egy lombos tölgynek alatta.
Zaj támada az agg tölgy lombjai közt,
S elverte szememről álmomat.

Idegen raj űlte meg a magas
Tölgy gallyait, egy tömött gerezd ;
S a régi lakók kirohantak,
Elűzni szelid vendégeiket.

Dühösen folyt a küzdők között
A vércsata, hulltak sergeik.
De most szeretetté vála tusájok,
S a két raj egy rajjá leve.

A főpap.

Tisztúljatok meg! vár az Ung,
Ujabb hazátok szép folyamja.
Nem nyér segélyt a szennyezett ;
Nem aki más tulajdonát,
Hölgyét, cselédit, barmait,
Orúl vagy nyílt arccal rabolja.
Nem aki csal ; nem aki jobbját
Felének avagy ellenének
Mosolyogva nyújtja, s másfelől
Mérges nyilat fúr oldalába ;
Nem aki jámbor szenvedőnek
Enyhítni rest gyötrelmeit.
A szenvedő isten sajátja,
S az érte mindig bosszút áll,
Bosszút a bántón. Tisztuljatok!

A fegyvernök.

Ártatlan' vére Balambert,
S a nagy erejű Csaratont, Ödönt,

És téged, dicső Etelyénk, soha nem fertőze meg.
A hős nem fenevad; védi szabadjait,
S másnak szabadját tiszteli.

Ötöly így fut, elhagyott hazánk
Bérceinek kevély nagy fia,
Szelíden s áldást hozva medreiben;
De ha szirtek gátlják a szabad' menését,
Kicsap a mederből, s ront, pusztít haragja.

Árpád, a pálca tiéd, tied a kard és az érc paizs;
Szabad nép adta, s önkényt, azt kezedbe,
Magáért, s nem magadért.
Viseld, fia és atyja néki, és a szép örökbe —
Etelyénk hagyá azt reánk — te légy vezérünk.

Mind.

Érettünk küzd, értünk csatáz
A harc nagy istene;
Segéli az elnyomottakat,
S elnyomja az elnyomót.

A SZABAD ERDÉLY.

A török elüzetése után.

Szabadon lihegsz, szeretett haza,
Szabadon lihegsz, megint! karunk
Béklyóidat összetöré!
Itt vesztenek ők, itt hulltanak el;
Lobogó tüzeit seregökre
Az isteni bosszu lövellé.

Nem ejte le minket erő;
Bízakodás teve rabjaivá
Minket a pogánynak
Esküdt, s mi jók hivénk szavát
S ő a hivőket, bizakodókat,
Cselébe voná, megbuktatta

Hegyeink aranyát, ugarinknak
Gazdag termésit irígylé,
  És amit táplál a mező.
Paripáink neki nyihogtak,
Gyapját neki nyírta meg a nyáj,
  S amit nem vett el, ellopá.

Magyarra vivé ki a magyart,
S vicsorga dühében, hogy a két
  Testvérhad érte egymást ölé.
Éh gyermekeinket maszlagon
Hízlalta pribégjeivé, hogy ők
  Verdessék, ami még nem ing.

S mi nyögénk a vad dölyf kéjeit,
S viselénk, de mérges fájdalomban,
  Az alázó súlyos igát.
Hunyadink nagy lelke nem hagyott el,
Hunyadink nagy lelkét nem hagyánk el,
  S lepattogának láncaink.

Itt vesztenek ők, itt hulltanak el,
Lobogó tüzeit seregökre
  Az isteni bosszu lövellé!
Szabadon lihegsz, szeretett hazánk!
Szeretett hazánk! szabadon lihegsz,
  Hunyadink nagy lelke van veled.

A HIT SZAVA.

Az oktalan bölcs títeket, istenek,
Tagadni akarna ; de ti felette meg-
  Dördítitek bosszús ütéssel
    A ropogó tüzeket, hogy Újhely

És a Hegyalják tornyai rengenek,
S fortyanva csap ki partjain a Tisza ;
  S ő sápadozva roggyan össze :
    Érzi hatalmatokat, s tagadja.

Ekként dühültek egykor az elfajult
Tellus szülöttjei ellenetek ; de Zeüs
Felkölt ; futának ők, s az ádáz
Enceladust leteríté az Aetna.

Engem szerény szív vonz tifelétek, és
Nem ingható hit, s magzati félelem.
Áldd szenvedésim közt nyögésem,
Áldd poharam, ha virág övedzi.

Az éj sötétét tiszta nap, a fagyos
Telet tavasz s nyár váltja fel, és az ősz,
Gerézddel ékesítve főjét,
S újra setét jön elő, fagy újra.

Hadd jőjenek! ti gondotok az. Nekem
Örvendeni illik, tűrni, remélleni.
Ég föld szakadjon össze, szórja
Lángjait a Phlegethon! Ti védtek.

MÁSODIK KÖNYV.

VEGYESEK.

NAGYSÁG ÉS SZÉPSÉG.

Elfolya két ezer év és még több, s végre megúnta
  A nagy mennykövező hitvese s húga dühét.
Homloka szültje nem így. Fájt még hogy az ídai biró
  Cypris elől őtet megfutamodni hagyá.
Paris bántott meg, Paris bosszúlja meg estem!
  Igy szól és harcra hívja ki Napoleont.
Jő ez ; s mint mikoron Márs lép szekerére s hatalmas
  Karral az ellenség nyúlt seregeire rohan :
Dönt, tapos, öl, pusztít valamerre ragadja negéde,
  S láng, füst, jaj s riadás töltik el a nagy eget.
Cypria megdöbben. «Nem küzde igy a nagy Achilles,
  Nem Diomed, úgymond, így nem az álnok Ulyss.
Több ez mint Sándor, Cæsar s a Károlyok és Az,
  Kit nekem hívemmé tett vala Gabrielám.
Uj fortélyt kíván az idő. Rettegje Minerva
  S e délceg hős a spréai szép Amazont!»
S ah, a spréai szép Amazon már kezdi csatáját,
  S ah, szabad a remegő spréai szép Amazon!
S a diadalmas előtt Berlinnek tornyai rengnek,
  Mint a vén Bernhard reng vala lábai alatt.
Paean! io Paean, nagy férfi, kiálta Cythere ;
  Jer s légy már ezután kedvesem énnekem is.
Pallas neked erőt és bölcsességet adott, én
  Példátlan fényed drága jutalmit adom.
Íme, Terézámnak szép sarjadzatja, Luíza,
  Paphósom legfőbb dísze, kebledbe repűl.
Én nevelém őtet, s tavaszomnak mennyei díszeit
  E gyönyör' orcára, e kecses ajkra rakám,

Ujjaim illették szemeit, s bájolva lövellnek,
  Önt kivirúlt melle hyblai szaglatokat.
Nincs seregemben dísz, mellyet nem bírna Luíza.
  Nincs dísz, mellyet nem bírna Luíza velem.
Vedd ezt, s vége az örök harcnak. Ha Tritonia győzött
  Általatok ; győzzön Cypris is általatok!»
Bal tüzeket lobbant a nagy Zeüsz ; tapsol az ég s föld,
  De angyala távoztán Ausztria búnak ered.

A BOLDOG ALKONY.

Csókot, lyányka! «Nem én!» Igen, ó igen, eggyet!
  «Eressz ; nem!»
  Láng vagyok ; éltem alél, angyali lyányka! «Nem én.»
Reszkete, megragadám. Ide szácsk . . . «Ah el!»
  E szemet, és e
  Másikat, a rózsás ajkat, ez arcot! «El! el!»
Még egyszer szácskád. De ne tartsd hát zárva szemed még
  S homlokod! e lobogó gesztenyeszög hajakat,
És gyönyörű nyakad és ambrás szép kebledet! Újra
  Szádat! hagyd színom, Lolli, lehelletedet.
Hagyd . . . «Jőnek, hamar el! fuss.» — s futnom kelle
  De most már
  Tőled, Lolli, csak az hajnali fényre futok.

VAJDA-HUNYAD.

Szirt! rendíthetetlen, mint karja és keble rakódnak,
  Nagy mint ő, nagy mint társai, mint maga nagy!
Hol van urad? hol van Mátyása? hová leve László?
  Hol van az egykori fény? hol van az egykori zaj?
«Nincsenek!» így dörmög falaidnak kriptai csende.
  Nincsenek? ah . . . De mi ez? látom-e nyílni kapud?
Látom ; zászlóját már szélnek ereszti Capistrán ;
  Íme indúl s vezeti győzödelemre hadát.
Szól a tárogató, s a síp, a trombita, s a hős
  Néma haragjában most maga léptet elő.

Jobbja és balja felől László szökdelteti ménét,
  S atyjának veszi és osztja parancsolatit . . .
Szirt, mi vagy, és mi valál egykor! megborzadok. A hű
  Érti a szent jelenést, s felriad álmaiból.

BRANYICSKÁN, HUNYADBAN.

Báró Jósika Jánoshoz.

Martinúzinak itt áll kápolnája, s az útas
  Átnéz a Maroson, s áldva sohajtja nevét.
A kápolna ledől, de az útas látja, hol állott,
  S a bíbort viselő hős papot emlegeti.
Tünnek az esztendők, szeretett nagy! tűnsz te is egyszer ;
  A maradék keresi s nem leli nyomdokidat.
Oh mikor elmegyen itt, mondja ezt is: Az egykori vendég
  Itt lele férfit az hely új ura karjai közt.

SZENT-MIHÁLY, SZABOLCSBAN.

A később idők képében.

Akit Athene nekünk s a héthegyü város irígyel,
  Akinek ajkairól nestori svada csepeg,
Holdjait itt szántá, mint Xenophon, itt vere lantot,
  Gyermekit itt nevelé szíve nagy érzetiben.
Puszta vala a vad sík, perzselt agyag ; Eleonora
  Rá pillanta, s az ím thessali Tempe leve.
Térj árnyékiba, hív idegen ; szent helyre jutottál,
  S az most is büszkén hirdeti geniusit.

KIS FIÚ SIRJÁRA.

Szerelme voltál szüleidnek,
Most mérges gyötrelmök levél ;
Mióta tőlök elkelél,
Nincs nyugta sebzett szíveiknek.

Oh enyhítsd őket fájdalmokban,
S ha elhagyhatod egedet,
Mondd, megjelenvén álmaikban :
«Itt is szeretlek titeket».

SZÜLETÉSEM ÖTVENEGYEDIK NAPJÁN.

Azt a virágot, gyermekek,
Mellyet már félig ősz fejemre
Hizelkedve hint kezetek,
Egykor, míg kedves lengzetek
Fuvaltak ifju életemre,
Lalim hintette volt egy két kis énekemre.
Triumphusom volt javallása,
S egy fojtott sóhajtás, egy néma pillantása
Szerencsésebbé tehetett,
Mint az, kit a vak sors thronusra léptetett
Mert szívem titkosabb vágyása
Hajlandóság gyanánt vette a dícséretet. —
De ah, most más szemekkel látok ;
Nem csalja meg magát az elöregedett.
Nem azt nyújtjátok tí, amit egykor anyátok.
Hintsétek e virágokat,
Szép és jó gyermekek, szülétek ösvényére!
Ah, az hajolván estvelére,
Ingó s ködös tájakra tére ;
Hintsétek el vele saját útjaitokat.

GIBÁRT ÉS IRMA.

Hah, mi zörren itt a hűs ligetben?
Hah, ki dall a bércek csermelyénél?
Irma jár az hajnal bíborában ;
Feljavult anyjának tép virágot,
És hogy ismét bírja, vígad, örvend.
Oh ne vígadj, lyányka, reggelednek!
Jő egy másik ; az reád borút hoz!

A liget mélyéből, délceg ménen,
Lép elő egy szép ifjú, s csodálja
A mezők leánya ritka díszeit.
Én Gibárt vagyok, mond ; hadd itt nyájad'
Jer kevély lakomba, melly amott száz
Városimra pillant szirt fokáról ;
S bírd, e büszke várral, e vidékkel
Együtt, lángoló szívét urának.

Irma reng. Az ifju vad tüzével
Zárja karjai közzé a szép leányzót ;
Csókkal hinti bé piroslό arcát,
És a klárizst-szégyenítő ajkat.
S most a küzdő lyányt, könyörgve félig,
Félig kényszerítve, lóra vészi,
S nyargal tündérvára szirtfokához.

Nyílik a kapu, s a mén nyerítve
Lépdel zsákmányával bé az hídon.
Jő a várnagy, jőnek a cselédek
Nagy csoportban, s hódulnak urokhoz,
És az úrné másatlan kecséhez,
Mely pillantatától s kedves arcán,
Elbájolva mindent, átsugárol.

Csókokban s hevült ölelkezés közt
Múlt el a nap ; s ím a boldog ifjú
Kárpitos termébe lép hölgyével.
A menny boltozatján örvendezve
Csillagok tündöklenek le rájok,
S az irígy hold sápadtan lövelli
Ablakin keresztűl kémsugárit.
Mért nem én illy boldog! ezt sohajtja,
S felhők közzé rejti könnyes arcát.

Új örömre szólít, édes Irma,
Téged minden reggel, minden estve ;
És te még is — s mely hálátlanság ez! —
Titkon könnyekkel füröszted arcod',

S visszavágysz az elhagyott hegyekre.
Oh, Gibártnak fel ne verd gyanúját!
Mint hevében lángol mostan érted,
Úgy fog majd lobogni vad dühében.

Jő Gibárt, és a szomszéd szobából
Hallja már Irmának zokogását.
Megdöbbenve nyitja rá az ajtót;
Ah, szemét még nedvesen találja,
S szerelem s vad bosszu küzd keblében.
Tudni vágy, e könnyek kit siratnak,
Mely kedvest kiáltnak e fohászok.
S minthogy Irma kérdésére hallgat,
S sírva dől térdéhez: — Hah, hitetlen!
Így kiált; s te másért égsz? — s elhagyja.

Űzve vagynak tőle szolgalyányai,
Általok hogy titkon-kedveltjétől
Sem levél, se hír ne érkezhessék.
És ezentúl a rab Irma mellett
Egy megbízott néma törpe szolgál,
Méltó híve félig-jó urának.
S vad Gibárt, s te bánthatd, akiért égsz?
Győz a tiszta minden hóhérláson;
S ím törpéd imádja a szenvedő rényt.

Jő az most, s egy írást nyújt Irmának;
Jő, de nyomban lép Gibárt utána,
S rengve vad dühében látni akarja.
Ah, mit tégyen Irma? könnyes szemmel
Néz Gibártra; lába elébe sűlyed,
S onnan nyújtja karjait esdekelve.
Ő nem vétkes; ne kivánja titkát.

Esdeklés ingerli az eldühűltet,
Gyilkot ránt, s a hív nő halva dől el.

Látja tettét a vad, ah de gondja
Most is a levél! Felvészi a földről,

És olvassa: — «Hű leány, anyádnak
Kedves volt segéded, s istent kéri,
Legjobb áldásával hogy megáldjon.»

Áll a templom még, hol Irma nyugszik,
S tisztelettel néz fel rá az útas.
S amely nőket érdemetlen súly ér,
Sírja mellett vesznek megtágúlást,
S őtet hívják kínjaikban segédűl.
A kevély vár ott fenn elpusztúla.

A KÖLTŐ.

Jót rosszat érez a barom, de hallgat;
Jót s rosszat érez, s elbeszéli az ember;
Jót s rosszat érez, s zengi a lant fia.
S ez tűzzel és lobogva, valami
Dagasztja keblét; nem mint a köz ember,
Ki csak szükségből s faggyal önt panaszt.
S amennyivel az ember több s nemesb,
Mint a mezők marhája: annyival
Több és nemesb a költő, mint azok.

PROLOG GOETHE STELLÁJÁHOZ.

«Csak az szerencsés aki jó.» Thalia ezt
Szintúgy tanítja, mint Melpomene;
De ő nem mennydörög midőn tanít,
De ő, ha vétünk, mérges skorpiókkal
Nem ostorozza lelkeinket.
Szelíd kezekkel vonsz tisztünk felé,
A nyájas oktató! s int és tüzel,
Hogy féljük Nemesist, a hajthatatlant,
A szent természet s társasági rend
Törvényeinek nagy őrét, bosszulóját.

Thalia nem csábító, s amidőn itt
Tetsző ecsettel fest egy nem gonosz,
De gyenge vétkest, tudja mit mivel.
Nektek beszél itt egy regét, ti jobbak,
Kik ami rút, pirúltok tenni, de
Nem úgy azt ami rossz, ha szép, ha kedves.
Lássátok itten, mit tesz botlani.

EGY EMLÉKKÖNYVBE.

Romában és Román kivűl
A pántófli csókot vár,
Szolgaság a férfi sorsa,
Hányja vesse nyakát bár.
Ah de a kedves jobbágyság
Többet ér mint száz szabadság,
S a pántófli-csókolás
Legeszesebb hódolás.

EGY MÁSBA.

Angyalod a tövisektől
Mentse meg ösvényedet,
S a névtelen s rossz versektől,
Kedves lyányka, könyvedet.

INTÉS.

Mit mond felőled a világ,
Ne gondolj szer fölött vele.
Örülj, ha jót a jók, s valót ;
Ha rosszat a rossz s nem valót,
Tűrd és ne szólj. Ha szólsz, felőled
Még többet mond, és mérgesebben.

CSEMEGÉKRE.

1.

Szép ajakod és szép szemed
Tevék raboddá szivemet.

2.

Keblednek gyúladásiról
Ajkad hallgat, de szemed szól.

3.

Szól a szem, bár hallgat a száj,
Elbeszéli, belől mi fáj.

4.

Egy pár szép szem, egy mosolygás
Mit tesz, inkább tudom mint más.

5.

Szembe véled
Szívem éled.

6.

Szívet szívért,
Hívet hívért.

7.

Adj csak egyet —
De nem meggyet.

8.

Közel hozzád, távol tőled
Gondolatom csak felőled.

9.

Szívem vágyásai nagyok,
De egy szót, és boldog vagyok.

10.

Tudom én, mit cselekedném —
Amit tetszik, ha merhetném.

11.

Lyányka, bár mint rejtegeted,
Kiért lángolsz, nem fedheted.

12.

Mint kivánhat szent hűséget,
Akit minden szép szem éget?

13.

Rosszat mondanak felőled,
De én el nem állok tőled.

14.

Nem irígylem gyémántodat:
Igen angyal szomszédodat.

15.

Kis lábad az asztal alatt
Egy csizmán zsámolyra akadt.

16.

Repdes, repdes egy pár szép szem,
Csak azon, akit szeret, nem.

17.

Az aki párosodni fél,
Egy jón sok rosszakat cserél.

18.

Zelli körűl az öröm ; boldogság nincs ahol ő nincs.

19.

Nem jobb-e egyet szeretni,
Mint sokakat ölelgetni?

20.

Édes a cukor, mellyet adsz,
Még édesebb amit mutatsz.

21.

Csókot adni, csókot venni,
Így szeretnék boldog lenni.

22.

Szabad a nőtlen élete ;
De mi leszen majd végzete?

23.

Fűzz virágot homlokomra,
Lyányka, míg tart a tavasz ;
Míg egy-két csókot kerűlünk,
Nézz körűl s elreppen az.

24.

Add meg, könnyű amit kérek,
Bár édesbet nem ismérek.

A NYÍRLIGET.

Vályi-Nagyhoz.

Farsangi alak járúl hozzád,
Barátom, vedd e parolát.
Te őt, úgy-e, nem ismered?
Pedig ő neked jóembered,
S ha érted e hív kézszorítást,
Helyébe, tudom, nem kivánsz mást.

Orcám, úgy ahogy látod, viaszk,
Magam pedig egy új Hans Sachs.
Csizmákat, mint ő, még nem varrtam,
De verset halmokkal faragtam,
S tán nem rosszabbakat mint ő,
Mikor jó kedv rám néha jő.
Csakhogy engem versre édes tűz
S egy szárnyas isten nyila űz;
Őt inkább az a kegyelem,
Mely suszterektől nem idegen;
Mely világítja a Jakob Böhméket,
Látni angyalkákat, ördögcséket.
Gyulaszták őt vastag postillák,
Engem piros pozsgás Fringillák.

Van nékem is egy postillám,
De meg nevét nem mondom ám.
Mikor elhamvadzik tüzem,
S hiába töröm az eszem;
Körmöm haszontalan rágcsálom,
S ki belőle rímem még sem vájom,
Előkapom kis könyvemet
S mindjárt találom rímemet.
Derék könyv! jobb mint Schmetzius;
Nem tudott annyit Horatius,
Ő, ki öltözve fényességbe,
Úgy ment fel, mint hattyú, az égbe.

Mit is akartam mondani? —
Úgy! — hogy más alakba szállani
Okos emberhez nem illetlen.
Ember nem lehet az szünetlen.
Ilyet önmagok a nagy istenek
Igen gyakran miveltenek,
Ki szép bikává változék,
S a tengeren egy lyányt áthozék;
Ki galambbá vála, ki gilicévé,
Ki farkassá, ki rút tevévé,
Csak hogy céljához elérjen,
És keresett jutalmat végyen.
Én egyebet nem keresek,
Mint hogy víggá tehesselek.
Ruhád miatt te nem mégy bálba,
Engem betegség vágott ágyba.
A farsang vég napjaiban
Igy mind kettőnknek része van.

Te hallád hírét Jupiternek?
Ez atyja volt az első embernek
S így hát aztán a többinek is.
Van egy könyv; Homerusnak hívják,
Az úgy beszéli, hogy a buják
Adott lakókat az égnek is,
Honnan őt ekkép titulázza:
Istenek és halandók atyja.
E fajtalan isten egyszer
Látni kívánta, hogy az ember
Ez árnyékföldön mit csinál,
S mint hajdan a jó Mátyás király,
Elfedve felséges méltóságát,
Álnév alatt járta be országát,
Mercuriusnak egyet int,
Találjon egy kis csínyt megint,
Hogy szerelmetes házas társa
Elillantások meg ne lássa.

Mercur az illyekre magát
Nem kéreté soká, tehát
«Felséges uram s királyom — mond —
Az a te fiadnak nem nagy gond.
Felséged várja kis békével,
Felérem azt magam eszével.»

Már itt van, s vállán egy csomót hoz,
S ígyen szól a mennyei királyhoz:
«Öltse magára Felséged
E megnyűtt kék köpönyeget,
Vonja fel e málybőr csizmát;
Itt e nadrág is, s e nádpálcát
Markolja jobbik kezébe,
S e sinkót nyomja fejébe.
Én a gubát vetem vállamra,
S szőrös bocskort fűzök lábamra,
Uram így szögény-lögény nömös embör,
Jó magam pediglen tót sühödör.»

Juno asszony néz az ablakon,
S látja mint mennek az udvaron.
S ők a menny föld királynéjának
Nagy mélyen főt és térdet hajtnak.
«Hé, Sára! e két idegen
Tőlem talán éhen megyen.
Menj, tudakozd Mihály mestert,
Jól tartotta-e a két embert?
Pál kulcsár nyisson kamarát,
Cipóm ne szánja, ne szalonát.»

De míg a királyné beszél,
A két embert elhordta a szél.
Szépen kiérének a várból,
S a csintalan fickó ígyen szól:
«Gazd 'ram, ne nyissak-e lyukat?
Mert Kóly ide még nem kis falat;
Kólv, a világnak közepe!
Jó lesz már itten szállani le.»

‚Te lásd, jó szolga!' monda az úr.
S az ég boltján egy lyukat fúr,
S a lyuk naggyá lesz hirtelen,
S a két útas a földön terem.

Mercur rosszúl fúrá a lyukat,
S az ég boltja nem jól szakadt.
Acsád s Adony közt hulltak le
Egy sűrű puszta nyírligetbe.
Sehol nem látszék semmi ház,
Az ég setétűlt, zuzmaráz
Fagylalta meg ruhájokat,
Szakállokat és bajuszokat.
«Itt — mondá a szolga gazdájának —
Magadjuk árát a tréfának.
Az égben megvan mindenünk,
Amit e földön nem lelünk;
Volt-e jó dolgunk azt elhagyni,
Pocsékká ázni, majd megfagyni?»
‚Éj — monda Croníon — kis veszélybe
Nem illik esni kétségbe.'

S messzére egy rossz viskót meglátnak,
S utasaink szemet szát tátnak.
Mercur duzzog: «Lesz éjszakánk,
Száraz korpakenyér vacsoránk».
‚Bohó! — mond Zeüs — az ily viskóba
Drágább gyémánt van hébe' hóba',
Mint amilyennel nőm dicsekszik,
Ha szépségétől elrészegszik.'

S egy nyolcvan esztendős gyémánt,
Kin a nagy kor sok ráncokat hányt,
Elébe jő a két embernek,
S nyájas Hozt'-istent mond Jupiternek.
Kacag Mercur s bosszankodik.
«Ked csak maga?» ezt kérdezik.
‚Magam, kelmetek szolgálatjára:
De férjem megjön écakára.'

Sürög-forog a jó öreg,
S a tűzhöz széket ád nekiek.
Kifordúl, hozzá lát dolgához,
S Zeüs igyen szól légér fiához:
«Szép, szép az ég, de e kis ház,
Falán vagyon noha csak máz,
És ámbár azt nagy szükség lakja,
Sem nectarja nincs, sem arakja,
S kávét, puncsot soha nem lát,
Mire szát isten ember tát,
Szebb volna mint az ég, ha velem
Az éjt itt töltné a szerelem.»

S midőn Zeüs isten igyen szól,
Rózsaillat terjed el, s az ágy alól,
Szokott a gyémánt mellyen hálni,
Turbékolva egy galamb sétál ki,
S addig teszi forgásait,
Addiglan űzi sok csókjait,
Hogy a vén isten jól értette,
Ezt a galambbal ki tétette.

Legott a nyolcvan évü gyémánt
Szép szűzzé változva bepillánt,
S karján hoz egy kis gyermeket,
Kit számnyal nyillal a ligetbe' lelt.

Ki vala a gyermek, s mi lőn tovább,
Azt nem szükség talán beszélnem.
Mint a mai bálban sok láb,
Kifáradék a rímelésben.
Nekünk s nekik kívánjunk hát
Csendes nyugalmas éjszakát.

TÖRTÉNET.

Egy kis kör kivánságára.

Mondják, egy úr nagy gondba jött,
Látván, hogy kedves asszonykája
Gyakran elzárva űl a négy falak között ;
És még inkább megütközött,
Midőn, a szép asszonyt felszöktetvén lármája,
Ez néki elébe fut s mind ujja, mind orcája
Elárulják, hogy írt. — «Mit írt? az ő hibája
Eddig nem volt titkolgatás ;
Jót nem jelent a hallgatás.
Azt, aki engem csal, nekem nem vétek csalni.
Hogy rajtam is kacagjon más . . .
Nem, nem ; készebb vagyok meghalni!
Az álnoktól nem vártam ezt.
Ah, a kacér asszony a legnagyobb kereszt!»

Nem szól s megyen. A szép leűl asztalkájához,
Örvend, hogy egyedűl maradt,
S hozzáfog újra munkájához.
De ah, ki bízhatik magához?
Ajtója a sietés miatt
Tátva áll, s a sullogó belép. Megrezzenéssel
Pislogunk (ha meglátta-e?
S egy mesterséges billentéssel
Az írás födve van) s kényetlen öleléssel
Repűlünk a nem várt Herr Ehgemahl felé.
Ez érti a gonoszt, s kékül belé ;
De phlegmában marad, s szépjének példájára
Tüzet hazud, s felel fortéllyal fortélyára.
S míg a csak színlett csókokat
Boszúsan szórja orcájára,
S mindég igaznak lelt, de most hazug ajkára,
Lesegeti ujjain a tintafoltokat ;
S lelkének nagy vidúlására

Ottan leli. — «Csak a levélkét
Lehetne megkapnom!» s asztalkájára
Tolvajszemmel tekint, s megsejti. «A levelkét!
Csak azt! hogy végre ismerjem a lelkét!»

Amor kacag. «Oh esztelen! —
Mond — űzd az elkezdett játékot,
S csald, aki csalni akart.» —
A lecke hirtelen
Munkába vétetik, s a szép hűségtelen
Visítva fut, s meg nem gyanítván a szándékot,
Férjének hagyja az ajándékot ;
Ki most — a vad! — mint martalékot
Felkapja azt, s örvendez a jól elsűlt cselen.
S mi volt az amit lelt ? Egy még nem kész kis ének,
Melyen a szép elzárkozott,
Tartván fulánkitól férjének
S szerény érzésivel neméneк,
Gyakorlatlan kezekkel dolgozott ;
És ő meséjévé lőn a megyének.

*

. . . . . ki veszte itt dalán?
Nagysád pirúl? sohajt? Talán, talán . . .
Ah, érzem, szánom a sohajtót.

Jó, másszor zárja be az ajtót,
S bátorságban lesznek irásai asztalán.

A NÉMET FIÚ.

Nékem szép kis mádjár lánj
Feleségnek megkifán ;
Háj! de szép kis mádjár lánj
Német lékenyt nem kifán.

Montja szép kis mádjár lánj :
Ő mádjár lékeny kifán,
Mert a német lekénynek
Nincsen pajusz szekénynek.

Én hát pajusz nefelni,
Suviksszal kikenelni,
Úgy a szép kis mádjár lánj
Pajuszomra csókot hánj.

HARMADIK KÖNYV.

EPIGRAMMÁK GÖRÖG ÉRTELEMBEN.

AZ EPIGRAMMA.

Szökj', epigramma, de nem mint nyil, mely célra fut és
Szökj' mint csók, mellyet félve lop a szerelem. [öl,
Elcsattant s oda van ; de az édes lyányka tüzétől
Ajkaim lángolnak, s e kebel égve liheg.

CANOVA PSYCHEJÉRE.

A lepével.

Oh a mennyei lyányka! miként ömlött el alakján
Mind az az ék, mellyel Cypris igázni szokott!
Vérem gyúl, hullong; boldog, boldog lepe! Vagy te
Kelj ki a márványból, lyányka, vagy én legyek az!

NINON KÉPE.

«Küpris ez itt?» — Nem. — «Flora tehát?» — Nem is. — «Úgy Canovának
Szép Psychéje.» — Nem az. — «Iris? Aglaja?» — Ninon.

ANTINOUS.

Kellemet önte reám metszőm, fenséget Apollra.
Én vagyok első itt, a nagy Olympon Apoll.

VENUS CALLIPYGOS.

Mind, mind, lyányka, nem ezt egyedűl! S nagy Jupiter, [engedd,
Váljon hármassá nékem is egyszer az éj!

DOLCE MADONNÁJA.

Mely báj, mely fenség, melly isteni bánat ez arcon,
És mely szent megadás s gyermeki bízodalom!
Bús anya, mennyei szűz, e kép láttatja mi voltál:
Vídulj fel, s e kép fogja mutatni, mi vagy.

LAOKOON.

Tűrd nagy kínjaidat, szent polgár, s halj meg! Hazádért
Tűrsz és halsz. Győzött a fene, s Troja nem áll.

LUCRETIA.

«Útálom magamat — mondotta Lucretia — lelkem
Vétlen bár, többé nem vagyok ami valék.
E vas tisztává teszen újolag»; — átveri keblét
S nyugtan vesz — «nem tűr szennyet az asszonyi rény.»

FERENCZY GRAPHÍDIONÁRA.

Lyányka, találva van ő, s te mosolygva csodálod, hogy [arcát
A homok ily hűven szökteti vissza feléd.
Szólj, ki vezette karod? ki sugalta kebledbe, hogy ezt [merd?
Ah! neked e hevülést egy kegyes isten adá.
«Amor hagyta, hogy őt újam rajzolja szeretve,
S leckéjét eggyütt vette Ferenczy velem.»

IO ÉS JUPITER.

Corregiotól.

Elvesztem, s ah lyányka, tebenned vesztem el! E csók,
  Melly ajakidra nyomúl, engem is elragadott.
Félre, te mennyrázó! fordulj, szép lyányka, le hozzám ;
  Szedje az emberi lyány csókjait emberi száj.

AMOR AZ OROSZLÁNON.

Mint hajlong a gyermek alatt a gyapjas oroszlán,
  S mennyei zengzetinek vad tüze mint mosolyog.
S ő, a büszke, miként érezteti véle hatalmát,
  És hogy egen földön ő egyedűl az erős.
Vélem is ezt érezteti most, szép Níke, miolta
  Elfogva ajkaidon, durva bilincsre vetett.

HEBÉHEZ.

Vénül s vénüljön testem! de te lelkemet ittasd,
  Hebe, a szent kelyhből, és soha elaggni ne hagyd.

IDÁHOZ.

Távol vagy mindég, s mindég közel, Ída! szemem lát,
  Hall fülem : ah, de karom, Ída! hiába keres.

APOLLON.

Jön, lő, s győze ; bukott a szörny, az az iszonyu Még
  Rogytában a föld, még riadozza dühét. [reng
Ő pedig, a győző, nyugalomban hág fel az égnek
  Szent küszöbén, társai sokszori tapsa között.

HELIODORÁHOZ.

Tartsa meg Europát, Ledát, Semeleit, Ioit
  A nagy Zeüs: az enyém, Heliodora, te vagy.

AZ ÖZVEGY.

Elmaradás, te vagy a keserű; ah, eggyütt halni,
  S a szeretett társsal szállani sírba nem az!
Ezt kérém s nem adák nekem istenim. Így lön ezentúl
  Nékem az élet halál, bánat az édes öröm.

EGY FERDŐBEN.

E busa nép kártyát s lakomát kér, Nympha: te nékem
  Nyújts orcosvizeket, és, mikor égek, homályt.

BIHARNAK KÉT NAGYJA.

Baranyi Gábor, Bossányi Ferenc.

Elsápadva tekint, szent férfiak, a pulya rátok;
  Érzi, hogy e nagyság őket homályba löki.
Bár, úgy mond, nekiek csak erő juta: fény juta nékem,
  S ez jóval szebb rész; látszani nagynak elég.

VAY JÓZSEF KÉPÉNÉL.

Halld Vayt. «Ő nem szól.» Halld úgy is; az isteni férfi
  Némán int: Némán űzd te is, amire törsz.

NAGY-MIHÁLY, ZEMPLÉNBEN.

Ott Armída vivé tündér lakjába Rinaldot:
  Itt a Károlyi lyányt Sztáray hozta belé.

Meg vala csalva Rinald : de te boldog férfi nem ingó
  Lyányka tüzétől égsz, s hölgyed örökre tiéd.
Éljed időd! nagy öröm siet elröppenni. Szerencsés
  Aki sok édesben éle, nem aki soká.

NEGYEDIK GYERMEKEM SZÜLETÉSEKOR.

A három Charis leve előbb, s úgy Amor utána.
  Látta Sophie e példát, s monda : követni fogom.
Íme, szavát állá : Fizsi, Dencsi, s Thalia levének
  Itt is előbb, s már most játszik ölében Emíl.

MEZEI VIRÁGOK.

Gróf Gyulai Karolinának.

Kerti virágoknak remegünk tartatni magunkat ;
  Istennénk kegyeit nem pazarolta reánk.
Minket az aljas rét s egy völgy szűk keble, s az árnyas
  Erdők s egy kisded csermelye habja nevelt.
Szolli ide jár, szedi kincseinket, s koszorúba kötözvén,
  Szép kebelén viseli, s üstöke fürtjeiben.
Florai nép, mosolygva fogadd vendégedet ; ím jön!
  Boldog az, akit hív jobbja szeretve fogad.

1.

Szép vagy *Rózsa*, de tündöklesz s tündökleni kívánsz.
  Büszke, te nem kellesz, mert maga Szolli szerény.

2.

Tiszta vagy és szép vagy, *Liliom*, de te másra homályt [vetsz.
  Nem kellesz te híú, mert maga Szolli szerény.

3.

[néked
Mit mersz, gyenge *Kökércs?* dér jár meg, vissza! De
Kedveze anyád, s magadat védeni leplet adott.

4.

Szolli, Szelín, és Gyengyi nekem neve az édes lány-
Változtatja hevem a nevet, ő kecseit. [nak —

5.

Atyjának sírjára Szelín szent könnyeket önte,
S a könnyből te levél, *Legenye,* gyönge virág.

6.

Szegfőnek nézém, s *Székfű* vala. Otromba csalódás!
Szolli, szemem szívem benned igazra talált.

7.

Itt *Violák* seregelnek, amott *Rezéda.* Kis isten,
Hol Psychéd? titeket illet az isteni fekv.

8.

Flora neked koronákat adott, hiu *Császna;* de kebled
Nem lehel illatokat, s Császna, te büszke lehetsz?

9.

Nincsen színe, de van szaga. Ah e tarka seregben
Ő egyedűl színes, társai mind nem azok.

10.

Kél a nap s megnyílsz, de ha száll, elzárkozol. E szív
Ezt teszi, Gyengyi, ha jősz; ezt teszi, Gyengyi, ha mégy.

11.

Téged nyujta nekem a kékszemü lyányka, kis *Emlény*,
S ment, s ezt sóhajtá : Oh ne feledj! ne feledj!

12.

Intesz, szép *Narcissa*, s ölel Zephyr. Én is ölellek,
Mint Zephyr a búsat, isteni lyányka, csak ints.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS, AZ ATYA.

Kétled-e hogy lelkünk él, vándorol? Ott fene Cato
S lágyszivű Brutus, itt Wesselényi valék.
Erdély, szűnd keseregni fiad, nem holt el az ; él még,
S hős lelke a régi fényre deríti Zsibót.

ASTYANAX.

Astyanax dajkája felé rettegve vonúl el
Atyja sisakjának érc ragyogása elől.
Hagyjanak élni tovább, nagy kisded, az istenek; Hector
Volt nemződ ; nem kell félned az ércragyogást.

AZ ERDŐ.

Sírj szabadon, nálam nem kémleli semmi keserved,
A remegőt sűrű lombjaim elfedezik.
És ha enyhűlsz széped neve zengésére, sohajtsad,
S Echóm részvéve visszasohajtja feléd.

KÖNYÖRGÉS.

Adj örömet s adj bajt mellé, nagy Jupiter! eggyet
  A kettő közzűl bírni csak isteneké.
Ez nyújtson főbb ízt gyakor ingerlésivel annak,
  És mikor ez verdes, az szelidítse dühét.
Ah boldogtalan, akit az eggyike véve sajátúl ;
  Az boldog, kit mind ketteje védve szeret!

A LEPE.

Plato lelke valék egykor, már most lepe. Szépet
  S jót keresek ottan : mennyei harmatot itt.

THEMISTOCLES.

Üss, csak szólani hagyj! mond — hív és nagy vala. Bántó
  Honja ellen nem költ — hív vala, nem vala nagy.

SZEM ÉS SZÍV.

A szem látni tanult, a szív csak hinni. Nemesb az,
  S emberhez méltóbb, s ah, vakon űlni nehéz.
Úgy de magam vagyok itt, ott létemet istenek őrzik,
  S a baj hozzájok még közelebbre csatol.
Láss bízvást, sőt nézz ; szemed arra van adva : de higyj
  S int szívednek szép religiója, hevűlj. [is,

MI FÁJ.

Nagy de rövid bántás nem sujtja le lelkemet ; az fáj
  Ami kicsiny s lassún kínoz el, ah az epeszt!

COPTUSI INTÉS.

Tedd le reményedet a roszról ; soha nem leszen az jó ;
S a jót, bántását könnyü feledni, szeresd.

TYROLBAN.

Egy lovat, egy tehenet hámol szekerébe magához,
S vonja velek terhét, alpesi nympha, fiad.
Puttonban viszen ott földet bércére legaljasb
Völgyéből, és zsírt, s krumplival ülteti be.
Vajh, sanyarún teng ő! de szelíd törvényeit őrzi
Austria, s a hívnek híve felejti baját.

VIGASZTALÁS.

Fölfele tart mindég, lefelé nem az emberi lélek ;
Égből szálla belénk, és oda visszasiet.
Hasztalan a viharok részek dühe ; szép, igaz és jó,
Szent egység, s lelkünk érezi, látja, hogy az.

NEGYEDIK KÖNYV.

TÖVISEK ÉS VIRÁGOK, 1811.

Werke des Geists und der Kunst
sind für den Pöbel nicht da.
Goethe.

HERCULES.

Hatalmas Hercules, te bajnokisten!
Dicső fajzatja a mennydurrogtatónak,
Kinek most már fényében osztozol!
Te nemcsak a föld undok szörnyeit,
A hétfejű hydrát, a holdszülötte
Oroszlánt, és a Creta vadbikáját,
S a mind ezeknél rettentőbb Buzírist,
Diomedest, s a hármas Geryont,
S a tűzokádó Cacust öldöséd el.
Hogy jót tehess, te nem kerűlted a
Kevésbbé bajnok tetteit is ; s az ól
Marháinak szemetjeit kihánytad ;
S ég föld javalta hasznos tettedet.

S amit te nem szégyeltél, bajnokisten!
Dicső fajzatja a mennydurrogtatónak,
Én nyomorúlt embercse, szégyeneljem?

AZ OLVASÓHOZ.

«Apróságok ezek!» — Vaj azok! de ki várakat épít,
A legapróbb szegnek, tudja, mi haszna vagyon.
Krajnyai vásárokra daróc kell, és olaj. Aki
Közre bocsát minket, ismeri publicumát.

A NAGY TITOK.

Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess; s hagyjad másnak az áldozatot.

A KÉSZ ÍRÓK.

Béna vagy és táncolsz, a nyelvet nem tudod és írsz;
Szárnyad ugyan nincsen, Cserdi: de rajta! repülj.

SOLOECISMUS.

Hogy soloecissálok, nevet Ordosi. Kába, nevess bár!
Nem botol aki helyén tudva s akarva boto

SYNIZESIS.

Diphthongot röviden hangzatni tilalmas Opornak.
Hall, de szemével, Opor: lát, de fülével, Opor.

A VAK.

Van szemed és így látsz? Mely paralogismus ez! Oh ha
Látni vagyon kedved, Hályogi, látni tanúlj.

A NEHÉZNYELVŰ.

Kárischt mond s Pszikhét, ha Pszüchét kell mondani s
[Cháriszt,
És Témisz-tók-lescht Győri The-mi-szto-cleszért,
S Kíosch- s Lezbóschnak, Kémiának s Mek-hanikának
Ami Chiósz, Lezbósz, Chemia, Mechanica.
Szent Adrastea, mérj bosszút ez otromba beszédért'
Megvan az; a svábnál Győri Gieheri leve.

ORTHOEPIA.

Útálja a *poétát* számban Baki, s mondja *poétát*,
S venni, így szól, rövid é-t nem szabad éta helyett.
Roma pedig kettős rövid hanggal mondta pater-jét.
S satrapa lett satrapes, s Andromacha Andromache.
S ami Venus volt ott, nálunk leve Vénus, Amorjok
Ámor, s a gabonák asszonya nem Ceres itt.
Jó, Baki, tudni : de néha nem árt nem tudni is. Óhajt
Ő nékem tudományt, én neki vájt füleket.

AZ IGAZSÁGKERESŐ.

«Meg nem foghatom azt!» Ez örök szava járta Kabának.
Nagy baj, jó Kaba : de róla nem én tehetek.
Hű szívet kíván az igazság, s hajlani mindég
Készet. Vagy ne tagadd, jó Kaba, vagy ne keresd.

CORRECTIO.

A foltatlanság fő érdemed és legutolsó ;
Mert csak aléltságod kútfeje, vagy nagy erőd.

IRÓI ÉRDEM.

Szólj! s ki vagy, elmondom. — — Ne tovább! ismerlek
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés. [egészen.
Íz, szín, tűz vagyon a borban, ha hegyaljai termés :
Íz, csín, tűz vagyon a versbe', ha mesteri mív.

SZOKOTT ÉS SZOKATLAN.

Berki szokottat imád. Nekem az kecses ami szokatlan ;
S kényesb vagy makacsúlt ízletem újnak örűl.
Amit Berki szeret, megavúlttá válhat ; az újért
Hamvamat a maradék áldani fogja, tudom.

A NEO- ÉS PALAEOLOGUS.

Nem magyar a nyelv már, nem az a ruha! Németes ízlés
  Lepte meg ezt és azt, s korcsosodásra jutunk!
Így kesereg Fürmender uram, mivel urfia térdig
  Érő mentéjét párizsi módra szelé,
S négy öt kendőtől vastag nyaka, s üstöke borzas,
  S ah! a huncfutka s cafli becsébe' veszett.
S csendet mond mikor ír, s kecset és kegyet ; ami remény-
  Volt eddig, hosszú mondani! néki remény. [ség
S év neki az esztendő, szeretett lyánykája barátné,
  S futja komám-asszonyt s csillagom-adta Borist.
Fürmender, te ne légy urficska : te, nagy Für-men-der
  Légy Fürmender! te, légy elegánt, elegánt!

EGY FECSEGŐHÖZ.

Micrologied minket sokat elgyötör. Oh de miért vagy
  Együtt micro- picro- macro- macarologos!

FONÁKSÁG.

Repkényes poharat vártam s adsz vastag ebédet.
  Koldusidat tartsd jól, Döbrei ; nem vagyok éh.

PIRÍTÓ JAVALLÁS.

Míveim közt neked ez tetszik, Szalavári, leginkább.
  Nem hittem rossznak : már, Szalavári, gyanús.

FENTEBB STYLUS.

«Engemet a sokaság ért s kedvel». — Pórsereg, erre!
  Lőrét árúlok s nyírvizet ; édes ital.

ARBUSCULA.

Látta, hogy a vad nép, melly őtet pisszegi, tapsol
A rossz játszóknak, Roscia, s tűznek hevűlt.
A te javallásod, pórrend, úgy monda, gyalázat ;
Mesteri játszásom csak lovagénak örűl.

PROSAI S POETAI SZÓLÁS.

Természet, te vagy a törvény s a mester. Igazgasd
Verseimet, s hagyjad folyni szabásod után!
Így Futaki. És mivel az prosáját szórja, különbség
Nincsen verse között s prosai míve között.

A KÉT TERMÉSZET.

A poesis kikap a népből s a durva valóból,
És kiesebb tájra s lelki valóba vezérl.
És te kevélykedel-e, hogy az eltévedtet az egy és
Szent természethez, Nyáradi, visszavonod?
Amit lát maga, Nyáradinak, természet. Ez egy az :
A mesterség természete néki nem az!

LUKAI.

Te cifra szókkal élsz, s poeta nem vagy,
Képben bujálkodol, s poeta nem vagy,
Ömölnek rendeid, s poeta nem vagy,
Phoebust kiáltozod, s poeta nem vagy,
Csók és bor éneked, s poeta nem vagy,
Mi híjod? Értem én : Poeta nem vagy!

A SZAVAS IDIOTA.

A plus *B* aequale X? Nem igaz! mond Zugdi; hisz AB
Ab! s Kantot szidja — — Zugdiak, értitek ezt?

A PEDANT.

Melly levitások ezek! mond Ő Gravitása. — Csudálod?
Ő Gravitása körűl nem hever e levitas.
Ő dudog, és méltán! ha talán más sírna, nevetné.
Oh be komor gravitas! oh be fonák gravitas!

AZ AVATATLAN.

Ámbár lelkemet *Osiris* és *Isis*
Elysjumba kapá, nem állhatám meg,
Hogy nagyot ne kacagjak, amidőn egy
Füstös Amphionunk, kit édes hangjaid
Tornácodba vonának, ezt kiáltá:
«S jaj, mint bíg az imillyen! Andri, hallod
Mint meg bíg? Ucu, kezdd el: Hol lakik Kend . . .!»

AZ ISKOLA TÖRVÉNYEI.

Járj egyenest! ki ne térj! így rendeli az iskola; nem szép
Ami szabásom előtt helytelen, ami hibás.
Járj szabadon, ne remegj! mond aesthesis; és ha van ok rá,
Térj ki; ne hidd hogy szép s jó lehet; ami feszes.
S a genie pártázott fővel jő, s sanctionálja
Amit az iskola tilt, amit az aesthesis hágy.

PURISMUS.

A genie s sanctional füledet bosszantja. Nem érted.
Értsd! s nem fogja tovább sérteni gyenge füled.

A SZÉP ÉS JÓ.

«Veszett idő! veszett erkölcs! veszett poesis!
Nem kell nekem, ha mérget hoz, a lépes méz is.
Egy a szép s jó, egy a rossz s rút, mond a morál,
Pedig hamis ügy mellett az nem perorál.
Hiába szól őellene az új aesthesis,
Csal a ravasz, bolondnak jó még a fapéz is,
Őrizkedjél ettől, keresztyén olvasó!
És ahol maszlagot hint ez, ne mulass, ó!
A rossz madár a szentet is bépiszkolja;
Ha vétek is, elég hogy szép, ezt gondolja.
Ám nézd a pictort, mint festé itt ezt az angyalt;
Tudom, ezért Lucifernél sok szurkot falt.
Térde felett ugyan festve vagyon a gomb,
De félre csúszott a lepel, s csupasz a comb.
S ím Eszter-asszony a szemmel, nézd, még azt is látatja,
Amit nagy gonddal eltakart szemérmes patyolatja.
A pictor szép emlőt akart és szép combot látatni.
Mintha el nem kellett volna a képen takartatni.
És mintha, ahol ők vannak, nem volna váll és csizma!
Ah, ennyi rosszat szűl az aesthesis s a schisma!
Mely vétkeket tanítgat a nézőknek a theatrum,
Arról jobb nem is szólani, mert az mind crimen atrum.
Nem volt ez így, míg szólhatott a Molnár Albert,
Ki sok országot látott és igen sok tengert!
De még akkor tisztelte a nép a morált,
S az aesthesis a rossz mellett nem perorált.
Még akkor minden azt hitte, hogy szép a jó;
Most megfordíták, keresztény hív olvasó!
Nem kell, nem kell, ha mérget hoz, a lépes méz is!
Veszett idő! veszett erkölcs! s te mételyünk, óh átko-
[zott aesthesis!»

A LEGFŐBB LECKE.

Könyvgyártó! kontár és céhbeli! vedd az utolsó,
Vedd a fő leckét s értsd: *Thüe tais Charisin!**

* Görög szók: *Áldozzál a Gratiáknak.*

A BÉKÁK.

Brekeke!
Brekeke, brekeke!
Kloáx, Tuú!
Brekeke, brekeke,
Brekeke! Kloáx! Brekeke! Tuú!
Brekeke, brekeke, brekeke,
Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, túu!
Brekeke! Tuú, tuú!

Brekeke, brekeke!
Kél a hold szép kereke,
Ébred a tók gyermeke,
Zeng lakások feneke.
Brekeke, brekeke!
Kloáx! Tuú!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

Zeüs bennünket szerete,
Amidőn szent végzete
A vizekbe szöktete.
Brekeke, brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

Egykoron az ő ege
Volt lakunk, — s ez nem rege —
Ah, de a Phœbus melege
Veszélyt vona ránk.
A békanép
Rakásra hullt el.
Nem volt segéd!
Nem volt segélő!
A nép fejedelmei
Az istenek atyját
Arcaikra borúlva
Kiáltozák.

Nem hallja meg ő!
Mert Nemesis
Veszélyt parancsolt.
Nem tűrte szerencsénk!
Nem tűrte hatalmunk!
Nem nagy ragyogásunk!
De végre haragja
S az isteni bosszú
Határt találtak.
S Batrachosnak serege
Éledni kezdett.
Visszatért az ég kegye,
Juno érettünk rettege,
S elboríta fellege.
Brekeke, brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

A régi helyébe
Szép lak juta nékünk,
Mint az vala, szép.
Kristályvizeink közt
A nap nyila minket
Nem érhet el itt.
Nekünk Poseidon,
A tengeri Zeüs,
Védünk, atyánk,
Hatalmas urunk,
Nagy istenünk,
S a Tritonok
S Nereidek
Hív rokonink.
S ha Sirius
Forrasztja lakunkat,
S a földet aszalja,
Hínáros kárpitot
Vonnak felinkbe.
Zeüs bennünket szerete,
Amidőn szent végzete
A vizekbe szöktete!

Brekeke, brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

A víz lakói
Mind szótlanok.
Lantjával Apoll
Nem illeté meg
Csak egyiket is.
S a kevély madár,
Kit hintajába fog
Anadyomene,
Néma mint a cet
S a cachalot,
És a viza s a tok.
Csak mi vagyunk — Mi! —
A vízi camenák
Egyedűl kedvelt fiai.
Brekeke, brekeke, brekeke,
Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!
Kloáx! Tuú!

Ha megzendűl
Estvélyi dalunk,
S örömünk eltölti az eget,
Előjön Cynthia
Ezerszer ezer
Követőivel,
S irígyli szerencsénk,
Irígyli boldogságunk,
Irígyli, hogy ő nem vízlakos.
Csudálja az ég
A néki nem jutott
Bájzengzetet;
Csudálja Tellus,
És hogy mi vagyunk
Őnéki legfőbb dísze, fénye,
Háladattal vallja meg.
Fülel a vidék,

S a sziklák a tetőkön
S vizeinknek boldog szélein
Együtt zengenek velünk.
Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!
Tuú! kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

Egy bús madár,
Színetlen és kicsiny,
Kit a berkek magok
Legaljasb árnyaikban
Pirúlva rejtenek el,
— Neve fülmile —
Meri bájos zengzeteinket
Megszaggatni jajjaival.
De nem marad el
Az istenek
Bosszúja sokáig,
S a vakmerő
Némúlva lakol.
De minket az ég
Saját örömére
S a föld örömére
Zengeni hágy,
Míg a télnek nyájas álma
Hű karjába nem fogad,
S a megifjodott tavasznak
Szép Horái gyenge kézzel
Életre nem költenek.

Brekeke, brekeke, brekeke!
Zeüs bennünket szerete,
Amidőn szent végzete
A vizekbe szöktete!
Brekeke, brekeke!
Kloáx, kloáx! Tuú, tuú!

KOCCANTYÚSI.

Vén kántor, könyvpenészű táncos, parókás poeta,
Iszonyodom s futok . . .

A DISTICHON FELTALÁLÁSA.

«Add te Psychéd nekem, Amor, ah add! s vedd lantomat
Így majd a legszebb két öröm istene léssz.» [érte
«Én-e Psychémet, Apoll, s e lantért? lant nekem a nyil»
Mond ez, s íme nyila már az egekre repűl.
S amint zengve repűl az Olympusig, hexameter lesz,
Amint zengve leszáll, oh csuda! pentameter.

HIMFY.

Dayka. Tűzbe felét! *Himfy.* Vetem. *D.* Újra felét!
H. Ím. *D.* Harmadikat még!
H. Lángol az is. *D.* Jer most ; vár az olympusi kar.

RÁDAY.

Én újabb Mózses voltam, s népemet
Kihoztam a rabság hajlékiból,
S a hagymatermő hon helyett neki
Téj- s méz- s borfolyta Kánaánt adék.
Fény oszlopában ment Apoll előttem,
Fény oszlopában én a nép előtt.
Megcsaptam a tengert, s nyílva állt az út,
Megcsaptam a sziklát, s folyt a patak.
Az új törvénynek kettős érctábláit
Lehoztam a Parnass szent bérciről ;
S hatalmas jobbom azzal forgatá fel
Az undok tisztelet oltárait.

Lehullt a fal, s a tábla fenn maradt.
Apoll kedvelte tiszta tettemet,
S bérűl öreg zöld kort nyújtott nekem,
S szépzengzetű lantot s hattyúi dalt.
Kivette fürtjei közűl a borostyánt,
S hogy csendesen feküdjem árnya alatt,
Önnön kezével szúrta sírom mellé.
Nagy volt nevem s örökre nagy marad.

FÁBCHICH.

Fábchich vala nevem. Az kilenc szüzek zordon
Citerát adának énnekem. Ijedéssel fut
Zöngése elől az, akire nem hunyorgottak.
De nem fut akit felavatának, és érti,
Hogy nincs tulajdon köcsök hiján, midőn a szép
Ifjak s leányok tánca közt ruzsabúl font
Koszorúval ugrik elő Anacreon, s rökkent
Szózattal együtt dalja, Comus és Evan,
A ti áldomástokat és köz örömöket toldja.
Dücsős hazámnak hív fia! nem egyenlő bájt
Ád mindeneknek *Sváda*. Kedvelém nyelved,
Buzogtam én is érte. Nevemet áldd, tisztöld.

PÉCZELI.

Libánnak nagy magzatja s a piciny
Izsóp között Zeüs hézagot hagya,
És melly igen nagyot! mely végig láthatatlant!
Társaid sorában, tölgy, te állsz ugyan,
Egy győzedelmes nagy király, elől;
S a szüntelen zöld lombú jegenye,
A véle testvér bús, de szép fenyővel?
A kőrös, a bikk, és az illatos hárs,
A játszva rezgő nyár, nyir és topoly,
És a juharnak sok neme a szerint
Hajt térdet és főt néked, mint azok,

Amellyeket Pomona s Flora véd,
És mint a líriodendron és platan,
A nagy lapú catalpa s a negundo,
S te tölgykirályné, szép acatia!
De Zeüs igaz volt társaidhoz is,
S becs nélkül még a fűzet sem hagyá:
Buján ereszt ő gallyakat, sebet tűr,
Hamar tenyész, nem kíván mívelést,
Árnyékot tart a háznak és akolnak.
S midőn a vad tetők dühödt vize
Pusztítja a jámbor gazda földjeit,
S atyai hajlékát elseperni készül,
A fűz, nem a tölgy, gátolja a veszélyt.

Sok amit tettem, s nem volt hasztalan.
A nem hazug három rokkás-leány
Igéretét nagy keggyel teljesíté:
Szolgált hazámnak vég leheltem is!

BÁRÓCZY.

Birtokomon egy gyenge leány és egy magas asszony
Versengtek. Mellyem lángola mindenikért.
Annak zöld amarant és szejnei rózsa virított
Messzére illatozó szép haja fürtjei közt.
Ennek arany fonadék nyúlt el tunicája redőin,
S ákáccal koszorús mitra fedezte fejét.
A kis selyp csapodár eltűnt hamar: a magas asszony
Sírom széléig bírta szerelmeimet.
A csapodár kiki tudja ki volt: a szentűl kedvelt
Titkos hívei közt hirdeti sírva nevem.

BARÓTI SZABÓ.

Isten veled, Virth! és te kedves Pyberem,
Gazdám, barátom, hű neveltem, hű fiam!
Isten veled, jó társam, érdemes Dömém!
S te, akit a végzés hazád határitól

És tőlem oly nagy messze, messze eltola!
Ah, Dávid elhal! A kemény halál neki
Fejére mérte kaszáját. Hetvenes
Izromba látta, hogy kalongya-rendeit
Ceres kirakta holdjain, és annyiszor
Hogy Bacchus új bort szűretett víg bércein.
Ah! sírba száll, s gyors szárnyakon repül el ő
Oda, hol Gvadányi, a magyar költők feje,
S dicső vezér és nagy nevű historicus,
Bencém, atyáddal múlat együtt. Nem hal el
Neve, bár ha teste rothad is. Te ásd neki
A vég lakást meg, Bence, egyik dombodon,
S a fejéhez ültess önn kezeddel egy dió-
Fiatalt, hogy árnyék fedje csendes boltomat.
Így akit a balsors hazájából kicsal,
És akit a jó szent keblébe visszavonsz,
Majd ezt kiáltja, hogyha Virthre álttekint:
Székely poeta, álmod csendesen aludd!

SYLVESTER.

Egy nap nem épült Róma, s századoknak
Kellett lefolyni, míg a Tiberis
A vályogváros alkotmányai közt
Merész szökéssel látta a Pantheon
Márványait égre kelni partjain;
Méltó lakát a minden-isteneknek.
De a márványváros tudta mit köszönhet
Ökrésztanyáidnak, nagy alkotó,
S tisztelte viskód dőledékeit;
És míg nálánál szebbet, fényesebbet,
S nagyobbat a nap nem lát szent egéről,
Tisztelni fogja minden változásban.

Quirinus én nem voltam s isteneink
Nekem nem adtak oly szép birtokot.
De bár kicsiny s szűk. Az, ki a napot
Felhozza s újra elrejti, s más azon-egy

Kerűl elő, nem lát most ékesebbet ;
S, ezt mondják isteneim! nem fog soha.
De parlagon áll a szép foglalás.
Rajta átok fekszik : told el, s lásd, mi lesz.

Első valék én, aki, mint miveld
A parlagot, törvényt s példát adék.
Rádaim követte nyomdokom, s utána
Kalmár és Birsi s Molnár ; s egy időben
Rájnis s Baróti ; két nagy bajnokok.
És, akit Ganyméd helyébe Zeüs
Olympusába vitt, Daykám, s Virág
És Berzsenyim, Miklának éneklője,
Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak
Nagyom tanítá zengzetem csudálni.
Erdélyt Arankám, Zsomborim s Buczym ;
S érdemlett párta zöldel fürtjeiken,
S nem lész idő, mely azt hervadni hagyja.

Híveim sorában nem volt még nagyobb,
És oh mikor lesz annyi! mint te voltál,
Pancratiasta férfi, Révaim!
Akár a Tejos és az Umbria
Költőivel mertél versent szaladni,
Akár a nyelv törvényeit szabád meg,
Akár az álom bódúlt kórjait,
Egy új Prometheus, látni kényszerítéd.
De a Parca sírbe vitt már téged is.
Ki lép ürült nyomodba? Nedves arccal
Egy délceg ifjú hágdos, sírkövedre
Feltenni koszorúját. Láng lebeg
Szép üstökén, s csókdossa homlokát. —
Horvát, te vagy? Ölellek, érdemes,
Legérdemesb, legkedveltebb tanítvány!
Menj! fusd a pályát! Révaink benned él.

KIS ÉS BERZSENYI.

Különbözők és eggyek arcaik,
Mint lenni kell a szép testvérekének,
Kik eggy anyának nőttek karjain,
És bájaiban megosztva részesek.
Aranyszög fürtök ékesítik az
Egyiknek fenkölt homlokát, s cyane
Színét felűlhaladt nagy szép szemek
Szikráznak a játékos ív alól.
A másik barna selymet hullogat
Parosi márvány vállain alá ;
S mely isten álljon ellent, amidőn
E két setét csillag tüzel reá?
Az egyik spartai karcsu szép leány,
Körűlaggatva a párduc leplegével,
Kit a hegyekben sújtott meg nyila.
Lesbos nevelte a másikat, dalok
És lant zengése mellett ; ezt mutatja
Fürtjei között az ionkoszorú.
Melyiké az alma? Ah ki mondja meg?

Kiben kétségeim biztos oktatót
Találni szoktak, Delphinek királya,
Szent és nagy isten! verd el a homályt,
S, hogy bírja fényed, illesd meg szemem.
Triposodon ég a tömjén, s magas
Boltjaidat sűrű felleg tölti be.
Segíts, itt térdelek —
Ím a falon
Betűk lángolnak : *Kedves nékem a*
Nagy mester, és a választott tanítvány.

A LÚDHATTYÚ.

«Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est
«Judiciumque.» — Esto, si quis mala! Sed bona si quis
Condiderit? dignum opprobriis latraverit? — «Ohe,
Solventur risu tabulae, tu missus abibis.»

Cayster és nem Döncös e szép víz neve.
Zavaros! büdös! de szép, mert én, mert én lakom.
És nem vagyok lúd többé, én hattyú vagyok,
Mert úszni láb és szárny nekem is adattatott.
Pöffedj, begyem, s te nyak, ha nem hajolsz, meredj!
Hattyúnyakat jól játszol: aki lát, csudál.
S ha tégedet más nem csudál, csudállak én.
El, el, te kolcsaggém, vizemnek széliről!
Te úszni nem tudsz; bár fejér tolladdal a
Hadak vezére kalpagának fényt szerez,
S gyémántboglárt rak rája. Nem tudsz úszni te!
Tudok én igen jól! — Oh kegyetlen istenek,
De mért adátok nékem ily csúf gágogást!
Miért adátok nékem ily csúf gágogást!!
Miért, miért e rút, ez ocsmány gágogást!!!

EPIGRAMMAI MORÁL.

«Bántani mást vadság . . .» — s más a lélektelen író?
Azt hozzád s hozzám nem köti semmi kötél.
Csípd, döfd, rúgd, valahol kapod a gaz latrot! Az illyet
Ütni, csigázni s agyonverni (nevetve) szabad.

AZ ÉN SUGALLÓM.

Az a kis lyányka, kit nekem,
Hogy verseim sugallaná,
Társúl a Musa rendele,
Egy csintalan, dévaj gyerek.
Epéje nincs, de gondolatlan;
Jámbor, szelíd, de nagy bohó;

Enyhítni kész a szenvedőt,
Az ártatlant kész védeni,
Ha bár saját vesztével is.
De néha rá jön a gonosz szél,
Elkapja egy pajkos gondolat,
Nem bír magával, egyre sért
Barátot és patvarkodót.
És hogy ne fájjon a döfés,
S enyhűljön a seb, mellyet ejte,
Nevetve pattantja el nyilát!
S zománc fogsort látat vele,
És a legbájosb ajkakat.
S ezek miatt a vett döfést
Patvarkodója, mint barátja,
Békével és nevetve tűri,
S a vett döfésnek még örűl,
S csókolja a szép szelíd' kezét.

Nem ily szelíd az ő keze,
Ha a félbolond s a félokoska
Dagállyal járul ő elébe.
Öl akkor és nem sért, nyila.
Nevet, mert ő szeret nevetni,
Ilyenkor is, de megvetéssel,
Hogy jobban sújtson a csapás;
S örűlve, hogy haragja néktek,
Kedvét nyilván jelentheti,
Kiknek virágait nyújtogatta.

ÖTÖDIK KÖNYV.

ÚJ TÖVISEK ÉS VIRÁGOK.

A NYELVRONTÓK.

Rontott, mert építni akart, Palladio, benne
  Csak rontót látál, vad kora. jó ideig,
A művész érzette magát, s neked én fogok, úgy mond,
  Törvényt és példát adni, de nem te nekem.
S ím áll a roppant csarnok, s bizonyítja : ki több itt,
  A művész-e, vagy a szolgai tompa szokás.

A TUSÁZÓ.

Korholtatni nehéz, de nehéz korholni is. — Úgy de
  Szülőm Róma! — s ezért veszteni s veszni nem az.

PÓR GŐG.

A genialis nép! hamuban lakik, izzad az ülőn,
  Nyúz, csal, lop, koldúl, adja, cseréli lovát.
Egy gyengéje vagyon : szeret úrnak látszani, boldog
  Hogyha nyakán elavúlt cifra ruhácska fityeg.
Könnyedkén tűröm, ha nagy érzeti vélem, hogy ő nagy:
  Nem tudtam soha még tűrni, ha törpe mered.

ÁL LOVAG.

Nyargala s orra bukott s arcát bevarazta ; de hogy lásd
  Hogy lovag ő is volt, íme kefézi fakód.

NEO ÉS ORTHOLOGIA.

Ah, mi elég? mi sok? és mi kevés? Mértéket ezekhez
  Adni ki fog neked én, Bardacsi, vagy te nekem?

UNGVÁR-NÉMETIHEZ.

Éneklesz s hány érti magas dalod? Érti, nem érti,
  Az neked egy, de te szállsz, ahova szaggat erőd.
Szólj, meglelkesedett ifjú, s kapkodj ki magunkból ;
  Ím ez örök rekegést hallani elúnta fülünk.

HELMECZYHEZ.

A szerecsent mosod, a siketet leckézgeted, úgy mond
Aki nem érti, miért leckézgeted és mosod őket.
Mosd és leckézgesd. Szerecsen marad és siket, aki
Már siket és szerecsen : de magának bért hoz és érdem.

ANCH'IO PITTORE.

Mert én is művész vagyok ám! — ezt mondta Coreggio.
  Fess mint ő, s bízvást mondhatod amit akarsz.

BOILEAU UTÁN.

Anacreonticáid —
    Hajj!
Árpádod most, s odáid —
    Jajj!

NEHÉZ ÉS KÖNNYŰ.

Nem szeretek nehezet, ha nehéz; könnyűt nem, ha köny-
Ez s amaz együtt dísz, mint külön állva hiba. [nyű;
Úgy kell ami nehéz, ha nem érzeti vélem, hogy az volt,
S a könnyű, ha simult, sok faragásra leve.

A BUTA BÖLCS.

Nem jó ez: e szebb mint amaz.
Csak így van jól: ez szebb amannál.
Ugy mondja Pux, s minden kacag.
Azt hallja Pux, s Pux — nem kacag.

AZ ÚJÍTÓK.

I.

Midőn Erdősi az első distichont
Csinálni merte, Polyhymniánk
Fellépe a szent Olympba, s térdre hullván
A nagy Kronion széke előtt, kiálta:
«Áldásodat, nagy isten, kezdetemre!
Homerom lantja a földön újra zeng.
Hellas és Latium nem holt ki egészen.
Akard, és egy szabad nép, mellyet én
És Liber vettünk kedvezéseinkbe,
Letészi vad tüzét, s Romának és
Athénnek nyomdokán futásnak indúl,
Úgy a hogy új nép nem futand soha.
A kezdet még csekély: de én Virágot
Leckéim alá veszem, s a Lethe szélein
Horác csudálva hallja meg tulajdon
S még is különböző szép énekeit.
Keblembe zárom Tétnek áldozóját
S mint amidőn Aëdon tiszteli
Bájzengzetével a kelő napistent,

Ki a telek vad szörnyeit elveré,
S ismét felhozza a régen várt tavaszt,
S a Zirc Apollja akként dicsértetik meg.
Áldásodat nagy isten kezdetemre!»

Zeüs int, s a szép kihallgatott' virágit
Feltészi lábaihoz, s vígadva száll el.

II.

S beszélje a költő, mik történtek itt?
«A nóta szép — mond A. — de nem magyar ;
Nekünk magyar kell, nem deák s görög. —
S ha kell külföldi, mért nem a tatár?»
«Mert a tatár rokonvér — monda B. —
S a syrus és zsidó s arabs velünk.»

«Erdősi servum pectus — így felel C. —
S rossz imitator ; őtet viszketeg
Furdalja ; ujakkal óhajt a seregben
Kimutattatni, hogy az az *az* ő.»
«Mit, — kérdi D. — ez új, ez a szokással
Ellenkezésben áll ; s jó-e tehát?
Mert a szokás itt, mint mindenhol, úr.»

«S ha jó is — úgy mond E. — ki bízta rá,
Hogy ő csináljon jót? A lant miénk,
S nem a tiéd, nem az enyém s övé.
Mindnyájan kezdjünk, hogyha kell, nem egy.»

«Mindnyájan — monda most F. — semmiben
Nem teszünk kezdést ; azt mindig csak egy,
Vagy csak kevés társ teszi. Ám tehát
Próbálja mit tud ő ; de hozza előnkbe,
S mi fogjuk néki mondani, tud-e ő.»

«S bár tudjon! tudni nem fog, hogyha mi,
Hogy nem tud, úgy találjuk» — szóla G.

«Itélni jussom nékem is vagyon —
Így szóla H. — mert én is nép vagyok ;
S kimondom : én nem értem. E szerint
Egyéb nincs hátra, mint hogy a kobozt
Engesztelésül áldozza a szokásnak,
Ha hív polgárnak óhajt nézetődni.
Ne szóljon akit nem hall a — siket.»

III.

Erdősi után egy vad csoport dühűlt
Gyötrő zengésre, s eggyik a szelés
Négy pontjain rímet kezde csattogatni.
Gonosz hexametert s pentametert
Gyártott nőstényke s hím, s tudós s tudatlan,
És a tudatlan még makacsb leve.
«Szép! oh igen szép! — mond Polhymniának
A kancsal isten — méltán kérkedel.
S ez-e az a te Romád s Athened?»

«Sergemben — úgy mond Mómusnak komoly
De csendes arccal Polyhymnia —
Jót s rosszat együtt úgy lelsz, mint az ég
Sergében leljük Amort és Silent,
És téged ormos, sánta, kancsal isten.
Mellyike a jó, mellyike a gonosz,
Azt értik akik engemet szeretnek,
S epés gúnyoddal én nem gondolok.»

Felszálla, s vitte a pártát kedvesének.

ZRÍNYI.

Marsnak sisakjában gilicék költenek,
Jele, hogy ő és Venus nem ellenkeznek.
Életemet én is Marsnak dedicáltam,
De, nem tagadhatom, Venust is szolgáltam,

Jó hazámért,
Júliámért,
Sok nagy bajt próbáltam,
Vitézül kiálltam.

Hiában, kiálték ; úgy akarta isten!
Ne fuss, én violám, juttassad eszedben :
Peneus leánya öltözött törzsökben,
Mert kegyetlenségért isten is kegyetlen.

Jaj, szerelmes violám, óvjad magadat,
Hangya meg ne csípje szép fejér lábadat,
Ne szakassza szederjin arany hajadat ;
Állítsd meg, állítsd meg, kérlek, futásodat.

A Dráva partjai meghallák keservem',
S együtt siránkoztak kínjaimon velem.
Meddig futsz, kiáltám, te én szerelmesem!
Megállasz-e, térded' hogy ölelhessem? *(Echo)* Nem.

Mint ama könnyű köd a forgó szél előtt,
Violám úgy futott én szemeim előtt,
Mint hideg hóharmat nap melege előtt,
Mint fürj karvaly előtt, mint árnyék nap előtt.

Szerelmem eránt így sülyedvén kétségben,
Mit ér rugódozni, mondám, ösztön ellen?
Rettenetös szablyámat vevém kezemben
S fölléptem vitéz Marsnak hős seregében.

Igazabb isten ez ; megadta a szép bért,
Mivel nem kiméltem, amit tőlem ő kért,
S csatában magamat kitettem ötvenért ;
Ez szerze nekem fényt s el nem halható hírt.

Pécs s az eszéki híd, ha szólhatna, szólna,
S ha idegen társam meg nem gátolt volna,
Rosszabbúl lett volna a pogány eb dolga,
S mondaná irígység : «Ez nem volt rossz szolga.»

A lengyel koronát ámbár fölvehettem,
Mivel hazámat s nemzetemet szerettem,
Félelem és kevélység nélkül megvetettem ;
Elég vala nekem hogy megérdemeltem.

Még egy isten nyújtá nékem adományát,
Ki mint király bírja Helicon országát.
Följebb böcsülöm én annak szép csarnokját,
Mint, mellyet hord nyakam, Spanyol' aranygyapját.

Aeneidost Maro írta tíz tél alatt,
Szépatyám nagy tettét én csak egy tél alatt.
Nem hasonlítom én Marohoz magamat.
De én professióm versnél vár nagyobbat.

Akit írtam, írtam csupa múlatságért,
Jutalmat nem vártam, sem nem várok azért.
Irtam amint tudtam. Ha gúnyolsz munkámért,
Tökéletösségre, gondold, hány dologért.

Én soha munkámat meg nem corrigáltam,
Hagytam amint elsőben írni találtam.
Néhol fabulákkal azt fel is cifráltam ;
Követni Homerust ebben is próbáltam.

Idegen szók vagynak keverve versemben,
Mert tenni nekem vagyon azt jó kedvemben.
Szegény a magyar nyelv, ezt vöttem eszemben.
Irj, és velem lészesz egyes értelemben.

Magyar, még egy munka marad reád tőlünk ;
Ezt tanítja neked : Van erőnk, nincs lelkünk ;
Kiholt a jámborság és az hűség bennünk.
Szeresd hazád, s fölkél ismég. Isten velünk.

BÖLÖNI FARKAS SÁNDORHOZ.

Ragyogó futással kezded a futást
Olympiádnak síkjain, s a tömött
Sokaság paeant kiált a nagy merőnek.
Hova futsz? megállj! itt az Euripides
Hermája, s a Götheé ; s itt közöttök
A hármas istennék szent szobra kél.
Hullj térdre, lelkes ifju, s mondd az igét :
«A *szépet* a *nagy mellé!*» Már repülsz?
El, el a határig, vagy ne, nagy merő!
El, el a határig! Vár a hős iker!

HIMFY.

A pór nem érti mit miért szeressen ;
De amidőn bordái alatt hatalmasb
Ütéssel kótog a bekérgezett szű,
Visítva, hányja, szórja kosszorúit.
Mind egy akár Faun fújja a fűztilinkót,
Akár az istenasszony nagy fia
Függessze fel Hebrusnak harsogását ;
Az itt is, ott is szökdel és visít,
Az itt is, ott is szórja kosszorúit.
De Faun s az istenasszony nagy fia
A Marsyasok serge előtt sem egy.

Te a csodát újjá tevéd közöttünk.
Szirtek követték lantod zengzetét,
S a zordon rengeteg vad szörnyei,
S az ifjak és leányok a mezőn,
Kik általad szebb lángra gyúladoztak.
Új kosszorúra, dísze nemzetemnek,
Szükséged nincs ; de vedd azt holdolásúl,
S add által a hőslyánynak, kit dalod
Vauclűzi társa mellé léptete,
Mint ő Petrarca mellé tégedet.

SZEMERÉHEZ.

Midőn Emlékezet és Remény sonettjeit éneklé.

Már haladék, s sírás öntötte el arcodat. Amor
Megszánt, s két koszorút nyújta tüzelve neked.
Most ez szálla el itt, most ott a másika ; s míg én,
Oh az irígy! ezt s azt felszedem, elhaladál.
Állj meg, s add nekem e kettőt, s add tenmagad, ezzel!
Szebb koszorút soha még nem nyere győzödelem.

OLCSÓ DICSŐSÉG.

Saul meg nem lelte az apja szamarát ;
És még is rá adta a látnok áldását.
Mindennap láthatjuk ennek még példáját.

NEOLOGISMUS.

Az új miért jobb mint a régi? —
S a régi mért jobb mint az új?
A rossz, bár régi, rossz marad :
Az új, ha új is, jó, ha jó.
Világos, és csudálkozol.

A MI NYELVÜNK.

Isteni bája a szép Hellasnak, romai nagyság,
Francia csín, és német erő, s heve Hesperiának,
És lengyel lágyság! titeket szép nyelvem irígyel.
S tí neki semmit nem irígyeltek? Nyelve Homernak
S Virgilnek, ha találtok-e mást Europa határin,
Mely szent lantotokat ily híven zengve követné?
Dörg ő s nem csikorog ; fut ha kell, mint férfi fut a cél

Nem tört pályáján : de szaladva, szökdelve, sikamva.
Lángol keble, ajakán mély bánat keble sohajtoz,
S mint te, olasz s lengyel, hévvel nyögdelli szerelmét.—
Hull a lánc, közelít az idő, s mi közöttetek állunk.

SIBYLLA.

Kerüld s hajházd a régit és az újat ;
Szokott ösvényen járj szokatlanúl ;
Tarkíts, de mindig egy fő színt keresvén ;
Légy ami vagy, s egészen, s légy egyéb is ;
Tiszteld a gégés mestert, és kacagd —
Mond a Sibylla, s örvendhetsz, ha érted.

INTÉS.

Két szót hall mindig füled ; ezt : Fel ! s ezt : Ne fel ! Ezt a
Nagy sokaság, azt a kissebb kívánja. Ne nézzed
Mit kívánnak azok ; mit kíván a dolog, azt nézd.
Ott a szép s az erős : itt a természetes és a [szép
Tar simaság. Szemedet gyakorold, gyakorold karod. A
És az erős nekik is sima lesz s természetes. A taps
Még kedvesb, ha kevés, de ha jó, mint hogyha sok adja.

MISOXENIA.

Jó nem kell, ha az emberiség, s nem nemzeted, adja :
Nékem az emberiség s Pest s Buda tája hazám.

A H. HANGJA.

Léleknek veve Roma s Athen, de te testnek akarnál
Venni, és csak testnek. Polyhymnia gyenge mosollyal
Nézte füled vétkét, s magamat nevezett ki tanúvá,
S bíróvá téged. Én lélek s test vagyok együtt.
Adhat nem lélek, s *teher* és *tereh* nem csupa rest test.

A VÉTKES SZÉP.

A rút rút! — «De mi tészi tehát, hogy az isteni Pallas
 Keblén Gorgonnak vad feje bájos alak?» [kérdd hát;
Nem tudom; a művészt kérdd. — «Ő sem tudja.» — Ne
 Kérdd szemed és szíved, érzeni s látni ha tudsz.

KÜLÖNBSÉG.

*Embert** mondva nem ejt két szótagot, aki büdös gőg
Hangján rád ordít, hogy nézz fel, s térj ki lovának;
Ő ragyogó szekerén siet a Pont-neufre: te talpalsz.
Kettőt Bossuet, a nép feddője, ha szent hely
Hallja szavát, kettőt Ferneynek józan Homerja,
És a szín nagy dísze Le-Cain, s a lyányka, ha dalt zeng.
S íme Le-Cain s a nép tisztelt feddője s az édes
Éneklő s a józan Homer, úgy szólanak a quai-n
És Vendôme-piacon, mint minden párizsi polgár.

 Egy a nyelv: de az hely s a szóló nyelve nem egy nyelv.

IZÉHEZ.

Poeta vagy s historicus.
Mi vagy nagyobb? biz én nem értem.
Oh, hogy ha én exotericus,
Itt, mint sok másban, practicus,
Historico-poeticus
Illustritasod meg nem sértem.
Fejtsd meg magad, mely félen vagy,
Kettőben az nehézke, nagy!
Silány versed beszkédi fagy,
Sem sírnom nem hagy, sem nevetnem,
De fáznom, izzadnom hagy.

* *Home.*

S nem sokkal többet mint nevetnem.
Már ért az exotericus: —
Historizáns poeta vagy,
S poetizáns historicus.

EGY ROSSZ KÖVETŐHÖZ.

Hősünk zengő karvasára,
Nehéz szagú babérjára,
Sustorogó odájára,
Békegeres eposára,
Tisztes crimen raptusára,
Malhereux de Gersonára,
Tempefői bajnokára,
Amazon szűz lyányzójára,
Kérdéseknek kérd*ására*,
Esküszöm, te nem sokára
Felhágsz, csak nézz e példára,
A homoksík Tátrájára;
S Csombók Jankó s Csombók Sára
Szát szemet tát e csudára.

FULLAJTÁROS VERS.

Míg mások nem nézvén szépre és illőre,
A koboz négy húrját leszedik kettőre,
S könnyű taligácskán futnak a mezőre:
Én, akármit mondjon a bölcs és a dőre,
Két lovat fogatok négyemhez előre,
S fullajtáros hintón hajtok a tetőre.

Akiben nincs erő a nehéz munkára,
Tekintsen Phaëton gyászos bukására,
S ne vágyjon a szárnyas paripa hátára:
De akit meghata Pócsnak fénysugára,
S Apollo maga hítt szent szolgálatjára,
Megyen s laurus-ágat szegdes homlokára.

Hattyúvá változva úgy száll az egeken,
Túl emelkedvén a vad rengetegeken,
Mint a sebes gálya fut a tengereken.
Bámul az elhagyott föld e zengéseken;
Mint Pythagoras a csengő kerekeken,
S ha torka nem bírja tovább már — megnyekken.

A MUSÁHOZ.

Leányka, dalt! de ne mint eddig dallál.
Becsületet azzal sokat nem vallál.
Gajdolj ha kell, de úgy, hogy mindenek,
Tudósok és tudóskák értsenek.
Nem élünk Athenásban, nem Romában,
Mit dúdolsz hát görög s deák schemában?
Az a külszín, hidd el, csak flosculus;
Parturiunt, s lesz ridiculus mus.

Szólj igazat; te is vágysz tetszeni;
Költőink közt szeretnél fényleni.
Akard s megvan. Légy újra az, ami voltál,
Szólj a szerint, miként régebben szóltál.
Új szót ne gyárts, az ókat ne keresd,
A franciát, a dájcsot ne kövesd.
Beszédednek adj bájt, adj könnyüséget,
Adj rendidnek hasonló hangu véget.
Kap a manó, nem más, a verseken,
Ha nehezek, s rím nem cseng végeken.

De te pirulsz megfutni a könnyü pályát,
Hol X szedett koszorújába — zsályát.
Jó; verd tehát bilincsekre magad.
S a verselés dühe ha megragad,
Zsongásidban vedd Rádayt vezérnek,
Mérd amit az olasz, franc, német mérnek.
Cserélj nehéz és könnyű tagokat,
A rímekben nő s hím hangzásokat.
Így lesz neved, Músácskám, a Parnasszon —
Örülj neki — Tekintetes tudós kisasszony.

A BORZ ÉS AZ EVET.

A tunya borz szennyes gödrében nézte szökésit
Egy ágról más ágra az evetnek ; gödre felett az
A Pánnak szentelt agg tölgyben vette lakását.
«Hé rokon — úgy mond a tunya borz — te felejted-e,
Lábúvá teve téged is a természet? idétlen [hogy négy
Gőg az, hogy te lakást s földön lelni pirulgatsz
S a tollas nép közt lakozol. Társ, szállj le miközzénk,
Légy amik vagyunk, s hagyd ugrálásidat. Ugrik
Medve komám,ugrom magam is,de mi tisztesen ugrunk.»

Hallotta a leckét az evet, s a tisztes borznak
Ezt felelé : «Társak volnánk, de te borz vagy, egyéb én.»

HATODIK KÖNYV.

EPISTOLÁK.

HORVÁTH ÁDÁMHOZ.

Oh te, kinek harsány hadi kürtje Tihanynak enyelgő
Szűzeit eddig nem hallott hangokra tanítá,
Hogy valamerre kevély hullámait hányja zajogva
A Balaton, Hunyadit, Hunyadit riadoznak az erdők.
Horváthom, jer! akár Platoval az elme nem ismert
Léte felől ébrent álmokba merűlve bolyongasz —
Én oda nem késérlek ; — akár Csapodidnak igazlott
Karján a rejtett szépség ösvényinek indúlsz ;
Jer, kérlek, s Eratóm mit adott ajakimra, figyelmezz.
Kedvell ő téged, noha gyenge virágit hajadból
Calliope, laurust nyújtván érette, kifejté.
Halld azt most tőlem, s majd tőled hallja barátnéd.

Melly inségbe merűlt e hon, mivel istene sírját
És a helyt, hol az élt, meghalt, s mennyekbe repűlt fel,
Elnyerni ohajtá egy fösvény s gyenge királyunk,
S új koronát víván, kockára vetette sajátját,
Hirdeti még most is sok pusztult környe hazánknak.
Megsiketűlt az eszesb fél ellenzésinek, és ment,
S népe között a leggyávább, egyszerre vitéz lőn,
S csábított s csábúlt seregét harcokba vezérlé :
Hősei mind követék ; ment Tornai Farkas is, ámbár
Margitja orcáin bánatnak könnyei folytak,
S házassági szerelmöknek szent záloga, s első
Záloga, csak mostan kezdte éreztetni, hogy éled.
Nője felé, szép nője felé repdestenek égő
Gondolati, azt látta, azt hallotta, azt óhajtotta ;
Azt és semmit mást, s egyebet nem semmit! Utána

Jajgatták Margitja nevét a kármeli bércek,
S Tábor s Mamre tetői, miként nem sokkal előbb még
A Könyörűletlenét a barkai szikla kiáltá.
Mostan a zuhogó Jordán fövenyére ledőlve,
A kedvest keseregte megint, s bőv könnyeket öntvén,
A siket erdők közt ekként hallatta siralmait :

«Fekete szemü szép hölgyecske
Röpülhetnék csak mint a fecske,
Még ma szállanék szemed láttára
Ablakod rostélyozatjára.

S addig dudolnám énekemet,
Míg megszánván esdeklésemet,
Kis kamarádba befogadnál,
S öledbe nyugvó helyet adnál.

Nem kellene nékem kalitka,
Hogy engemet benne tarts fogva,
Mert ha elűznél is mellőled,
Még sem röpülnék el én tőled.

Délben asztalodra röppenném,
Étkes s vidám vendéged lennék,
Megcsipegetném falatodat,
S kis kannádból innám borodat.

Fonni ha ülnél karszékedbe,
Felszállnék rokkád vesszejére,
S olly búsan nyögném énekemet,
Hogy könnyet hullatna szép szemed.

Estve ugyan, ha álom nyomna,
Elbúnék sürű kárpitodba ;
De még hajnal előtt jó reggel
Felköltnélek víg csergésemmel.

Ugrándozva járnék akkoron
Fel s alá puha paplanodon,

Félre rántogatnám kendődet,
Hogy láthassam bokor emlődet.

Oh ki volna boldogabb mint én,
Szép völgyecskéjében füródvén!
S bimbócskáit csókolhatnám,
Béla is irígyen nézne rám.

Jaj! de mint az árva gerlice
Úgy bujdosom én mostan nyögve;
Mert nekem szárnyaim nincsenek,
Hogy szép Margitomhoz vigyenek.

András alatt, vérző buzogánnyal,
Vívok minden nap a pogánnyal,
Annak drágalátos véreért,
Aki érettem is onta vért.

S amikor karom a csalmákat
Úgy aprítja mint a torzsákat,
Így kiáltok szent Jézusomhoz.
Vígy, uram, egykor Margitomhoz!

S im tisztulni látom az eget,
S rám a nap víg súgárt ereget.
Azt jelentvén, hogy nem sokára
Visszavisz az isten Tornára.»

Így végzette dalát Eratóm, s eltűne. Szemérmes
Szép nyaka még ragyogott a ködben, s szélnek eresztett
Fürtjeiből oly kellemetes szag szálla le hozzám,
Mint amillyet ereszt kivirított bokra Fürednek,
Vagy Szántód gyönyörűn zöldellő gyepje, midőn azt
Balzsamos violák lepik el még gyenge tavasszal.
Homlokomat myrtuskoszorú s szép rózsa keríté,
S csattogatott szárnyon két hószín híve repült el
Cyprisnek, szent védje bizonyságára, felettem. —
Élni fogunk, kedves Horváthom! tégedet ádáz
Bellonád hadi kürtre kiállt, s már szárnyra repített

Hangjaid a kiterült egeken úgy dörgenek, amint
A dagadó Balaton, s Hunyadidnak mennyköve dörgött:
Engemet hív Eratóm kivirított erdeje békes
Árnyékába vezet, s ottan a holdnak ezüstszín
Fényénél oly búslakodó hangokra tanítgat,
Mint a nyúgoti szél lágy nyögdécslése, midőn az
Illatozó rózsák közt Cencimet alva találja.
Örvendj! élni fogunk! s igazabb unokáim örömmel
Emlegetik, Horváthjáért mint ége Kazinczy!

GRÓF TÖRÖK LAJOSHOZ.

Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta.
Virgil.

Hatalmas mesterének egy szava
Miként hozá ki a puszta semmiből
Ezt a tömérdek mindent, s önmagát
Az érthetetlen, a megfoghatatlan
Nagy mestert, fejtik leckéid nekem.
Oh, a helyett, hogy e mélységeket
Előttem felnyitnád, kérlek, borítsd el;
S kikapva e szép világból, hol magamnak
Honn lenni látszom, és ahol szemem
Gyönyörködése millio tárgyait
A legvarázsb sötéttisztában és
Nem elvakító fénynél látni szokta,
Ne kényszeríts, időn s ürön keresztűl,
Addig repűlni, hol csak fény lakik,
És a holott én, durva föld fia,
A fény miatt magamra nem találok.
Ifjú koromnak boldog reggele óta,
Mind addig, amidőn havát az ősz
Fejemre még nem kezdte hinteni,
E viszketeg gond kínzott engem is.
Lángoltam látni, megkapni a valót,
És mint menyasszonyt keblemhez szorítni,
S új szebb, jobb éltet élni karja közt.
De ő futotta a vakmerőt, s az éj

Lidércei közt eltűne, nem haraggal,
De mint ki később újra visszatérend.
Kétség s elcsüggedés rohant reám.
Kérdeztem a természetet : siket volt ;
Kérdeztem bölcseinket : ők csevegtek,
S bizonytalanbbá tőnek, mint valék ;
Barátim vállat vontak, s hallgatának.
Arany korom használtalan röpült el,
S büntetve voltam kábaságomért.
Többé nem űztem a futót, s magamba
Vonúlva azt kérdém, amit tudhatok
És amit tudnom használ. S ő jutalmúl
Megtért, s így szóla : «Láss! Amit keress
Nyúlj bé kebledbe, s feltaláltad . . .»

*

Saisban egy ifju — így beszélte nékem
Egy celta bölcs, ki már egyptusi
Hosszú útazásiból honn érkezék,
És ami ott, a titkok szent helyén,
Őnéki látni engedtetett, keblembe
Örűlve öntötte ki panaszra költ
A hierophanta ellen, hogy nagy reményit
Ravasz sikamlatokkal játszadozza,
És a valót felfödni néki késik.
Mim van, ha mindenem nincs? kérdi az ifju ;
Van itt több és kevésb? Hát a való
Úgy summa, mint a test érzékinek
Ál boldogságai, mellyeket nagyobb
S kisebb mértékeiben bírhatunk?
És még is bírunk? Nem megoszthatatlan,
Nem egy-e, amit látni ohajtozom?
Ám végy ki egy hangot a lant zengzetéből,
Az ég ivéből egy színt ám szakassz ki,
Semmid marad, míg a szép zengzet és
Szín mindene együvé nem szerkezik.

Ekként beszélvén, egy szép gömbölyeghez
Jutának el, hol egy beleplezett kép

Orjási nagyságban tűnt a megíjedt
Ifjú szemébe. «Szólj — mondá — mi ez?»
‚Ez a való' mond a pap. «A való?
Hisz ennek látásáért lángolok,
S előttem épen ő lepleztetik.»
‚Pörölj az istenséggel érte — mond
A hierophanta. — Nincs az a halandó,
Ki föllebbentse e leplet, míg magam
Föl nem lebbentem. S aki azt illetendi,
A szentet, a tiltottat, mond az isten . . .'
«S mit mond?» — ‚az a valót meg fogja látni.'
«Csodálatos! s te nem vetéd-e föl?»
‚Én-e? nem én soha ; s e viszketeg
Meg nem kisérte még.' «Nem értelek.
Ha tőle nem több mint e gyenge közfal
Rekeszt el ; úgy könnyű lesz . . .» ‚És az isten
Tilalma! mond rendítő hangon a pap.
E gyenge közfal nem nehéz karodnak,
Fiam : lelkednek sok mázsányi súly.'

Az ifju mély gondok közt tért haza,
A tudni-vágyás szomja csendes álmát
Szemétől messze elűzi ; kínosan
Fetreng fekvésén, s éjfélkor felugrik.
Rezzent lépései vaktában viszik
A gömbölyeghez. Megmászni a kerítést
Nem volt nehéz, s egy bátor felszökellet
A kép elébe teszi a vakmerőt.

Itt áll immár, s borzasztva fogja környűl
Az egydűlvalót az éltelen csend,
Melyet csak a lépdellés dobbanásai
Szaggatnak meg a kripták boltjaikban.
A kuppolának nyílásán keresztűl
A hold ezüstkék sápadt fényt lövell le ;
S rémítve, mint a megjelent istenség,
Csillámlik a boltnak sötéti közt
A szent alak, lenyúló fátyolában.

Bizonytalan lábakkal lép az ifju
Közelbre a képhez, s ím szentségtörő
Kezei a fátyolt már illetni akarják.
Hévség s fagy járják végig tetemeit,
S látatlan kar röpíti vissza.
«El innen,
Boldogtalan! el innen! — így kiált
Mellyéből egy hü szózat — Te fogod
A legszentebbet megkísérteni?»

Nem érti ő, nem hallja a szózatot.
«E leplet — mond az istenség — halandó
Föl nem vetendi, míglen én fogom.
De nem vetette-e mellé önmaga:
Ha ki ezt eltolja, meglátja a valót?
Ám érjen ami akar, én eltolom
És meg fogom — sikolta — látni.»
‚Látni?'
Ezt zúgja utána a nyúlt Echo nevetve.

Így szól, s lekapja a leplet ... A papok
Eldőlve lelték más nap őt az Isis
Szent zsámolyánál. Bomlott, sápadt arca
Mély kínokat hagyott sejdíteni.
Eltűnt az élet vidámsága tőle,
S korán sír nyelte el a boldogtalant.

CSEREI FARKASNAK.

Melly lángba hozza lelkem e levél,
És amit e levél kedvezve nyújt!
Elnedvesülve nézi itt is szemem,
Jó fejedelme a hívhez hív magyarnak,
Nagy és kegyes Teréz, vonásidat.
S mivel kezedre nem nyomhatja szám
A tiszteletnek forró csókjait,
Fogadja el őket e szentelt ereklye,
Melyen karod, betűit öntve, nyugvék.

Rómának délceg lelkü gyermeke
A jó királyt sem tűri, monda Brutus,
És porba dőlt a Clodiusok barátja.
Ő gaz bitanglót ölt, és nem királyt,
S csak tőrt adott a törvény bosszujának,
Mely Cæsart bárd alá kárhoztatá.
Így aki dölyfös testvérét, szelíd
Könyűkre olvadva hagyta vérzeni.
Így akik a szent szűz nagy ünnepén
A gyilkoló tőrt myrtus-ágba rejték,
S ismét szabaddá tették honjokat.
Ah, a szabadság nem nekünk való,
S nem a szabadságnak mi! Roma s Hellas
Kinőtt a más igazgatása alól,
S nagy lelke bírta fékezni önmagát.
Mi kiskorúk vagyunk, s bennünket az
Atyai fenyíték kapcsol együvé;
És amit ott a köznek szent szerelme
Hatalmasan tanított a nagyoknak:
A jót szeretni s irtózni a gonoszt —
E törpe népnél nem tanítja szív,
De bér, de büntetés, s hideg parancs.
És még is így, félvén a jó királyt,
Mint ők magokban, boldogok vagyunk.

Azok valánk, nagy fejdelem, szelíd
Jobbodnak értett bölcs kormánya alatt.
Te nem vetettél városodnak üszköt,
Hogy annak útcáját sinórod és
Kevély s makacs kéz rajzolhassa ki.
Te népeidnek egyetlen nyakat,
Hogy egy csapás elölje, nem sohajtál.
Tiszteld a törvényt és önmagad,
És amidőn javad, s a nemzeté,
Kivánni látszott a nagy áldozást,
Kérél s parancsolál, de nagy valál hazudni.
Szent volt előtted a mi szent. Az oltár
Nagy fényben csillogott; a más hitűek
Új kedvezést nem nyertenek, de bírt

Jusaiban őket, anyjok nékik is,
Bár mit sugalla híved, meghagyád.
A járom könnyebb lőn a pór nyakán,
S most általad magát embernek érzi,
S felejti hajdan szenvedett baját.
Te nyúgodalmat adtál nemzetemnek,
S bőséget és virágzatot ; s mivel
Legfőbb szüksége a fegyverek fiának
Az volt, hogy vérrel-ázott koszorúja
Olajjal egyesűljön, a szelíd
Minerva papjait lakunkba hoztad.
S e tett után, mint egy nagy lánggal égő
Csillagzat, mely fő dísze volt az égnek,
S most más világnak vágyván fényleni,
Ellobban, áldva s áldatva itt hagyál.

Neved maradjon áldásban, nagy asszony,
Legkésőbb unokánkig, kit kevély
Öröm fog új nagy tettekre elragadni,
Ha majd hallandja hív atyáitól,
Miként vevél vég búcsút és nekik,
Hogy érted s házadért megvívtanak
És birtokid megtarták, mint köszönted.
Szép látni thronuson királyt s atyát,
Ki híveidben magzatjait tekinti ;
S ezt érzeni a te szíved jó vala.

S kinek mosolyg itt rám ismert keze?
Gyulaszt ez is ; ah Barcsai te vagy!
Bároczinak legkedveltebb barátja.
És legkedveltebbje a vén Orczynak,
És néked, tisztelt árny, nagy Pászthory!
Lágy lelke láng volt, s e levél is az.
Ürményi tégedet magasztal, és
Kopasz barátját, Orczy, tégedet,
Megszégyenűl a rossz előttetek!
Őnéki hármas érc ült homlokára,
S kockázza a köz jót pénzért, pillogásért.

«Urunk nagy jót akar» mond Barcsai,
«De zsíros koncért a tót Socrates»
Csereim, kit értett ő? «jó félre nem tér.»
Nyáj s pásztor, ismered a koncon kapókat!

Itt Kaprinainak látom rendeit,
Atyád hív mentorának ; itt azét
Ki Belisairt megszólaltatta köztünk.
S ím itt Erdélynek két püspökjei :
Bajtay s Major. Tündöklő nagy nevek!
A nemzet-becsülő fejedelem
Azt mesterévé tette Józsefének ;
Ezt hosszas, kínos szenvedése után,
Munkácsnak foglyukából főpapi
Székre ülteté, s a sorsnak érdemetlen
Verésiért elhalmozá kegyével.
S az, aki a foglyot rongyolt öltözetben
Elébe vitte imádott asszonyának ;
Az, aki szívét irgalomra hajtá,
Neked, batátom, nemződ volt. Örülj
Tündöklő származásodon, s kövesd
Atyádnak tisztán fénylő nyomdokit,
S haladj megfutni kezdett útadon.
Fényt bírni, s a fényt érdemelni, dísz ;
Nem bírni, s érdemelni, nem kevésb dísz ;
De bírni, s meg nem érdemelni, szenny.
Ezt mondja szíved, ezt leghűbb barátod.

Nagy a kincs, mellyet nékem nyujt kezed.
De míg atyád s Lőrinced levele
Meg nem jön, ajándékod csonka lészen.
Küldd és hálámat végyed kétszerest.
Teréz szekrényimben már Kaunitza
S Swietenje mellett áll. Nem volt neki
Sem hívebb, sem nagyobb két embere.
Ölelje Barcsaink itt is kedveseit,
S Bajtayt s Majort Luther. Nincs nálam, és
Elysiumban, többé ellenkezés.

BERZSENYIHEZ.

Hogy jambusimra gáncs fog szállani ;
Előre láttam ; ők az iskola
Törvényit bátran általszökdösik.
Becsűlik a törvényt, de csak ha jó ;
Becsűlik a példát, de csak ha szép.
De kell-e törvény, kell-e a szépre példa?
S nem-széppé a szépet s a rútat viszont
Nem rúttá, e kettő kénye tészi-e?

A babonának reszkető fia
Nem lát, nem hall ; tanítják, s ő hiszi.
Homér hatosban zengi hőseit,
Úgy érti mesterétől, s a hatos szép.
Murány rotyog, totyog, potyog, szotyog ;
És, minthogy összefűzte Gyöngyösi,
Ím a rotyog, totyog, potyog, szotyog, szép,
Két kurta egy hosszat ád ; tehát, csak értsd,
«Remegő nyulakat avagy bitang darut a hurok.»
Mert ezt Horáczban így lelé, pedig
Ő füllel, újjal méré hangjait,
Fület-varázsló zengzet, szép iambus.
Nyilván ez is szép jambus lesz tehát,
Mert törvény ellen nem kél pártosan :
«Te szerelem eleget epedek, eleget iszom az üröm.»
Daykának édes zengzetű dala :
«Homályos bánat dúlja lelkemet ;
Talán újúlnak régi szenvedésim,
Talán tündér előre-érezésim
Rémítnek,» rossz, mert másod és negyed
Fogásiban az első tag hamis,
S középben a vers ketté nem hasad.
Nem vétek, hogyha Virgilben s Homerban
Négy sponda lép négy dactylus helyébe ;
De Dayka a másod és negyed fogásra
Spondát ne végyen. Ők a harmadik
Cikkelyben általszökdösik gyakorta

A nyúgalom pontját, és mentek érte:
Pert von fejére Dayka ezt hogy teszi.
Oh marhaielkek, méltók vonni igát,
Mert fül helyébe féket kaptatok;
Hányszor fakaszta már dongástok engem
Szelíd kacajra, hányszor már epére!

Mi tészi a verset verssé? «Szózatosság.»
S mi ezt? A hosszu s a rövid tagok
Arányos és kedveltető egyezése.
Vers ami a fülnek hol tág, hol szoros
Törvény szerint, bájt nyújt, az holt igébe
Hizelkedő zengéssel éltet önt;
S a nyűgöt, mely közt kényesen lebeg,
Érezni nem, de csak gyanítni hagyja.
S így Plautusnak s Terencnek rendei,
Bár szűk bilincsre verve nincsenek,
Füled gyönyörrel s játszva verdesik.
Így jambusom, ha páros öt fogásin
Ugy ejti kurta tagjait; hogy ők
Utól ne álljanak, s ha véghelyén
Nehéz ütést nem bugdostat; keményt
Kettős röviddel ütni ő nem szeret;
Komoly dalának bátran járja táncát,
S az iskolások feddésit kacagja.
De nem talál helyt minden mindenütt.
Az boldog, akit nyájas istene
Keggyel vezérel a saját nyomon.

A verselés legrégiebb neme
Az volt minálunk, mellyen vén Tinódink,
Szikszó borától fűlve, dúdola.
Rest és siket vers, mely hat párja közzül
A sort középben kétfelé hasítván,
Csak eggyikének adja gondjait.
És még is oly, hogy tapsolást remélhet,
Ha ihletéssel énekeltetik;
És a vezérrend két utóbb csapását
Selypűl nem adja vissza a többiben:

S házát s hazát, és szállát meg valát,
S vagyont s hagyjont, nem toldoz együvé.
Az adva, rakva, kapva lél kegyelmet,
Mert kedves olykor még a tompa hang is.
Elhalhatatlan fényt ezen nyere,
Ki majd dicső ősének hős elestét,
Majd a kemény lyány csüggesztésit dallá ;
S egünkön Zrinyi csillagként ragyog.
Kevésbbé könnyü mint volt Gyöngyösi,
Jóval tanúltabb s fentebb szárnyalásu.
S e versnem hordja Zrínyinek nevét.

A Tiberis s Ilissus szép leánya
Sylvesterünket fényesb útra hívá.
Magasb kecsekhez szoktatott fülét,
Hogy értse nyelvünk szózatosb folyását,
Nectaros ujjal ő illette meg,
S más húrokat vont zörgő karvasára.
Fülelt a tér, füleltek a tetők.
S Tihanynak játszó lyánya felkapá
A kedves hangot, s sokszorozva vitte
Tátránknak égbe nyúlt sziklaihoz,
És a holott az Olt siet vizét
Az Isterével egyesíteni.
De a Hellenis a rekedt koboz
Nyivását kedvelő sereg között
Még nem talála érzékeny tisztelőt,
S jobb korra várva, nyúgalomra dőle.
Rádai költé fel azt hosszú altából,
És Péczelének zöld árnyékiban
Titkos szerelmek űzésére hajtá.
Itten lopá el a szerelmesektől
Egy pór zarándok lantjokat. De Zeüsnek
Szelíd leányi tűkkel kergeték
Boszús halálig a tolvajt, s kezében
A szózatos lant tompa hangot ejte.
Rájnis s Szabó, s Szabóval Révai
Nyerék meg azt a kedves éneklőtől,
Ki őutánok egyre sem mosolygott

Még édesebb, még bájosabb kegyével,
(Mert a dagály nem fenség) mint Virágra.
Sok a meghítt : a választott kevés.

Az ének és a vers ellenkezésben
Állottanak mind eddig. Az rövid
Ütést adott amannak hosszujára ;
És amidőn ez megszökött, amaz
Balúl hosszúra tátogatta száját.
S így a tudom majd túdom, majd tudóm lőn,
S a lyányka mézes ajkát a zsolozma
Hamis hangzások ejtésére kínzá.
Hermesnek békebotját Rádai
Nyújtotta el a két versenygő felett ;
S ők, mint a kígyók a boton, legottan
Szerelmes összeölelkezésbe költek,
S visszálkodások harca véget ért.
S most a magyar dal már görög kecsekkel
Dicsekszik, és a nagy békéltetőt
Hermione hálásan tiszteli.

Nyert a magyar dal, amidőn görög
Tetőkre léptetett. De veszte a régi,
Midőn új éket raggatának rá.
A lagzisoknak részegült cigányaik
Tibullnak mennyei kellemű leányát
Piros csizmába búni kényszeríték,
Hogy cincogásaik mellett a Homer
S a sánta Musa táncát lejtegetvén,
Patkós bokáit összecsattogassa,
S a csürhe nép közt vad kacajt röpítsen.
A részegeknek tetszik e veszettség ;
De akinek szent tűz hevíti keblét,
S Hellasnak istenségit tiszteli,
Az átkot vonszó helytől futva fut,
S a farsanglás szentségtörő bohóit
Adrasteának bosszujára hagyja.

A Zrínyi kobza két pár húrjait
Egy párra szállítá le Bessenyei,
Azért-e, hogy négy eggyezőt keresni
Kifárada a szűk nyelvben? vagy mivel,
Procrustesi ágyként, a négy rend köre
A gondolatnak, hogyha kurta, nyújtást,
És hogyha hosszu, nyesdesést parancsol,
Az örsi öreg nyirettyűs s Barcsai,
Rokon nagy lelkek, összeforrt barátok,
Verseik kidolgozásában nehézkék,
S eltelve még is végtelen kecsekkel,
S magyar lelkeikben halhatatlanok.
S az, aki testvérének sírkövét
A bánat ágával foná körűl,
És aki Cídet hozta tájainkra,
És Ányos, eggyütt indultak vele.
Körűlök elbájolva gyűle fel
Egy dőre porhad, s minden hangicsálást
Zengésnek véve, mint a tók lakói
A fülmilének csattogása mellett,
Rekedt szavával dong, kong untalan:
Pirult a büszke Pieris, s helyére
Nyomván a hulló pártát, títeket
Szólíta fel, honom nagy díszei:
Kisem, te Berzsenyim, s Rózának boldog férje!
S kevély örömmel lépe társai közzé.

Barátom, Orczy s társai már avulnak!
Avulni fogtok egykor majd ti is.
S mint a te fényed lök homályt Bugacnak
Szent dallosára most, úgy zengi majd
Az unokának egy újabb Virág,
Egy újabb Dayka szózatosb dalát,
Mely a te lantod édes énekit,
És amit istennéje súg Kisünknek,
És Himfy zengett, elfeledteti.
Mi még hajnallunk, s távol a határ.
De nem leend kor, melly a vak tudatlan
S a pöffedt kancsal bölcsnek bosszujára,

Ki títeket nyelvrontóknak szidalmaz,
Mint Marsyas azt gyáva lantolónak,
Kire ég, föld, s még a poklok is, fülelnek,
Neved csodálás nélkül emlegesse.
S mint én irígylem két réf pántlikáját
És a nyomorgó viskót Orczytól:
Akként irígylik majd Psychét neked,
S amit hazádnak szent szerelme zeng.

Amelly leány énnékem a legelső
Sonettet ihlé nyelvünkön, Somogy
Venusiumának szózatos hattyúja,
A te éneklőddel megmérkőzni fél.
Ő nem leánya az ægis-csörtetőnek,
Nem egyik húga a Delphi szent urának,
Nem öltözött Küprisnek bájövébe;
S a zengő páncél szárnyas táncait
Pallassal felhők közt nem táncolá.
Hol a Hegyalja látni örűl magát
A sullogó Bodrognak tűkörében,
Ottan akadt ő egyszer dallva rám
Befutva Eosnak lángsugárival.
Mint hűltem el, s oh mint levék oda,
Midőn megláttam! Inte, hogy követném,
S követtem őtet. S amint e zavar
Lassúlni kezde keblemben, s az élet
Szózattal eggyütt tére vissza, kérdém:
Ki vagy te, szép szűz? Lángoló szemed,
S e barna fürtös üstök, e szemérem,
S orcáid színe s e varázs kecsek,
Benned honom szép szűltjét sejtetik;
De barna, fürtös üstököd virágai,
S a hang, mely édes ajkidon lebeg,
S egy mondhatatlan báj, melyet szemem
Még eggyikén sem láta szépjeinknek,
Külföldinek mutatnak. Ah, ki vagy?
Csodállak és szeretlek.

S a leány
Mondá : Nevem Xenídion s Etelke.
Bároczi volt ápolgatóm, az új
Szép Atticának méhe. Ő tanított
Engem szemérmes-édest selypeni,
S távozni a durva nép beszéditől,
S nevetni a durva nép vad gúnyait.
Kis énekem, mely hozzád elhatott,
Külföldnek éneke. Hallottam a
Quirina s a szép Mæonis dalát,
S amit Torquata s Louison s Göthchen zengtek ;
S pártáik elhullott virágaikat
Pártámba fűzöm e völgy díszei mellé ;
S kényem szerint eldallom bérceinknek
Mind amit tőlök eltanúlhaték.
Így bánt Quirína a Mæonis dalával ;
S Virgil s Horácz Pindarnak és Homérnak
Virágaikból fűztek koszorút
A föld nagy asszonyának homlokára.
Csak a butát rettenti, ami még új.
Külföld termése volt a rózsa is,
A művelés belföldivé tevé,
S hespéri eget szítt e tetők gyümölcse.
Jer, halljad lantom zengzetét. Ne kérdd,
Mindég enyém volt-e? Most már enyém.
Ne kérdd, törvénnyel egyez-e, nem-e?
Egyez, ha szép ; mert törvényt ez teszen.
A kellem istennéit engeszteljed ;
Nyert akinek kedvellik áldozatját.

VITKOVICS MIHÁLYHOZ.

Komám uramnak ott fenn rossz napot
Csinála az, akit egykor oly mohón
Tett volt felévé ; s a szegény öreg —
Min kaptak öszve, könnyen képzeled —
Kínjában egybe gyűjti föllegeit,

S eldurcúlt barna vad szemöldökével
Int, hogy szakadjanak. Szakadnak ők,
Mintha a Deucalion s Pyrrhája népét
Most másod ízben volna elölni kedvök.
A csattogónak lángoló nyilai
Felettem egymást űzve hulltanak.
De Jupiter kiméli híveit,
S csak a gonoszt sújtja és a vakmerőt ;
S baj s sérelem nélkül beérkezém,
S szállást fogék a Szürke-ló szügyében.
A város utcáit mind elborítá
A szörnyű itélet árja ; nem különben
Folyt az, mint amidőn az Ung vizeit
Szőkére festi Mármaros sara.
Én ablakaimból néztem a veszélyt,
Mely barmot és a búzás sok szekér
Gubába burkolt bús gazdáit érte.
Jön a cseléd. «Egy nem-tudom-ki akarna . . .»
«Vásáros? úr?» «Sem egy, sem más.» «Ereszd be.»
Belép. Pislongok. Bojtos pípaszár
S sallangos kostök . . . «Kit keressz, uram?»
«Én? téged!» «Nincs szerencsém . . .» «Várva vártam
Rég óta az órát, melly engem hazánknak
Legérdemesb és legdicsőbb fia
Szemléletére méltóztatni fog.» —
(Mint aki titkos csínyán rajta veszt,
Úgy borzadék meg, s a hőség kivert)
S fejével egyet billent, de a derék
Hajolni nem tanúlt. — «Humillimus!
S szabad tudakolni érdemes nevét?»
«Hőgyészi Hőgyész Máté, alázatos
S legkissebb szolgád, leghűbb tisztelőd.»
«S lakása?» «Máté-Szalka.» — Széket ád
Cselédem, és kifordúl. Ültetem.
Nem űl. — «Elállhatok s örömmel állok.»
Töröm magam, mint kezdjem a beszédet,
S tárgyától mely fortéllyal vonjam el.
«S az úr is a vásárra . . .?» «Sőt nekem
Nemesbek vágyásaim ; tudósainkat

Ohajtom látni, kik gyakorta nagy
Seregben szoktak itten megjelenni.»
«A Nyírben terme jól a búza, rozs?»
«Nem szinte rosszúl. Közzűlök sokakkal
Font öszve már a legszorosb barátság ;
S örűltek énnekem, mint én nekik.
Ez a szerencse, mely most ér, kerűlt.
De végre megvan! Látlak s lángomat . . .»
«Nagyítva látni a mások érdemét
A tévedésnek eggyik szép neme ;
S ez a szerény érzés a gyenge kort
Leginkább ékesíti. Gondolom,
Szathmár ismerni fogja annak becsét,
Kit e szokatlan érdem fényesít.
Szolgálsz, Uram?» «Nem ; én magamnak élek.»
«Szép! és igen rút együtt! Arra just
Csak az kap, aki másnak éle már.
S hidd, aki másnak él, magának él.»
«S az gáncsol-e, kinek példája véd?»
«Igaz lehetne gáncsom, bár talán
A vétkes példa kárhoztatna is.
A férfikor legelső éveiben
Megtettem amit kelle, s ment vagyok ;
Hajló koromban illő megpihennem.»
«Ravaszkodol ; de nem mégy semmire.
Mint Antaeuscht kapá fel Herculesch,
Úgy kap karom fel messzére a neked
S nekem nem honni föld al gondjaitól.
Szólj ahogy illik. Anch' io Pittore!»
Elrettenék Energumenusom
Képétől és hangjától. Jaj szegény
Bordáimnak, Antaeussá ha tesz!
Mondám, s főt hajték a Pittor előtt.
A rettenés felodja a néma nyelvet,
S hazudni s hízelkedni megtanít.
Nem tudtam eddig : illő, tudjam én is.
«S poeta az úr?» ezt kérdém. «Pásztoraink
Mondják ; de nékik hinni nem merek.»
«Oh szép! igen szép! Úgy Szathmár ködéből,

Mellyben Sylvester óta volt, kikél.
Tiszánk magyar dalt még önn gyermekétől
Nem halla ; mert Szabó, Gvadányi, Földi
Vendégek voltak szélein, s az Agis
Dallója rég elhagyta Berczelét.
Le lesz törölve e szenny majd általa,
S büszkén fog árkán a zengő szaladni.
Ha nem veszed bántásnak : kit vevél
Vezérűl a szép pályán? Rajnis-e
Példányod, és Szabó? Dayka-e s Virág?»
Rettentve néze rám ismét szeme,
S elhallgaték. «Mi baj? nem értelek ;
Szólj!» — fútt s törlötte gyúladt homlokát. —
«Mi baj? nem értlek ; szólj!» »De hát neked
Sarcasmusch-e mind írva, mind beszédben,
Leginkább kedvelt tonusod?» «Hogyan?»
«Vagy engemet van kedved öldökölni?»
«Hogyan?» «Hogyan s hogyan! És még *hogyan*
Azon felül! Szólj úgy ahogy magyarnak
Magyarhoz illik ; egy nyájban vagyunk.»
«Uram, nem értem e neheztelést.
Megvallom : a kedv szesszenései
S játékos hangja, mely simongva karcol,
Kedvesb előttem, mint az a komolyság,
Mely latra tészi gondosan szavát,
S szökellést adni fél a gondolatnak.
De én csak ott enyelgek, ahol illő,
És ahol értenek ; bíztos barátim
Kedvezve hallják kényem hangjait.
Hol kell, nálamnál senki sem komolyb.»
«És még is azt a négyet példaképen . . .?»
«Mit? hogy»? «Hisz azt magyarnak... Nem hiszem.
Ingerlesz!» — Csak most értém a bolondot.
Kilökjem? ah! de folytatá szavát. —
«Magyarnak én azt ismerem, s csak azt,
S nem senkit, senkit! mint azt, akinek
Szép nyelve még nincs elkeverve mással.
Ki nem szorúl a vendég maszlagára,
Kenőcsöt útál, s gondolatjait

Tisztán s tekervény nélkül mondja ki ;
Magát a nyelv urának nem hiszi,
Nem szabja a törvényt, új szót nem farag,
De a régit érti, s tiszteli a szokást.
Úgy ír ahogy beszél — egy szóval : aki
Köztünk lett, köztünk nőtt, köztünk maradt meg.»
«S ezek szerint a négy . . .?» «Rosz verselők!»
«Én őket jóknak néztem, bár közöttünk
Nem lettek és nem nőttek s nem maradtak.» —
Tüzem lohadt s az álnokságok atyja,
A vén csábító, aki énutánam,
Amint tudod, hol egy, hol más alakban
Kísértve kullog, azt súgá tanácsúl,
Hogy a legénykének vetnék csapot.
S én, aki hű tanácsnokom hiába
Nem szoktam súgni hagyni, teljesítém. —
«Engedsz egy kérdést?» így szólék. «Parancsolj.»
«Midőn beléptél, engem a haza
Fő nem-tudom-miének mondogattál.
Minek tekint az engem, akinek
Rossz író ez a négy? fejtsd meg titkodat!»
«Mindég kötődöl! S azt hiszed talán,
Hogy én nem értem, hogy magasztalásaid,
Melyekkel rólok írva szólsz, döfések?
Valónak őket csak Mihók veszi.
Nem mersz beléjök kötni, s lopva sújtod!» —
Megszégyenűlve rogytam öszve, s nem volt
Erőm elfedni a döbbenést. Azonban
Egy nagy rakás vers asztalomra hág.
Hol vette, nem tudom. Gyors forgatással
Szaladt el rajta végig, s «Itt van!» úgy mond ;
«Reá találtam ; ennek nyújtsd figyelmed.»

«Az istenek nagy gyűlést hirdetének
A Szengellér' hegyén, s Árpád királyunk
A nemzet íróit mind bémutatta.
Jobbra a poeták, balra a prosaisták
Fogának helyt, és íme Jupiter
Tüzet lobogtat s mond : Eredjetek,

Amott van a tárgy ; lássuk ki a legény!
Előjön a szakállas *Régiekrel*,
Futásnak indúl, s ah, — orrára esik!
Előkerűl köszvényes lábain
Sylvester, futni kezd, s — orrára esik!
Előkerűl Tinódi jó Sebestyén,
Büdöslik a bortól, s — orrára esik!
Fut Pesti Gábor is, s — orrára esik!
Dúdolja Ilosvai Toldinak bikáját,
Halad, szökik, s ah, most! — orrára esik!
Így Szenczi-Molnár, és Filiczkie ;
Így Zrínyi Miklós bán, és Gyöngyösi ;
Így a szegény Beniczki uram, s azok,
Kik a poetai krónikában élnek.
De végre előjön Gyárfás, s rókaprémű
Tógáját ölbe fogja, megszalad,
A szem sem éri, s nézd, — a tárgy övé!
S lett s nőtt s maradt! ezt zengi Jupiter,
És Jupiterrel a Gellér' hegye!»

«Bizony szép! mondhatom ; már ez bizony szép!
Kegyetlenűl szép! S mind a költemény,
Mind a kidolgozás! S a vers kecses!» —
Taréja nőttön nőtt az emberemnek ;
De, mint gyakorlott mester, tetteté. —
«S ím, itt Pázmánról!» monda! «kérlek» halld ezt :
«Hogy Pázmán magyarúl alkalmasint tuda,
Tekintsd hol született, s többé nem lesz csuda.
Szűlte volna Eger, Győr, Sopron, Pécs, Buda,
Úgy szólana, mint szól síp mellett a duda.

De mivel az a táj szűlte nemzetünknek,
Mely szűz birtokában vagyon szép nyelvünknek,
S föl nem vette rongyát irhás zsellérünknek :
Nagy méltán tarthatjuk egyik fő díszünknek.»

«Hogy téged a gonosz . . .» mondám magamban
De ím nyílik ajtóm, s a cseléd jelenti,

Hogy Pipszem érkezik ; nem lél szobát,
S vendégem lenni vágy. «Ez kelle!» mondám ;
«Hadd jőjön ; ő most kétszerest Apollóm!
Isméri az úr Dessewffyt? Ő Virágnak
Dühödt barátja, s érte botra kél. [barátiért
Tréfálni a gróffal . . .» «Gro-óf?» «De gróf! s
Botot nem kímél. Jó lesz elszelelni.»
Az én emberkém kapja verseit
S szalad, s az ajtóban Pipszembe botlik.
Sikoltva megy a grádicsnak s lefordúl.
Tolvajnak véli minden ; öklözik,
Rugják, ütik, verik. De ő kiált :
Köztünk lett! köztünk nőtt! köztünk maradt meg!

—

Barátom, egy szót, egy okost! elég
Volt eddig dévajkodni ; van határ
Mindenben ; — valld meg : mint zengett fülednek
Ez a közöttünk lett, nőtt és maradt?
Oh! írd könyvedbe s mondd el reggelenként,
És amidőn az álom ágyba csal,
Hogy téged a kettős hegy bérceitől
Hőgyészi Hőgyész Máté tiltva tart.
Haszontalan! te nem levél közöttünk,
S Szemerével, vélem s kedves Kölcseymmel
Ḿételytelen mezőkön nem legelsz.
Egernek nőttél zajgó habjai mellett ;
S atyád továbbad azt a bölcseséget,
Mely szent Cyrillről s társáról maradt,
Budai felének jött tanítani.
Te léssz az első, kit később Horányink
Tisztelve fog nevezni, hogy hazánk
Nyelvét, mint annak méltó gyermeke,
Pápaink tüzénél gyúlt szívvel szeretted ;
S feleid között az első, sőt korunkig
Egyetlen voltál, aki azt míveléd.
De elég *akarni?* Ah! meséidet,
Mellyekre Lessing is javalva nézne,
S epigrammáidat gúnyolva fogja

Recensealni Hőgyész, s elbeszéli,
Hogy itt s ott, és emitt s amott, s tömérdek
Más s más helyekben vétkeket követtél;
Mert (amit sajnál) vétekben születtél!
A könyvcsinálást hagyd nekünk, s rohanj
Rengő karokkal mátkád szép keblébe,
S csókjaiddal hintsd el *φοβεροτατῶς*.

FELSŐPENCZI VIDA LÁSZLÓHOZ.

Hah, melly üdő! a feldühült vihar
Kéményeimben kínosan jajong,
Mint a Charybdis vinnyogó csodái,
Midőn Aeol a tengerekbe csap,
S tajtékos habjaikat kevergeti.
Sötét az est; eltérek asztalomtól,
S remegve, mint ha az ég föld rám akarna
Szakadni, kályhám mellett helyt fogok;
S visszateszem képzeltemben magam
A szép napokba, mellyeket virúlt
Tulipánjaidnak gazdagsága közt,
És amidőn a rekkenő meleg
Nyilait tovább kinn már nem tűrhetének,
Romod boltjában és a hűs berekben,
Barátom, eggyütt töltöttem veled.

Oh Törtelen élt három szép napom,
Ha fogsz te nékem újra följelenni!
Ha fogjuk ismét, bíztosan csevegve,
Álmatlanúl kihúzni az éjeket,
Míg Helmeczynk, hogy virrad, felkiált,
S eloltja a többé nem kellő világot.
Mikor fogod te nékem Koppinak
Újra emlegetni lelkes oktatásait?
Mikor Horányit, a hevest, vadat,
A jókhoz jót, s szelídet a szelídhez?
Oh emlegesd! ők engem is szerettek,
S lelkem tüzedtől fentebb tűzbe kél.

Ha majd vendégid elfognak, s te rám
Többé nem ügyelsz, ellopom magam
Közűletek, hogy rejtettebb szobádban
Elrészegűlve nézzem másait
A Huysumoknak és a Van-Dyckeknek,
És amit Rubens nagy tűzzel teremte,
S amott Battoninak szép asszonyát,
Ki a triumvirt régibb kedvese
Kaján nagyságára emlékezteti.
S átkot kiáltva a gaz triumvirekre,
Galeriácskád ismét elhagyom.

Te hús, fej és szív nélkűl nem valál ;
S az ég megadta néked, amiket
Adni a jobbaknak áldásúl szokott.
Az édes kis hasznocska kebledet
Nem fűzte szűkké ; csalfa fény szemed
El nem vakítá ; a maszlagos kehelyt
Te, mint az a nagy folt, nem illetéd.
Pénzt, pillogást, nem fényt keresnek ők :
Éldelletet te, s tiszta fényt, s barátkört ;
S amit kerestél, bőven megkapád.

Oh áldott óra, mellyben engemet
Megszálla a vers- és könyvgyártás dühe!
E sánta vers nem vers ugyan : de bár
Mely mázolás amit firkálgatok,
E nélkül engemet az én Vidám
S az ő barátjai nem kedvellenének.
Elég énnékem! egykor gyermekeim
Pirúlni fognak sok botlásimért :
Barátimért nem lesz okok pirulni.

GRÓF FESTETICS GYÖRGYHÖZ.

Nagy ember, kit nekünk kedvező istenek
Gyámolúl s ragyogó fényűl engedtenek.
Zrínyieknek társa gazdag örökökben,
De társa még inkább magas erkölcsökben ;
Te, kit a jók jónak s nemesnek ismernek,
László atyja, s ipa egy Hohenzollernek! *
Mely ész, mely józanság vive arra téged,
Hogy jó s szép tettekben leld gyönyörűséged,
S midőn pillongásért epedeznek mások,
Téged nem szédítnek semmi csillámlások.
Büszke, de nem hiú, a csörgést megveted,
S nyugalmas nagyságban foly el szép életed.
Mint sok hős polgára a régi Rómának,
Természetnek híve, híve hazájának,
Honn ülsz, szántasz és vetsz, kazlakat állítasz,
Ugart törsz, árkot nyitsz, mocsárt s tót szárítatsz ;
Nemesíted almád, sajtólod szőlődet,
Ménes, gulyák, nyájak lepik el meződet ;
S azért örülsz e nagy birtok nagy hasznának,
Hogy a sokból sokat adhass a hazának.

Földmívest neveltek legelébb gondjaid,
És ifjú katonát : most már oltáraid
Gyujtják tömjénöket a lant és az ének
S a Virág és a Kis nyelve istenének.
Olympiánk nyílt meg ; ím fut a délceg nép,
S három pártás költőnk s vélek egy ifjú szép,
Űlésedhez jutnak, s elveszik béredet,
Tapsol a sokaság, s harsogja nevedet.

Javaltatni kedves ; de bérre szolga vágy ;
A szabad megteszi amit szent tiszte hágy,
S bár nincs, s soha nem lesz, tanúja tettének,
Áldozatokat hoz szeretett ügyének.
Néked, dicső férfi, maga a tett a bér ;
Érted te, az üres lárma s a hír mit ér ;

S bírván megnyugtató intését kebelednek,
Bátor léptekkel jársz útján érdemednek.
Tamás, a Nádasdi-háznak fényes ága,
Védisteneink közzé ez érzéssel hága.
Így Pázmán, így Bakács, nagyai Rómának,
Így Bethlen, fejdelme a rokon hazának ;
Kik dicsőségökből néznek volt honjokra,
S áldást kiáltanak arra s új társokra.
Menj, nagy férfi, s példád tanítson bennünket,
Magunknál még inkább szeretni ügyünket.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEFHEZ.

Ha érted-e te, honnan jőhet az,
Hogy a Prometheus sanda nemzete
Sehol nem áll meg a közép nyomon?
S mint a botor juh, mely nem éri fel,
Hogy leghamarb út amely egyenes,
Mindég az egyik félre sántikál?

Sztricsák, kinek nincs régi pergamenje,
De akinél e csorbát nem fukar
Kezekkel pótolá ki Smintheus,
A régi irháknak nem nagy szívelője,
Kacagja Fellegvárit. Ő talán
Nem volna rossz, ha gőge volna szűkebb,
S érezni akarná, hogy csak az kicsiny,
Kit a kicsinység kínoz és pirít.
Gazdag, te nem vagy pénzed, így hörög.
Az úgy vagyon kivüled, mint a cafrang
Most a szamáron, majd a büszke ménen.
A cím csak báb, csak hang az a nemesség.
Deucalionnak népe mind rokonfaj.
Nincs pór közöttök, nincs nemes ; s ha van,
Bár koronát hord, pór a kába, de
A bölcs, ha porban fekszik is, király.

Elnyúlva bársony pamlagán, mosolyg
Sztricsák királyon Fellegvári, s mond:
«Ha bölcseséged annyit ér, bagoly,
Mint a királyság, mely tiéd, nekem
Az eggyik úgy kell, mint a másik. Ész,
Amennyi kell szükségűl, nékem is van.
Az a tiéd gyanús pénz; kelete
Nincs mindeneknél; én folyón kapok.
Osztályba néked a gyümölcs juta,
Nekem csak a héj. Érd be te a gyümölccsel,
A héjjal én beérem, s vége a pernek.»

Ész-e, fény-e tehát? Mellyike az elsőbb? —
Midőn szobámnak csendes szögletében
Tekintem a *Bennünket* s *Nem-bennünket*,
Valónak vészem amit Epictet,
S Antisthenes, Jean-Jaques, és Payne tanítnak,
S az észnek hajtok térdet s tisztelő főt,
S szolgált ügyemben bőv zsoldot lelek.
De ah, hová lesz szép hitem, midőn
A sok ravasszal jobbjainkat is
Más részre látom térni oly bér miatt,
Mely bölcset és nem-bölcset egyaránt vonsz;
Amely miatt a bölcs szép tetteket tesz,
S kész tenni a nem-bölcs még nem-szépet is,
Mihelyt reája kezd mosolygani a
Kedvben s haragban változó szerencse.
Elsűlyed akkor lelkem, s fájdalommal,
Mely semmiben nem lél enyhűletet,
Ekként kiáltok: *Τλῆμον ἀρετή,*
Λόγος ἄρεὶς! s elhányom a paizst.

Te, akinek Lucína származást,
Minerva bölcseséget s isteni elmét,
Cythere győzhetetlen bájt ada,
S Plutus, teherrel bár, nagy birtokot!
Jer, és beszéld elő, miként esik,
Hogy amiért más kényét, nyúgodalmát,

Arany szabadságban élt napjait,
Dús birtokát, és ami még becsesb
A legbecsesbnél, ön-becsűlhetését
Volt tenni kész kockára, megvetetted?
Mert én, bocsásd meg bátor gáncsomat,
Egy értelemben véled nem vagyok.
A tar parókát hord, a félvilágú
Üvegszemet rak s angol flastromot,
Lángszín haját a rőt barnára festi,
S a sánta toldót vettet sarka alá,
Vánkossal tomja köntösét az ormos.
S midőn így látod őket, szólj, nevetsz-e?
Miért tehát azt, aki mostoha
Vagy csak gondatlan sorsa vétkeit
Igyekszik férfilélekkel javítni? —
Midőn te tűzött öltözetben léptél
Hazánknak öszvegyűlt atyái közzé,
Értette minden, hogy diszes nemed
És a követség fényes méltósága
Adák neked nagyságod érezését.
S tisztelte benned önn-érzésedet.
Tiszteld tehát a nagyság érezését
Te is Sztricsákban ; tiszteld bölcseségét,
Mely véle a legszebb célt és útakat
S a legszebb eszközt megválasztatá.
Tiszteld apathiáját, mellyel ő,
Csúszása közben annyi döfdösést,
Ah, annyi bántást, annyi durva szitkot,
S cselédi zaklatásokat (mi ketten
Azt elviselni nem tudnánk) kiálla.
Tiszteld a bajnok lelket benne, melly
Csüggedhetetlen bátorsággal vítt,
Hevült és reszketett, izzadt s fagyott,
Míg végre célnál látja már magát,
S borát most ő is istenekkel issza.
S ha néha, az égi bortól részegen,
Felejti, hogy Sztricsák volt és Sztricsák,
És minden cifra mellett az marad,
S a csúfoló seregnek hahotáját

Javalló tapsolásoknak veszi,
S magasztalásnak a szidalmakat,
Gyarlóságától fordítsd el füled,
S mosolygd, de szánd az újabb Herculest.
Nagy addig volt az is, míg vívta tartott.
A kény fogyasztja Herculest s — Sztricsákot!

Barátom, elhibítád útadat,
Midőn te házi boldog csendedet
Elébe tetted annak a rögös, de
Sajgó pályának, mely rád nyitva várt.
Mit ér, hogy a király és nagyjai
Ismérik érdemed, s kegyekkel néznek?
Mit ér, hogy immár négy gyüléseinken
Állongva tisztelt véneinknek karja?
S a köz javallás azt a feddtelent,
Kit sem rettentés, sem magasztalás,
Sem unszoló kérések és haszon,
Sőt a barátság szédítései is,
Tisztétől el nem vontanak soha,
A tölgy gallyával kosszorúza meg?
Te puszta vagy: Bix s Bux, lásd, mint ragyog!

A bölcseség középben áll, nem szélen.
Kell ész, de cifra is kell. Ész a több?
Oh nem! az sokszor árt. De, higyj nekem,
Pénz, cifra, fény sok nem lehet soha.

Az én hajam már ősz, s rózsáid alatt
Im a tiéd is kezd fejérleni.
Ha Zeüs-Kronion elmúlt napjainkat
Vissza folyatná, térnénk a jobb félhez.
Ah, azt elugránk, s a kor vissza nem jő!
Mivel tehát példát nem adhatunk,
Adjunk tanítást: — Fényt! ha jól lehet, jól;
Ha nem lehet jól, úgy amint lehet.
Elég idő lesz mindig bölcseségre.

PROF. SÍPOS PÁLHOZ.

Manicheussá lettem, s azt hiszem,
Azt vallom, amit új religióm
Hogy higyjek, valljak, nékem is parancsol;
És amit vall szám, szívem is hiszi.
Eléggé ellenkezém: a fény levert.
Ám tedd meg a próbát, ha tartja kedved:
Üss, tömlöcözz, csípdestess vasfogókkal,
Állíts a tűzmáglyára, hogy megint
Nyájamhoz vonhass, mellyet a pikárdi
Újító gyűjtött: én Manicheus,
Testestül lelkestül Manicheus,
Hitem, ha kell, bármely kínos halállal,
Akármelly gyötrelmekkel, megpecsétlem;
S a nyúzott bőrű Manes, hív tanúja
Vesztében, ismét megdicsőjtve lesz.

Két, két isten van; és bizony nem egy!
Szelíd az eggyik s jóltevő; szeret
Segélni a jámbor botlón, s tévedésit
Megszánva nézi, s jobb ösvényre vonssza,
Gyakorta még ha rugdalózik is.
Kaján a másik, és bukásnak örvend;
Fénybe öltözik, hogy csalhasson, különben
Sötét alakban kullogván, ha hol
Prédát találhat, mely cselébe hulljon.
S e kettő verseng s harcol szüntelen,
S rabolja a másikának híveit.
Amannak sergét ész és fény vezérlik:
Ezért test, ördög és a fényes délben
Pusztító döghalál dandárja küzd.
Csodáljam-e, hogy most ez, majd amaz győz?

Ez a hatalmas két ellenkező
Gyakorta harcol énmiattam is.
S a kormos isten, aki rényemet
Még minden rám-omlás alatt erősbnek

Lelé hatalmánál, most már agyamra
Tevé ki a célt, és azt ostromolja.
Bazalt alakját ismerem ; remegve
Futok ő aegyptusi istensége előtt,
Mint a gyerek fut, amidőn az advent
Estvéjén rábukkan Szvat-Nikola.
S hogy annak a másiknak véljem őt,
Fejérb alakba kél mint a Velletri
Pallas csodált márványa, s az Azé,
Ki Pythonon nyert fényes győzödelmet,
S a Vaticant elhagyta a Louvreért ;
De most nem tűrve a szentetlent tovább,
S pirúlva költözött egy újabb honba ;
S így súgja nékem kétes oktatásit.
Ilyenkor őtet nézem a fejér
Istennek, s elnyél a vetett kelepce.
Majdan magamhoz térek, s a csalást
Csalásnak ismerem, s uramhoz állok.
De ah megint új kín rohan reám ;
Mert megzavart lelkem most azt gyanítja,
Hogy a fejér, kit híven tisztelek,
Csak álkép, és alatta a kormos űl.
Ismerd ki a leckén, oh te, kit tovább
Nem hánynak a habok! kitől jön az ;
S tanácsod fojtsa el a kétségeket.

Azt hittem, és azt volnék hinni kész,
Ámbár gyalázatjára van nememnek,
De a való való, bár nem mosolyg,
Hogy népünk rabnép s nem szabad ; hogy azt
Fekvése, példa, vére, kor vezérlik.
Pythagorassal most egekbe száll,
S csodálja a sphaerák mennyei zengzetét,
Majd a baromhoz sűlyed, és alább ;
S midőn szeméről a veszélyes hályog
Lehull, magát elundorodva látja ;
S az érthetetlen mind így, mind amúgy,
Nem több és nem kevésb, mint — föld lakója.

Ily tűnődések közt lepett meg álmom,
S lelkem Morpheusnak édes lotusában
Föllelte nyugtát, mely régen kerűlt,
Midőn előttem megjelent fejér
Alakban egy rém. A jó-e? a kaján-e?
Nem értem ; s ekként hallatá szavát :
— Lantjáról olykor édes hangokat
Szedett ki, s összefonta a prosai
Énekkel, mint Velutti s Sessi szokta
Recitativját félig zengeni :

«Csodálatos szent istenné, Szabadság!
Vagy-e te? vagy hogy vagy, csak úntalan
Vágyásunk képzel? Hol vevéd lakásod?
Feléd ragadnak óhajtásaink,
S sehol nem lelnek. Aki tégedet
Erővel megkapott és azt hiszi,
Hogy már ölébe zárt s ottan maradsz,
Elhűl, midőn föleszmél, s karja közt
Csak árnyat lél és elfoszló ködött.
Sanyar vagy hozzá, és igaz. Neki
Magad nem kellesz. Ő nem érted ég,
Adásaidra vágy, és bért keres.
Törvény alá szeretne hajtani.
S vak látni, hogy te nem tűrsz semmi igát.
Igaz vagy, és csak annak szállsz keblébe,
Ki benned téged kedvel, s a szabadnak
Önkényt ereszti lánca alá magát.
A martalék, kit földig nyom le súlya,
S epedve nyujtja utánad karjait,
Nem érti, hogy te tőle messze nem vagy,
S el-elhalasztja a megjelent kegyest.
Ne kapkodjon feléd, és bírni fog.
De aki tőled vette szellemét,
Az tégedet szelídebbnek tapasztal ;
Nehéz bilincseit játszva csörteti ;
Kezéről a vas önmagában hull le,
S elzárva börtönében is szabad.

Úgy van, nemünknek hű védangyala,
Úgy van! Te a természet hajthatatlan
Érc kénytelenségét széllyeltöröd,
Hogy amit a szent végezés szabadnak
Rendelt, szabad legyen. De ami néked
Utadba lép s ellenzi művedet,
Tömlöcre hányod kérlelhetetlenűl.

S a nép, melyet te mentté tenni vágysz,
Amely leginkább nyerte meg kegyed,
Amely miatt a szörnyekkel hatalmas
Karod csatáz, ha boldog-e? te szólj.
Mondhatd szabadnak, ami nyomva van?
Ah, őtet önnön vak természete
Döntötte el inség közzé ; s hogy teréhjét
Bírja és fölkeljen, nem nyújt néki erőt.
Azt higyjük-e, hogy őtet megvetetted,
Örökre elhagytad? Nem, kegyes, te néki
Jelen vagy szűnet nélkül, és segéled
Elrejtve azon szükségbe, melly alatt nyög ;
Mely őt, nem ahová tetszik magának,
De ahová tetszik neked, taszítja.
S gond addiglan viseltetik reá,
Míg szabadon megismeri azt, s alája
Önkényen s jó kedvvel vállalkozik.
Te vagy, szent Mindenholjelenvaló,
Ki bennünket szemlélhető alakban
Környűllebeglesz. Én rád ismerek.
Ez ál lepelben is. Szabad tetszésed
Az ami nyomasztó szükség gyanánt tűnt
Sandalgó pillantásaink elébe.
Mi mik vagyunk, nem értjük, s elvakit
Maga a tudás is, mely megfoghatatlan
Voltodban elvesz, s megszűn fényleni.
Minket sötét bús éj ölelt körül,
Mely semmi felderűlettel nem ér
A szép új fényhez ; mely reánk terólad,
Ki nem ragyogsz, kit köd rejt, átvilágít.
Hatsz, és csak a hatás ád fényt nekünk.

Hasonlatos vagy a naphoz: maga
Sötét az is, de fényt ad. Így terólad,
Sötétről, fényt a gondolat nekünk.

Oh boldog, akinek már fölkele
Ez a te fényed! Nem fogja azt tovább
Téveszteni álfény; és ha a láthatónak
Behunyja is szemét, ő a világot
Láthatlan ábrázában nézni fogja.
Ő a természetet csak tetszetes
Szüksége alatt tekinti; mert szeme,
Szabadság, téged lát való szükségben,
S benned lelé fel a törvényszerűt.
Otromba káromlás vala az, midőn
A megvakúltak téged féktelen
Kéjnek neveztek; téged aki szent,
Örök s állandó törvény vagy magadnak,
És semmi esetben azt meg nem szeged.
A lehető tenálad szünet nélkül
Egyetlen és szükséges. Nem te ingasz,
Hanem az akarat; mert martalékja
Az óhajtásoknak, azért erőtlen.
Ez a hatásra intéztetik, s egésznek
Szövénye közt hat: de te, szent szabadság,
Szabadon hatsz, mert egészre hatsz, s egésznek
Szövényén kívül, nem mint egy erő,
Melyet viszonthatás vonsz és taszít...»

A tűnet szörnyű metaphysicus;
S badar beszédén látni, hogy sokat
Forgatta Platót. Engem ízletem
Más útra vonsz el. Aki napjait
A szépnek szentelé, s még a valót is
Azért kedvelli, mert alakja szép,
Mert a való s a szép egy tő virágai,
Testetlen lelken úgy nem lél kecset,
Mint a lelketlen testen nem talál.
Azonban míg ez engem a magas
Empyreumnak boltján végig hurcol,

S hallatja vélem cifra *jargonát*,
A másik, látván, néha hogy mosolygok,
Fülem címpáját titkon megragadja,
S int, hogy tekintsem a philosophus
Palást alatt a kecskelábakat.
A kecskelábat a palást alatt
Hiába lestem, s azt kezdém gyanítni,
Hogy ím ez intést a kaján sugallja. —
Én nem mosolygom a jargont, s kerűlöm
Akik mosolygják, mert az nékik új,
S egyedűl azt értik, amit minden ért.
Jaj annak, akinél homály marad
Az, ami az értelmesnek nem homály!
De még is a sok *sok!*
S a bölcs *szabad?*
Oh az! ha néki csendes éjszakát
S jó reggelt nem mond más nap a — profósz.

WADASI JANKOVICH MIKLÓSHOZ.

Megyek tehát, s éltemnek karjaid közt
Fogom kiélni négy öt szép hetét.
Megyek, tenálad szállok, asztalodnál
Élősködöm, kifárasztom cselédid,
Kifárasztom lovad, hogy kénytelen léssz,
Ha majd lefoly pöröm, s bíráim a
Pro I. vad gyilkolóinak kezökből
Kirántanak, ezt mondanod magadban:
«Hideg vendég nem volt a szemtelen.»

Theresiánk alatt, míg a magyar
Nem tudta még, mint már most, Bécs hol áll,
Egy kecskeméti dús polgárt baja
Rá kényszeríté, hogy kedves lakását
Hagyná el, és a Lejtán lépne túl.
Útjában azzal éle, amit magával
Hazúlról vitt s Komáromban veve.
De a wolfsthali motozók kövér

Sódrától, kolbászától mind kifosztták ;
S őt Riegelsbrunnban az üres tarisznya
S üres gyomor csapszékbe kergeték.
Csak bort akart. A fürge kellner itt
Malaccal kínálá meg, és midőn
Egy portiót már felropogtata,
Még eggyet, s ismét eggyet, tőn elébe.
Becsületes legény a németecske,
Mond György magában ; majd ha az isten egyszer
Elhozza közzénk, s ő is fenn akad,
Jóakaratja vissza lesz fizetve ;
Meglátja Mikli, mit tud a magyar
Azokhoz, akik érdemlik, mutatni.
De amidőn hálálkodásait
Elkezdte, s menni akart, «Becólt!» kiált rá
A fürge sógor. Akkor látta György,
Mit tégyen Riegelsbrunnban a becsület.

Te nem fogsz engem porcogó malaccal
Jól tartogatni, hogy midőn megyek,
Házmestered rám nyújtsa tenyerét.
De én sem mondom, hogy ha az isten egyszer
Felém vezérl, leróvom a rovást.
Mint te nem átalsz vélem tenni jót,
Úgy én nem a jót tőled elfogadni.
S bár Szemerém is hí, bár Vitkovics,
És Bártfaym, s a lelkes Fáy készek
Lakásokat velem megosztani,
S én nálok kényén s nyüg nélkűl lehetnék,
Bár a nem régen épült Zrínyi s a
Fejér-Hajó szobáikat kinyitni
Előttem is nem késedelmeznének :
Önkényt repülök a te karjaidba,
És hogy te fogsz fel, büszkén hirdetem.

És majd ha nálad lészek, és ha benned
A szeretetre legméltóbb halandót,
A tiszta főt, a tiszta lelket, és
Kedves társalkodót immár kilaktam ;

Ha majd csodálva nézem, mint levél
Tizenkét esztendő lefolyta alatt
Te, bölcs pazar, kincsekben gazdagabbá,
S irígyeddé lesz tisztelőd, barátod,
S a nagy gyönyör megtágulást parancsol :
Jer akkor és vezess el te Ferenczynk
Graphidionához, hogy felejtve mindent,
De nem, hogy azt hazámnak hős fia
Teremté, csókom a márványra szálljon.
A már már hetven esztendős öreg
Eléggé ifjú még lángra gyúladozni,
Keblét ha szépség és ha hon hevítik.

Most útamat Horvátunkhoz veszem,
A nagyhoz, jóhoz, szenthez. De te rántsd el
A gondolatlant, s sugjad ezt fülébe :
A négy fiú, három leány, s az anyjok
Számlálnak minden órát ; láss dologhoz.
Essél elébb keresztűl a pörön,
S éld akkor aztán szíved kényeit.

A burkus háborúban egy huszár tiszt,
Kinek csak két szemét s hosszúra nyúlt bajusszát
Hagyá meg épségökben puska, kard,
Tört karral, combbal tére meg Tokajba,
Hogy szőleit müvelvén, istenének
Élhessen ; eddig a világnak élt.
De ő Tokajban is csak kapitány,
S nem szőlős-gazda volt ; s midőn vagy ő
Ment látogatni mást, vagy mások őtet,
Beszélgeté, s nagy tűzzel, mint veré meg
Collin alatt *ő* a nagy Fidriget,
Berlinben *ő* mint volt Hadikkal, és
Lódonnak *ő* mint nyert egy Schweidnitzot.
S László (mert ez volt vezetékneve,
Pál a kereszt) addig beszélgeté
Collinját, Berlinjét és Schweidnitzát,
Hogy szőlejei kapálatlan maradtak.
Szüretkor még is csak kiméne, s látván,

Hogy más furmintot szed tőkéiről,
Sárgát, mint a méz és arany, de néki
Csak egrest ád a parlag ; és hogy a
Szomszédok szőlejei, mint a müvelt kert,
Tisztán mosolygnak a néző szemébe ;
De farkas-bundaként a többi közt
Az ő parlagja, szürkén a magas
Gordontól és cseplyétől, pisztolyát
Belé süté, s kacagva hirdeté el,
Hogy ő farkast löve ; vegye, akinek kell,
S tovább is hirdetgette Schweidnitzait.

Te súgd a László Pál nevét neki,
És ha nem enged, űzd prókátorához.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ.

Töredék.

Szerelme s büszke dísze nemzetünknek!
Nagy már atyáid fényökben, saját
Kebled szent érzetében még nagyobb!
Ha téged egy rosz lópöcér — elébb
Rosz nyelvpöcér volt — náthás rigmusában
Leckére fogna, mert apró, de szép
Kancáid közzé angol ment eresztesz,
S a szép magyar fajt, a csontost, szügyest,
Cangár szunyoggá korcsosítod el ;
Ha vádra kelne, hogy sok útazásid
Hideggé tették szívedet hazádhoz,
És amit a Canningek ködhonában,
S a még buktokban is víg franciák közt,
S túl a Pyreneék vad csúcsain,
Az akkor gazdag, most szegény spanyolnál,
S Romában és Athenben s a nagyúr
Hét tornyu városában, megszerettél,
Mind azt magyarrá tenni vágysz ; — ha tán
Azt mondaná, hogy «a lófuttatás is

Csak anglomaniád vak szüleménye ;
Ne lásd Londonban, Pesten nem teszed :
Erőnket fejtsd ki, nékünk példa nem kell.
Kerülni kell az ollyat nem követni,
Mert az egyébbé tészen, mint vagyunk» —
Oh valld meg azt : neheztelése méltó,
S tanácsa bölcs ; csak az baj, hogy — nagyon!

De véget a dorgáló még nem ére itt,
Halljad tovább. Te nem csak nemzetedre
Vonál gyalázatot, midőn neki
Az angolt tőd például ; pártosan
Kelél fel a természet ellen is :
A Neptun magzatjainak farkokat
Elcsapkodtatván hóhérló kezekkel.
S szebb kecskefarkkal a ló, mint amúgy?
Nézhetd-e hogy cselédid azt szelik,
Vágják, sütik, mert romlott ízletednek
Úgy tetszik inkább? Vagy talán sebesb lesz
Lenyúlt fark nélkül futva? Lásd Manó Pált,
Az nem-zsidó lován is nyert jutalmat.
Örvend a lópöcér, hogy copfja nincs,
De bölcsen úgy mond : copf és fark nem egy.

Te nyúgalomban mégy a fényes úton,
Hová nagy lelked lángja gyúlva tol,
S nem hallod a pöcér szidalmait.

Nagy lecke nékem, mert a nyelvpöcér
Régóta zaklat engem is, kit a
Külföld szerelme vétkes útra szédít.
Én a magyart németté tenni igyekszem,
És franciává, rómaivá, göröggé,
És rontom a szép nyelvet, szabdalom
Szavainknak farkokat, teremtem a szót,
A régit új formába fűzöm össze . . .

De nyúgalomban könnyű menni néked,
Nagysága s fénye védik a dicsőt.
Mi védhet engemet, homály fiát,
Ha védelmemre nem kelek magamnak?
És ültetnének téged is szamárra,
És tiltatnának el csak téged is,
Mint engemet készültek: oh bizonnyal
Mondom neked, elhagyna nyúgodalmad.

Sürű köd és borongó fellegek
Fogák el tájainkat, amidőn
Egyenként kezdénk itt-ott a menést;
Úgy hitte minden, jó ösvényen ő jár;
Ál úton minden más s kiáltozá:
Felém, felém! csak itt, csak itt az üdv!
Amaz viszont, hogy hátra kell haladni,
Előre nem; hogy menni kell, de csak
Mint báblován a gyermek, mint az eb,
Sültet forgatva a konyha kerekében.
Egy harmadik, hosszúra nyúlt szakállal,
Hogy Ázsiának boldog tája gyujt
Szép csillagot pályánkra, nem nyugot.
Egy tortyadt nyelvbölcs törvényt hirdete;
Hogy a szokás az úr; tiszteljük azt,
De csak ha majd ő nyomja rá pecsétjét,
S a tortyadt bölcsnek senki nem hive.
Álmélkodással látta, hogy tilalmát
A tiszteletlen nép még megkacagta;
S nem érté, őtet mint lehet kacagni.

Én láttam a zavart, s láttam hogy az
Rendén vagyon; úgy volt az mindenütt,
Míg a nyelv hívei, írók s olvasók,
Egymást, korholván, összeszerkezének;
S a versenygőket nem békére vontam,
Hanem hevesb és még makacsb vitára.
Ki nyugtot óhajt, harcra kél. Kivívánk
A szép tusát, s most béke boldogít.

Még hallik olykor egykét kullogó
Neheztelése. S azt csodáljuk-e,
Hogy sánta kullog a sereg megett?
Magára nagy bajt vállal, aki az ilyet
Nyergébe szedné. Hagyjuk ön magokra ;
Elérnek egykor ; és mi kár, ha nem?

Ha nyelvünk el van rontva, mint kesergik,
Úgy az most rosszabb, mint egykor vala . . .
— — — — — — — — — — —

PÁLYÁM EMLÉKEZETE

ELSŐ KÖNYV.

MDCCLIX—MDCCLXXXIII.

ELSŐ SZAK.

Elijedék, midőn Szemere megszólíta, kére, kénysze-ríte, hogy amiket magam és dolgaim felől pályatár-sainknak elmondani mindenkor készen talált, monda-nám el egész közönségünknek ; azok érdemlik a tudást, bár apróságoknak tetszenek, mert festik emelkedésün-ket és a mult kort, s némely hamis vagy hibás hírek csak így fogak elnémúlni. Ellenkezém, és sok eszten-dőkig ; érzettem, hogy nem születtem históriai személy-nek, s nem tudtam elhitetni magammal, hogy korunk az autobiographiákat már tűrhesse. De az ostrom he-vesb is vala, tartósabb is, mint hogy ki lehetett volna állanom ; engednem a barátság kivánságinak, hinnem, amivel ily tekintetű társam bíztata, illő volt. A Tudo-mányos Gyűjtemény négy elsőbb szakaimat (1828. köt. I., II., XI., XII.) felvevé, s annak olvasóji remélni nem mert kedvezéssel fogadák amit adtam. Itt újra adom, tovább vive most már, s szabadabban és bővebben, mert a hely szűk volta ott egyebet parancsola. De mi-midőn én teljesítem, amit az olvasó talán vár, viszont-kedvezésűl azt kérem ki, hogy előadásaimat tekintse a barátság szorosb körének mondva, s tűrje, midőn oly dolgokat fonok beszédembe, melyek a kedves vissz'-emlékezés által inkább múlattatják a beszélőt, mint hallgatójit. Eltölt szívnek nehéz elhallgatni érzéseit.

1.

Én 1759. októb. 27-d. Ér-Semlyénben születtem, Biharban, Debrecen és Károly, s Kálló és Várad kö-

zött. Atyám József (fija Dánielnek és Szirmay Teréziának, a Pazdicson, Zemplényben lakott András és Királyfalvi Róth Juliána leányának) szüléjinek elhalások után innen vette el tizenhárom holnap előtt, maga akkor huszonhat esztendős ifjú, tizennyolc esztendős anyámat.

Kiüresedvén e férjhez-kelés által anyai nagyatyám két-gyermekű háza, s fészkünk Alsó-Regmecen Abaújban, két órányira a Zemplény Ujhelye felett, esztendőnként szaporodván, elszakasztatám anyámnak emlőjétől és Semlyénbe küldetém le, hol fülem nyolcadik évemig magyar hangnál egyebet nem halla.

Nagyatyám Bossányi Ferenc (fija a Nyitrából Biharba átszállott Ferencnek és Péchy Zsófiának) ifjabb esztendejiben fő-nótáriusa, később fő-szolgabírája vala Biharnak, s két dietáinkon, 1751. és 1764. követe, még pedig jó. Önkényt monda le szolgálatjáról, de lemondása csak a neven változtata, nem a dolgon. Hű barátjának, a nagylelkű Baranyi Gábornak, vice-ispánsága alatt, ezzel együtt, kormányon űle ő is; tanácsa nélkül semmi nevezetes nem történt; és mivel aki viseli a nevet, nem mindég bánhat eléggé szabadon, Baranyi holmit meghitt barátja által tétete. S Bossányi oly tekintetben álla Biharnak mind alsóbb, mind felsőbb rendeinél, hogy midőn a megye, egyik tisztválasztó széke alkalmával, meg akara kormányzója által lepetni, és ez a vice-ispáni hívatal candidatusait azért nem tudatá előre, hogy a candidáltatást nem érdemlők mellett egyenesen az választassék, akit megválasztatni ő akara; a sokaság, megtanítva Baranyitól, hogy mély hallgatásban várja, Bossányi uram kit fog kikiáltani, s akkor, ha az talán rossz nevet kiáltana is, azt toldítsa, hallgatott, s azt toldította, az mellől magát más név kiáltására elvonatni nem engedte. Mert akkor még a sokaság tekintettel vala elsőbbjei eránt, mivel bizodalmát megcsalva soha nem látá, s ezek magokat erkölcseik által sem útáltakká nem tevék, sem nevetségesekké. Tagja volt azon bíztosságnak, mely elébb báró Barkóczy Károly, tovább gróf Sztáray János-Filep elő-

ülése alatt eligazítá a határvonást Máramaros és Erdély közt, s előlülője egy másiknak a hajdú-városok dolgában Debrecen körűl. Erkölcsei szeplőtlenek, gondolkozása magas, érzése hív és szent. Egyedűl abban gyenge, hogy fellobbanásiban villámla és mennydörge, mint az e részben is híres Baranyi ; mind ketten a kor szokása szerint, nem szív vadságából. Amit felőle egy bitang hír emleget, hogy rá lőtt egyik ingerlő munkására, azt nem ő tevé, hanem ifjabb testvére, János, egykor kapitány a magyar ifjakból szedett, nem áltszökött, prussziai huszár-ezrednél.

Náddal-födött, vályogból-rakott házában, patriárchai felsőséggel éle, bírája, békéltetője, tanácslója az ügyefogyottaknak, perlekedőknek, osztozkodóknak, kik idegen vármegyékből is, több napig járó földekről, hozzá folyamodtanak, bízva elhíresztelt egyenességéhez, tudományához. Bért, ajándékot senkitől nem veve, sőt ő tartá őket cselédjeikkel, lovaikkal, valamig a pör előtte lefolyt, s nem különben a tehetősbeket, mint a szegényt. Szolgabíró és a helységek bíráji, az egész tájon, hozzá küldék a vétkeseket, s ő a kisebb vétkek elkövetőjit, s ahol bővebb vizsgálatra nem vala szükség, bottal büntetgeté, rettenetes mennydörgések közt, de mindég szelíden. Vagyonával keveset gondola ; ménese, gulyája, nyájai örömére voltak, nem haszonra ; pásztorai számolának, amint magoknak tetszett, hívtelenségeiknek villámlások és mennydörgések voltak büntetései, s a szolgálatból kiesés. Szérűje gazdagon rakva asztagokkal s széna- és szalma-kazalokkal, pincéje tele borral, vermei élettel, s ezeket a szükség idején inkább nyitá meg a szorúltaknak hitelbe s kamat nélkűl, mint a nyerekedőknek fizetésért. Alig-hihető dolgok, s nem csudálnám, ha előadásom gyermeki hűséget s hiúságot gyaníttatna ; de még vagynak, akik ismerék, hírét a korabeliektől hallották s még hihetetlenebbeket említhetek : — Meghalván Nyitrában báró Bossányi, s ennek birtoka ránézvén felméne oda áltvenni örökségét, s mivel e jószágok messze fekvének Bihartól, alkuba ereszkedék nyitra-

vármegyei rokonaival. Ezek kevesebbet ígérének, mint ő gondolá, hogy kívánhat. Megbosszankodva fogata, oda hagyá örökségét, s annak soha többé feléje nem ment, sem jövedelmit nem vette. — Özvegyen maradt anyámat egy rút fösvénységű hitelezője szorította, s ezen elakadásában a nagyatyám neki ajándékozá kétezer forintnyi diurnumait, melyek a Máramaros vármegye levéltárában annyi évek olta hevertek. A helytartó-tanács nem veheté valónak az előadást, de valónak találtatott, s a pénz kifizettetett. Egyik példája, hogy van vétkes jóság, hogy van gondolatlan nemes-lelkűség, és hogy a nehéz kedv még kegyetlenebbűl bünteti magát, mint másokat.

Bossányi tűrhetlen volt volna, ha fene szeszeit lelke nemessége és az olykor gyengeségig menő lágyság nem szelidíték vala meg. Mit nem szenvede inasa vagy írója minden reggel, midőn felöltözteték! Nyakkendője fekete szőrfátyol vala, az akkori szokás szerint, s közel három vagy épen négy singnyi. A szoba egyik végében ő, a másikban inasa vagy patvaristája megállottak, s ő és ez kivonák a fátyolt, annak szélességében. Akkor ő és ez összehajták azt hosszában és még egyszer hosszában. Nagy csuda mindég, ha hogy a terhes munka harsogások nélkűl érhete véget. Most ő, megfogván baljába a fátyol végét, s túl azon jobbja második és harmadik újjai közzé, hol a felkötést kezdeni akará, hogy az összeguzsolódott fátyol redőket ne kapjon, elkezdé a kerengést a helyéből ki nem mozduló cseléd felé, s mind addig kerenge, míg az inashoz ért. Akkor a két véget megköték nyakcsigáján, s vége vala a mennydörgéseknek. A cseléd letörlé arcáról a csepegő verejtéket, s ment, örvendve, hogy a szörnyű munkán áltesék.

Minthogy a mi bajuszkás ifjaink hihetőleg e képnek, melyet itt a fátyolnyakkendő és annak felkötése felől adok, örvendeni fognak, s kapván a régi színen, egyéb öltözete felől is óhajtanak valami bővebbet hallani, teljesítem kedvöket. Mentéje, nadrága mindég azon egy színből, búzavirágszín arannyal, vagy vasszínű

s dohányszínű, s ezek selyemmel. Lajblija soha sem volt, s mentéjét az ingre vette fel, s begombolta mellén, gyomrán. Fekete kordovány csizmája egész térdig ért, és mindég arany zsinórral, mindég sarkantyúsan. Télben, nyárban fején egy sinkónak csúfolt alacsony kalpag nyusztból mint mentéje prémje ; csak a legforróbb nyári napokon háromszögű kalap. A lájbli és kalap neki az volt, ami mostani öregeinknek a csíkos pantalonok. — Termete szálas, karcsú ; sas orra, haja egykor szög, most az utolsó szálig fejér, szemei kékek, hangja igen éles, igen tiszta. Áltesvén a megmosdás és felöltözködés nagy munkáján, összeredőlé tíz újjait, s levont süveggel s sétálva, könyv segéde nélkül, mondá el reggeli könyörgését, lement istálójába, megtekinteni, ha kocsisa s fullajtárja jól kikefélék-e lovaiból a port, s kiült folyosójára, a ház előtt elmenőkkel beszédbe erede, s gyönyörűségét a *Gespräche im Reih' der Todten* s a Febronius olvasásában lelé. Így múla el egyik napja a másik után. Az erlangi német és lipsiai deák újságok kedves csemegéji valának.

Hitvese Kóji Comáromy Juliána (leánya György, békési vice-ispánnak és Rhédey Juliánának, Ótományból, Biharban), tiszteletes mint nő, anya, házi-asszony, atyafi, szomszéd. Leánya férjének, nem szolgálója, de nem is úrtársa. Balja mellett űle szekerén, s idegen házába lépvén bé véle, utána ment, nem előtte. Olvasni tudott, nem írni is ; s udvara, konyhája, csuprokkal és serpenyőkkel gazdagon megtömött kamarája volt az a világ, melyben sürgött, forgott. Korunk elveszté a szép példányt, míg bajaink ismét elővétetik, s megtanítanak, hogy az, némely szelídítések mellett jobban volt akkor mint most.

Szeretek vissz'emlékezni, amit gyermeki éveimben láttam és hallottam, s amiket nem látok többé. Ilyen amit itten beszélek. — Egy nagy tekintetű ház gyermeke, közel rokona a nagyatyámnak és ennek patvaristája, jónak látá feleséget venni, mert szüléji már elholtak vala, s gyakran megfordúlván Ótományban, megkedvelé principálisnéja testvérét. Jelentést teve

édes bátyám uramnál (nem uram bátyámnál), hogy ő Anna húgom asszonyt (nem kisasszonyt) el akarná venni, s kéré édes bátyja urát, ne sajnálja (nem méltóztassék) szándékát a nagy-asszonynak (nem tekintetes asszonynak) béjelenteni. A jegyváltás megleve, de 1751. dieta hirdetteték, s Bihar a nagyatyámat követnek választá meg. «Öcsém Uram, Kend jól tenné, ha velem jönne, s diéta utánig halasztaná lakadalmát», mondá a nagyatyám. A vőlegény tehát ment, s a fényes ház gyermeke egy pár kordovány cipellőt kapa ajándékúl, gyöngy és gyémánt helyett, midőn ez Pozsonyból visszatért. Lóháton jelene meg az esketésre, s reggel napának kocsiján vivé házához a felkontyolt menyecskét. Bevitte azt kamarájába, s «Imhol amim van», mondá. A menyecske megfőzé a lencsét. Akkor úgy hozá a szokás.

Ez a lencse egy más famíliai történetünkre emlékeztet. Az elsőbb Rákóczy Ferenc, áltmenvén Patakról Ujhelybe, a nagyatyám nagyatyjánál, Kazinczy Péternél, szálla meg. Makay Kata a grádicson űlt, s törte fakalánjával a lencsét, midőn a fejedelem a pitvarba belépett. Vacsorakor a szép asszony maga akará az orját felvagdalni, mely a lencsében főtt, s amint azt a tálból kiemelte, az orja visszazuhana a lencsébe, s a fejedelem skarlátszínű dolmánya végig vala fecskendve. Könnyű képzelni, Kata asszony mint követgetőzött, s a fejedelem még odahaza sem felejtheté, az asszony mint szégyenlette hibáját, s neki egy vég violaszín bársonyt külde ajándékban.

Bossányi Ferencnek ifjabb, sőt még férfi éveiben is igen csinos kézírása volt, s a sorok egyenest folytak, mintha olmozás után voltak volna írva. Most keze reszkete (bort soha nem ivott) s nagy fáradság nélkűl nem írhata többé. Ez miatt oly inast tarta mindég, aki írni tudott, s diktálgatá leveleit. Hozzá szokván, kevélység nélkűl bizonyos felsőséghez, melyet a kor különbözése menthet előttünk, egyenes derékkal jára fel és alá szobájában, s egyik hüvelykét forgatá a másika körűl. Bárkit ültete papirosához, soha el nem mulasztá jegyet

nyomni körmével az író elébe, hogy az tőle tudja, amit magától igen jól tudott, hol kezdje a megszólítást, hol kezdje az első sort, hol álljon a nap, holnap és esztendő, hol álljon a név. — Nehéz dolgok!

A diktálások mindennap folytak, s én, ki a diktálónak és írónak egyenlően kínos munkát minden nap látám folyni, s a nagyatyám módjait s mennydörgéseit derekasan eltanúlám, levelei érkezvén a diétáról, felültetém magamat az asztalra, s úgy kínzám el a helység notáriusát vagy valamely vendégünket, mint csudált példányom a maga Nyékiét és Ladányiját. Akkor már írtam ugyan ólom nélkül is, de azt lassú munkának néztem, s nem csak írni akarék, hanem diktálni azon felül. Az anyám grácia-alakú s ritka szépségű egyetlen testvére, Klári, elúná diktálásimat, s tanácslá, hogy gyakorolgassam magam, s nem lesz szükségem idegen segédre. Soha tanács sikeresebb okokkal támogatva nem volt. Ezentúl tinta és plajbász leve minden múlatságom, s rajzolgatám amit bőrös-székeink hátára nyomtatva láttam, s azt a gyönyörű kétfejű sast, melyet az asztalos a templom mennyezetére mázola.

Ezen indúlgatásim nem igen látszának összecsapni az atyám óhajtásival, ki nagyon szeretett volna mint generálist látni valaha. Még bírom egy 1764. decemb. 3-d. írt levelemet, melyben nevem alatt áll a generálisi titulus, de hihetőleg keserves sírás alatt írva oda ; mert a tinta színe különbözik. Még bírom egy olajban festett képemet, melyben a három esztendős gyermek az akkori Károly fő-herceg sárga gallérú, fehér kabátjában, setétkék lajblival és topánkás nadrággal s parókás fejjel jelengeti, hogy hősnek indúlt. S atyám e csuda burkolásban szerete járatni is. De csakhamar látá, hogy az én meghivattatásom engem épen nem a dicsőség mezeje felé vonsz, s bennem megcsalatkozott reményeit László, negyedik gyermekére rakta által, s nem szerencsétlen jósolatok alatt.

2.

Semlyénben volt iskolamester, s én ennek oktatásai alatt kezdém el tanúlásimat. Azalatt, míg nagyatyám a diétán múlata, nekem jött egy gonosz himlő, s elakasztá a tanúlást. Kigyógyúlván abból, Makódy nevű prédikátorunkhoz hordatám el magamat, s fő gyönyörűségemet abban lelém, hogy a vén pap könyveit összedúlhattam. Kivált a bazileai kiadásokat szerettem, igen fejér papirosáért, s szép metszésű betűjiért. Midőn vissz'emlékezem e szenvedelmimre, nem tudom elhitetni magammal, hogy ezek megmagyarázhatatlanúl embryókként nem fekszenek lelkeinkben. Az idő nem fogyasztotta őket, sőt naponként neveli.

Atyám 1767. vissza kívánt Regmecre, hogy esztendőt töltvén egy Kézsmárkról lehozott deák gondjai alatt, s a német nyelv tanúlásába belé kapván, a szepesi németek közé vitethessen. Nehány hetekig Dienes öcsémmel együtt 1766. a debreceni collegiumban is tanúltam, mert mindég betegebbé válván, anyám testvére, hogy orvost és patikát találhasson, mikor a szükség kivánta, nagyatyám és nagyanyám ezt ott gyógyíttatá.

Nagyanyám testvére Szirmay Sándor, a Pazdicsi, látván, mely gonddal neveltetünk, András nevű fiját mellénk adá, s ez együtt vala velünk Regmecen, Kézsmárkon, Patakon, négy esztendeig.

Boldogtalanabb tanítót, mint a tót ember vala, az effélék sokaságában is, nehéz dolog volna találni, s atyám kénytelen vala osztozni terheiben, amit ez neki, a szokásként, felette rossz neven vett. Mind ketten tűrék bajaikat, s a kölcsönös tűrésnek mi vallánk kárát.

Atyám a legreligiósusabb ember vala, akit képzelhetni ; meleg tisztelettel vonattatott mind az felé, ami szent, ami jó, ami nagy. Nem hasonlítva a maga korabeliekhez, kiknek örömök közönségesen a vígadás, ital, tánc és kártya volt, idylli életet éle házi körében, mint igen lelkes, jó és ritka szépségű hitvesének hű férje, gyermekeinek szerető atyja. Egy tisztelt öreg asszony-

ság nekem, már felvonakodott ifjúnak, azt beszélé, hogy a maga korában az ifjúság dísze Zemplény, Abaúj, Sáros vármegyékben az atyám volt, érett lelke, nemes módjai s tiszta erkölcsei által, kit a nem jó példák meg nem szédíthetének. Termete nem szálas, arca igen kedves, színe tiszta, hajai feketék, szemei kékek. Nyelve magyar, deák, német, tót. Legkedvesb olvasása Thuanus* és némely theologusok: akkor még ők voltak becsben. Reggel velünk, estve mindig cselédjeivel, ha felekezetéhez tartoztak, együtt végzé el imádságát, estve zsoltárt is énekelve hozzá, mint atyja s nagyatyja, András, ungvári vice-ispán s főkapitánya a zempléni felkölteknek; s ennek atyja Péter, a fejedelmi ház első rendű udvarnokja, s minekutána eljátszott életét megmentette, assessora a királyi táblának, tovább kinevezett, de a szolgálat kezdete előtt elholt, itélőmester. Eleimnek a vallásosság házi tulajdona volt s más színben mint ama régi vala, most is az. Dienes öcsém bihari fő-nótáriusságában, és Zsuszánna húgom, özvegy Péchy Sándorné, a templomban magok éneklének a sokaság között elől, amit csak az iskolamester szokott tenni.

A kézsmárki tót deák bennünket a német nyelv tanúlásába egy képekkel gazdag biblia olvastatása által vezete, s én történetből Esaiásnak valamely részét olvastam meg a kép mellé. Elragadtatva érzém magamat a próféta munkájának pœtai szépségei által, és mivel a nyelvet nem értém ahogyan illett, kivittem az atyám magyar bibliáját, s most éjjel nappal a prófétákkal mulattam magamat, míg az az Apocalypsis eliszonyíta. Atyám örülve látá, hogy nyomdokait járom, s a Pál leveleit adá kezembe; de Pált én olvasni soha nem tudtam. Eltolt az az iskolás hidegség. Ellenben az Uj-Testamentum historiai könyvei, és még inkább amit az Óban találtam, még a Hübner** gyilkoló előadása

* *Thuanus* (Thou) *Jakab Ágoston* híres humanista (1553—1617).

** *Hübner János* (szül. 1668-ban), német pædagógiai író, bibliai történeteit a kis gyermekek egy századig olvasták Németországban, sőt nálunk is.

mellett is, kedves olvasásaim maradtak, szinte öreg napjaimig.

Atyám nagy beszélő vala, s szeretett sokáig ülni asztalnál s mondogatá amit láta, halla, olvasa ; ami nevezetes szüléjivel s ezeknek barátjaikkal történt ; ami csintalankodásokat az elmésségeiről még ma is emlegetett András testvéröccse gyermek- és ifjúkorában űze. S míg Dienes és Szirmay András tányéraikra hajolva elszunyadtak, a vir doctissimus pedig pipájához ásítgatott, én az effeléket olthatatlan szomjjal hallgatám.

Még most is toll levén minden múlatságom, mint Dienesnek a lapta, tele írék a hallott történetecskékkel egy-két ívet, de őrizkedve, hogy præceptorom, az a rosszkedvű ember, meg ne sejtse. Híjába rejtegetém azt mátrátzim közt, rá akadt, s vitte atyámhoz, panaszt tőn, hogy ily haszontalankodásim miatt nem megj a *dic, duc, fac, fer*. Atyám meghagyá, tegye vissza papirosimat ahol lelte, s titokban, de maga nagy örvendezéssel szalada anyámhoz, hogy fijok generális ugyan nem lesz többé, de igen könyvcsináló. Anyám megsúgá nekem mi történt, s az auctorságnak egyszerre vége lőn, mint a generálisságnak.

3.

Felvitetének Kézsmárkra, s a præceptor meghagyatott mellettünk. S ez itt ronta el osztán bennünket, nem lévén szem alatt. Nem tanított, nem tanúlt.

A confœderatio* bajai elől elillantott lengyel uraságoknak egy része Kézsmárkra, Eperjesre s Regmec tájikéra voná félre magát. A vad herceg Radziwill Eperjesen nyeldesé a tokaji bort ; Kézsmárk a nem

* A lengyel nemesség 1768-ban Poniatovszki Szaniszló, a II. Katalin cárnő kegyence, ellen *Bar*ban confœderatiót kötött függetlenségének s vallásának védelmére. Ennek irtózatos polgárháború lett a következménye, s ez elől menekültek sokan a lengyelek közűl Felső-Magyarországba.

gazdagokkal tele meg ; férfiak, asszonyok számos és cifra cselédjeikkel, sok és szép lovaikkal, sokan nemzeti talárisokban, némelyek már párizsi szabású öltözetekben. A császár nevét viselő huszárezred itt tartá gyakorlását. Kézsmárk alatt, egy felől Nyéréig, más felől Leibitzig, gyönyörű rétek ; a városhoz közelre emelkedő óriás Tátra csúcsai, nyárban is ellepve bércein hóval, s új meg új színben mindég, új meg új világításban — mennyi alkalom időnket elvesztegetni! A nélkül, hogy tudtam volna, hogy az olyat poeta és festő csudálgatni szeretik, egész órákig andalogtam a varázs látványon, s igen nagy templomjáró valék, mert ott képeket leltem és muzsikát.

Házigazdám, Cornides úr, azon házban, melynek keleti fala mellett egy keskeny sikátor vezet a kath. templomhoz a nagyútcáról, látá, hogy szeretnék szeretni valamit, s egy ízetlen románnal ajándékoza meg, melyet az atyák örömest adának gyermekeik kezeikbe, hihetőleg a szenteskedő cím miatt. Soha nékem kedvesb ajándék nem adathatott, s enentúl minden örömem a *Rényiskola (Tugendschule)** volt. — Ha elveszett idő-e ez is? Sőt inkább! Ebből tanúlék meg németűl, ebből kapék még több kedvet az olvasásra, s aki ezt kapott, mindent kapott. Sok helytt nem értém, de szűntelen olvasván, annyira juték, hogy mindent értettem, s nem vala szükségem magyarázóra. Ha az atyám más helyre küldött volna, mint Kézsmárk, s ha nevelésünket nem egy nyomorúlt emberre bízta volna, mivé nem lehetett volna emelkednünk! Így minden nyereségünk az vala, legalább nekem az, hogy Lesch Dániel gyönyörű írású iskolai tanítónktól megtanúlék szépen, csinosan, gondosan írni. Ujjaink rövidebbek valának mint a violin nyele, s féltették mellünket a harántsíp fúvásában, s így a muzsikában elő nem haladhatánk.

* Egy akkoriban sokat olvasott német regény.

4.

Most (1769. Septemb. 11-d.) Dienessel és Szirmay Andrással együtt Patakra vitetém. A kézsmárki deák velünk jött, hogy amit németűl tudunk, el ne felejtsük. Soha még addig Patakon németűl tudó gyermek nem volt, mint németűl tudó togatus nem, az utánunk nem sok idő mulva Pozsonyból oda jött Decsy Sámuelig, ki Bécsben a Magyar Kurir leveleit írá. Az ifjúság azért bennünket tokosoknak csúfolgata. Maga Vay József is, kit én grammatista, tanúlása utolsó esztendejében ott értem, mint a két szép testvér Lónyay László és Menyhért, a tokosok nyelvét Patakon még nem tudták.

Vagy azért, hogy mi tudánk, amit ott senki nem más, vagy atyám példátlan gondjaiért, oly figyelemben látánk magunkat, melyért nem lehete nem pirúlnunk. A grammatikát éppen nem tudtuk, pedig azt kellett volna mindenekfelett ; de mind a kézsmárki deák, mind iskolai tanítónk, Olasz Péter (későbbb kazinci prédikátor Miskolc mellett, Borsodban) úgy hivék, hogy az onnan jő, mert Kézsmárkon más könyvből tanúlánk, mint Patakon.

5.

Atyám örűlt, hogy hírbe jövénk, mert az, úgy mondá professorainknak, előtörekedésre kényszerít ; s készebb vala elmulasztatni az iskolát, de vitt mindenhová, ahol látni lehete valamit, és mind hogy lássunk, mind hogy láttassunk. Gyűlés vala Ujhelyben, s ott valánk ; akasztottak, megnézeté velünk ; torturáztak, jelen volt, s a jobb érzés, jobb gondolkozás magvát hinté el kebleinkbe, s baráti igazításokkal bánt inkább velünk, de kényeztetések nélkül, mint hideg felsőséggel.

Egyszerre hír terjede el, hogy II. József május 20-d. 1770. Patakon fog ebédelni. Más atya megeléglé vala, hogy gyermeke a nagy utazót szekerében pillantsa meg : ő bejöve, s a jobb nézők közé vezetett el. Megérkezének a szekerek, s a fogadó ajtaja előtt állának meg, mely a kisebb nagyútca kelet-déli szögletében áll.

A császár, kiszállván, egyenesen méne szobájába, de egyszerre ki is jött, porszínű felső kaputban, hóna alá fogván széles ellenzőjű, viaszos zöld vászonnal bevont félsphæra-formájú úti casquetjét, szó nélkül idvezlé a látásáért megjelenteket, s deák nyelven tudakozá, mely helyeken fogna lovakat váltani Munkács felé, s egyik hely a másikától mennyire fekszik. A feleleteket ólmával feljegyzé zsebkönyvébe, ismét meghajtá magát, s elzárkózott, hogy ebédig dolgozhassék. Ebéd alatt meg vala engedve a bémenetel uraságoknak s asszonyságoknak. A hét személyre terített kerek asztalnál az utolsó helyt foglalá el, baljára annak, aki az ajtón, az asztal végében, belépett. Balja mellett sógora, Albert sax-tescheni herceg és lengyel királyfi, Magyarország helytartója, ez mellett hadi-marschal gróf Lacy (kimondása Lasz-ci) legfelül Nostitz generálisok. A vice-ispán, a híres Szirmay Tamás Antal, unokatestvére az atyámnak, nekünk gyermekeknek is megengedé, hogy a császárnak egy tányért nyújtsunk. — Álmélkodva láttam itt, hogy a császár könyökén foldva volt a veres gallérú zöld kabát, sárga gombokkal ; lájblija és nadrágocskája citromszín, térdein fehér gyolcs kamasli ; s még inkább álmélkodva, midőn ő, ki bort soha nem ivott, felvevé a palackot, s a bor színét nézellvén, ezt kérdé : *Iste vinus Tokajinus?* Útálta a vesztegetést és cifrát, s példát akara adni a foldott könyökű kabáttal.

Amint felkele a nem hosszú ebéd mellől, asszonyainkhoz fordúla s enyelegve szóla hozzájok. De azok közt csak egy sem volt, aki nyelvét értse.

6.

Másfél évet töltvén, az akkori szokás szerint, a syntaktikában, most a poeticába menék által, s itt az a szerencse ére, hogy tanítóm (Szathmáry Paksi Sámuel, fija a theol. professornak, Mihálynak), szereté amit tanított. Így azt lehetetlen vala nekem is meg nem szeretnem.

Vége vala szerelmeskedésimnek a *Rény-iskolá*val, s magam sem értém, mint eshetik, hogy én, ki amott Cornelius Nepost meg nem tudám szeretni, sőt nem is értettem, itt sok örömet az Ovid keserveiben nem találék ugyan, de a Metamorphosisok könyveit, Virgílnek kivált ecclogájit és amit Horátznak ódájiban már megértheték, megtanúlám, bár nem parancsoltatott.

Deákom, midőn elébe állék, hogy neki felmondjam leckémet, előre megzavara ijesztéseivel, s rettegvén büntetésitől, előtte három sort sem tudtam soha elmondani. De a Bodrog szélei, s a berek a Bodrog jobb szélén, zengének, midőn ott magamban és elakadás nélkül mondám Alexist, Corydont s Daphnének elváltozásait.

Eltöltvén esztendőt a pœtikában, most már a rhetorikába kelle áltvitetnem. De én kérém anyámat (atyám ekkor fogott anyai nagyatyámmal Nyitrába járni), hagyna veszteg még esztendeig a pœtikában. Ez bejött Patakra, kikérni professoraim tanácsát. Rettege, hogy hátra maradtam, s azért vágyok vesztegleni.

Prof. Szentgyörgyi István tudni akará, mi indít e szokatlanságra, s megértvén okaimat, nem csak javalá azt, hanem akará is. Társai hajthatatlanok valának, kivált egyike (Szentesi). Te belé szeretél ezekbe a te poetáidba, úgy mond ; de ott majd Cicero elviszen a fórumra s az atyák közé, s hallani fogod, mint harsog Catilina, Verres és Antónius ellen, hogy az a Cæsár megrendűl s kiejti kezéből a tekercset. Menned kell. Ott Cicerót fogod szeretni.

Átkozám magamban a harsogót, s magasztalóját azon felűl. Zokogva töltém első órámat a rhetorikában.

7.

Generális Beleznay Miklós igen kedves választ hoza felekezetünknek az udvartól, s mi egyszerre gyúladánk örömekre s az új hőst úgy tekinténk, mint régibbjeinknek szerencsés követőjöket.

A gyúladás senki lelkét nem veté inkább lángba,

mint szép érzésű atyámét, s megszállá a gondolat, hogy Beleznayt két fija által Miklós napján az iskola nevében köszöntesse meg. Előre látá, hogy a dolog ellenkezésre talál; hogy a hideg okosság a felmelegűlés, forrás tanácsát javallani nem fogja; hogy a collegium professorai erre a fő-curator és superintendens híre nélkűl rá nem állanak, s fortéllyal élt. Mintegy öt nappal előbb, mint Bugyiba kelle érnünk, bejöve Patakra; együvé hívatá a négy professort, előadá szándékát, hozzá vetvén, hogy az útnak el kell maradni, vagy már reggel indúlnunk, s Komjáthy Abrahámot, az iskola contra-scribáját, kérte ki vezérünknek. A professorok is lángolának, s midőn atyám ellenzést rettege, heves buzdítást talála bennök. Komjáthy előhívaték, s atyám megtevé kérését. Más nap útban valánk.

Miklós napja előestvéjén beérénk Bugyiba, Pest várm., s Komjáthy a plebánusnál kére szállást, azt adván elő, hogy Pestre szándékozunk, s hogy tévedésből vetődénk ide, a hóban és sötétben ki nem ismervén az útat.

Ezt ő egyedűl azért, hogy gyanú ne támadhasson, miért jövünk, s az udvarban meg ne tudják ottlétünket. Másnap bejelenteté magát kilenc óra tájban, a generálisnál; nagy titokban elbeszélé, hogy ő két gyermekkel jelene meg, mint az iskola követje, megtisztelni azon nagy férfiat, kinek vallás és Patak annyit köszönhet. Tizenkettő után bevezetténk.

Komjáthy lebegő, prémes, nem taláris, fekete mentében, bársony lapos (papi) övvel elől méne, *képviselői méltósága* teljes érzetében; mi utána zöld lebegő mentében, zöld dolmányban, nyuszttal és ezüstre, s pipacsszín nadrágban piciny karddal. A képviselő hatalommal mondá el beszédét; ő tudott ahhoz, mikor képviselő nem volt is: én félve, hogy szégyen talál érni, mert Komjáthy köszöntőmet csak Bugyiban csinálá meg.

De mely csudálkozás lepte meg hallgatóinkat, midőn Dienes, anyánknak rá-maradt igen szép arcával s muzsika-zengésű hangjával és azzal a merészséggel, mely őtet az életnek semmi percében el nem hagyta, ki-

ereszté száján az első sort: *Ignoscant Augusta mihloca, dique locorum.* A Hercules musageta pirúlgatva hallá magasztaltatásit, s némán maradt. Komjáthyt a tudományokat szerető gróf Niczky Kristóf, később ország-bírája, szorítá külön; minket a gyermektelen generálisné elhalmoza édességekkel, csókjaival.

A vendégek száma igen nagy vala, s a bakancsba s frakk hosszaságú mentékbe öltözött uraságok közt strimfliben és papucsban tipege fel s alá a hajdani Czobor-ház utolsó sarjadéka.*

Bugyiban egy hétig tartóztatának. Onnan Pestre menénk be. Látánk Gödöllőt és Aszódot. Komjáthy mindenütt láttatá velünk, ami érdemli a látást, s csak karácsonra érénk haza.

Kimondhatatlan a haszon, melyet ránk ez az egy holnapnyi útazás hozott. Lelkeink szikrát kapának előretörekedni s érdemleni a nagyok figyelmét, és a mit iskolánkban talán elmúlasztánk, Komjáthy lelkes beszéllései által bőven kipótolá. Ovénusnak igen sok epigrammáit könyv nélkűl tudta s sokat azokból a szekeren tanúltata el velünk.

Atyám most valamely Erdélyben nyomtatott könyvet láta meg, melyet nem tudom mely ház gyermekei fordítgattak, s szüléjik sajtó alá eresztének. Kezembe adá Gellertnek egyik értekezését a religióról, s meghagyá, hogy fordítanám. Később Rabenernek satírájival fog megismertetni, és mikor dolgozásom a kettőből annyira szaporodik, hogy egy kötetet tehet, lenyomtattatja.

Elriadtam a szóra, de ellenkezni nem mertem. A fordítást azonban egyik napról a másikra halogattam.

* Nyilván *Czobor József*re céloz Kazinczy, mert a híres Czobor-családnak ez volt utolsó férfi sarjadéka, aki — Nagy Iván szerint — szertelen pompára költötte el nagy uradalmainak (a holicsinak és sassininak) árát, s öregkorára teljesen elszegényedett s csupán a Mária Téréziától kapott csekély kegydíjából tengődött. Uradalmait Lotharingi Ferenc, Mária Terézia férje vásárolta meg.

8.

Egy nap martzius első hetében atyám és anyám látni jövének. Patak három órányira fekvén Regmechez, ebéd után elmenének tőlünk. Magyarázhatlan aggodalom rohana rám elválásokkor. Felszöktem szekerekre, amit másszor nem tevék, s messze kísérém el Ujhely felé.

Harmad nap múlva jöve szekerek az anyám levelével, hogy Offenloch hadi-orvost küldjem ki, mert atyám rosszúl van, s a vármegye orvosa Ujhelyből falura vitetett. Még mindég tarta minapi aggodalmom, s a seborvossal én is mentem, és minthogy atyámat nehezebben találám mint gondoltam, nem tértem vissza Patakra. Martzius 19-d. neve-napja volt. Megköszöntém, s nem elkészűlt beszédben. Melegen adta rám áldását. Másnap 20-d., elhala élete 42-d. évében, s özvegyen hagyá anyámat, hét élő gyermekkel, a nyolcadik, Miklós, aug. 15-d. született.

Anyánk egyik ájúltából a másikba méne által. Ránk jöve az estve, s én és jelen volt testvéreim, vetkezetlen, sírva, jajgatva alvánk el. Most megérkezék Biharból nagyatyám is, és kevés napokkal előbb mint ő, nagyanyám. Sebeink új meg új felszakadásokat szenvedtek.

A temetés után, martzius 27-d. visszavitetének Patakra. Házunk rokonai s barátjai közűl nem találtaték, kinek gondja volt volna az árván és vezér nélkűl maradtakra. Ki-ki szána bennünket, ki-ki érzé, mely atyát vesztettünk, de még professoraink sem vigyázának fel tanúlásunkra, s a hű Komjáthy akkor indúlt akademiai utazására, s nem előbb, mint hét esztendei künn mulatása után tére meg. Hollandiában ő méltónak tartaték az akkori respublica egyik követjének egyetlen fiját nevelni.

9.

Az a barátom, akivel a Bodrog szélén és a berekben Virgílt declamálgatám, Szathmáry Mózes, most

bibliothecáriusnak nevezteték. De őtet elposhasztották a fentebb tudományok. Belé csömörlött egykori szerelmeibe, s Milton neki istenkáromló vala, mert az ördögökbe kilőtt villám futásában elakasztaték, s nem vala előtte nevetségesb dolog, mint abban gyönyörködni, hogy hang és hang mint csapnak együvé, s ellenkezve és hasonlítva a léleknek habzásit festik. Békét hagyék a poshadt theologusnak, s barátságunk, ízléseink különbségei mellett is, ingatlanúl álla fenn. Elzárkozám vele a bibliothekába, s alkalmasan ismervén a Róma költőjit, azokat kerestem fel, akik az újabb időkben írtanak deákúl. Penthernek architecturára tartozó foliantjait kihordám szobámba (az utolsó volt az úgy nevezett Katona-sor alsóbb rendén, a Bodrog felé) s szüntelen rajzolgaték, olykor még éjjel is, három-négy gyertyát gyújtván meg, míg a rajzolásban csaknem egészen megvakúlék.

Valamely togatus Ujhely és Patak közt a jég alá fúlt. Koporsójára versek és tarka festések függeszteténék. A sáfránnyal, cinóberrel csillogó festések sorában az enyém, fekete tusban mosdalva, szerénysége által kedvelteté meg magát, s Gyürky István, később tornai, végre torontáli Fő-Ispán és Referendárius, bémutatá azt professorának, kitől a mathesisben privatissimákat veve. Ez látni akará minden rajzaimat. Dicséré, ami nem vala egészen érdemetlen javalásaira, s kimutatá a hibákat; de nem parancsolá, hogy újabb darabjaimat vele ezután láttassam, én pedig azt hozzá elvinni, s vezérlését, oktatásit kikérni, s az az én hibám vala, nem mertem.

Ez a professorunk mutatá Gyürkynek egy göttingi almanachját, s elbeszélé neki, hogy Kaestnernek, a nagy geometrának, egy háromsorú epigrammája, mely ezen almanachban áll, egész Németország által mint csudáltatott :

Auch du, mein Sohn? sprach Julius —
Rom meine Mutter! — dachte Brutus,
Und stiess dich tiefer, Dolch der Freiheit!

s tüzelt, fordítanám le. Mi vala könnyebb? az utolsó sornak nem kelle rímet keresni, a két első ríme készen álla, s általadám neki fordításomat.

Fiam, te is? mond Julius?
Anyám de Róma! — mondá Brutus,
S mélyebben döfte meg. Szabadság szent vasa!

Most én kérém Gyürkyt, hagyná nálam a könyvet. Kiírtam minden jobb darabjait, s még bírom egy részét, melyet plajbász nélkűl, szabad és könnyű kézzel, kimásolék.

Gessnernek két idylljét is a könyvben találtam. Ki az a Gessner? Írt-e egyebet? és mit? Miként lehetne a könyvet megszerezni? Ezt akarám tudni, s Patakon senki nem volt, aki megmondja. Akkor ott még nem voltak könyvárosi catalogusok, tudós újságok, s könyveket csak kótyavetyében vevénk, s azok Hollandiából és Helvetiából hordott tudós lomok voltak egyedűl.

10.

Egy francia fiatal tiszt, Cap-Martin de Chaupy, duelljei miatt Párisból, Nápolyból, Rómából, Velencéből tovább-tovább szökve Bécsbe vetődék, s megszólítá Komjáthyt, ha neki nem szerezhetne-e élelmet. A megbecsűlhetlen barát a franciát hozzánk útasítá.

Jött az, gyalog, éhen, szomjan, üres erszénnyel, rongyosan, de hozta szurkálóját. Én azon órában kiküldém a Komjáthy levelét az anyámnak, s inasom hozá a választ, hogy a franciát tartsuk meg s vegyük leckéjit.

A vígkedvű Dienes nem akará tudni, minek kellene neki a francia nyelv : én három holnap alatt folyvást olvasék.

A szerencsétlen embert megszállá viszketege, s bántás és neheztelés nélkűl duellumra provocálgatá a deákokat. Azok elúnák kéréseit, s elfogadák a hívást, de botra, s vad pajkosságból kegyetlen csapásokat tettek hátán s karjain. A szúrásokkal, vagdalásokkal elborí-

tott s végig hasított combú ember, már most kék foltokkal is elborítva, vette szurkálóját s ment. Eperjesen lengyelek tartózkodának, s herceg Rzewulsky lectorának fogadta. Hozzá szokván a bolyongáshoz, három holnap múlva a herceget is ott hagyá.

Ha ki most ismeri a virágzó Patakot, nem fogja hihetni, mely bomlott állapotban vala az mind addig, míg azt Vay József újjá nem teremtette. A philosophia professora halálos betegségben fekvék, midőn keze alá jutottam, és néhány holnapokig sínlett ; a historiákat s természeti törvényt tanító félesztendeig sem tarta leckét szemeinek csaknem teljes elsötétedések miatt ; az, aki theologiát tanított, öt esztendő alatt méne végig tudományán, pedig keze alá minden hatodik holnapban új hallgatók jövének által ; a negyediket, ki physicát és mathesist tanított, senki nem akará hallgatni, képzelhetlen nyerseségei miatt ; s a megbetegedett vagy Patakról eltávozott professornak nem vala supplense. Professorok, tanúlók eltávozának Patakról minden hír nélkül, s künn múlatának, valamíg kedvök tartá. A publicusok (tálárisba nem öltözött hallgatók) kártyáztak, táncoltak, vadásztak, ablakokat törtek ; s ha felidéztetének, nem jelenének meg, s nem vala bántások. Egy áldott szokás tartá rendben a nem legrosszabbakat : hogy az iskolához tartozóknak ismertessenek, sorba járák vasárnaponként a négy professort, s ilyenkor egy-két szikra vetődék lelkeikbe. — *Frater H.* — mondá ennek Prof. Szentesi, kihez ez Sz—vel lépe be, *audio te tantum in lusu chartarum pictarum fecisse progressum*, ut jam ipsum etiam *Sz. — antecellas*. Ezek elhirdeték a szót, s az annyira megrázá az ifjakat, hogy egy ideig megszűntek üzni ezt a legbolondabb s veszedelmes örömöket.

Professoraink közt egy sem volt, kinek annyit köszönheték, mint Szentgyörgyi Istvánnak. Nyilt fej, nyilt szív, nyilt lélek, de egy neki saját hajthatlansággal. Pedantnak mondhatnám, ha sok tudományát víg kedv nem szelídítette volna. Az iskolának minden

ifjai közt, s hívatala kezdete olta én valék az az egy, kit sétálásai alatt maga mellé venni méltóztatott, és én éppen sétálásai alatt tanúltam legtöbbet. Leckéjin annyit nem ; ott a tanúlt ember volt : leckéjin kivűl az eszes. Irásaimat forgatván, megsejté egy görög conjugatiómat, s félve vallám meg, hogy elkezdék tanúlni görögűl. Tudni akará; miért akarok tudni görögűl. Hogy Anakreont érthessem felelém ; gyermek valék azt hinni, hogy a kisded Anakreont oly könnyű lesz értenem, mint nehéz azt a vastag, azt az imádva tisztelt Homért. Dicsérte törekedésemet, tüzele, bátoríta ; beszélé, hogy fija három holnap alatt olvasá Homért, de én azt hinni nem tudám. Bár egy-két leckét adott volna inkább.

És mégis Patak, minden fogyatkozások mellett, mely fiakat nevele már akkor is! Mert a tanúlás inkább függ a tanúló szorgalmától, mint a tanítóétól ; mert Pataknak húszezer kötetnyi bibliothekája van, s a könyvek a tanúlók szobájikba is kiadattak, mert az igyeksző gyertyát gyújt a másika gyertyájánál, és talán leginkább azért, mert az öreg theologus Szathmáry Mihály, engem arra szoríta, hogy excerptákat tartsak. Boldog, aki Vaynak ideje előtt tanúla ott! még boldogabb, aki az ő fő curátorsága olta, midőn a tanítók száma megszaporíttaték, s tanúlóra s tanítóra szem vigyáz.

II.

Érzeni kezdénk, hogy ami ránk ragad a leckéken, toldozott portéka ; a természeti törvényt Grotiusnak *de Jure Belli et Pacis* című vastag könyvéből tanítá professora, s midőn keze alá juték, a könyv közepében járt, s ő elégnek tartá a könyvet felolvasni, minden magyarázat, minden kikérdés nélkűl.

Panaszolkodván magunk közt, hogy nem haladhatunk, egy igen nagy talentomú, sok tanúlású szavas primarius (így neveztetnek a tizenkét legelsők a togátusok közt) tudatá velünk, hogy ő nekünk kész lesz

adni privatissimákat mindenből. Egybe állánk tehát őtet hallgatni, s a mindentudónak valóban sokat köszönhetünk. Amit nem tuda, s nem tanúla is, megolvasá, s kész vala vele. De csakhamar mind mi érzénk, mind ő is érzé, hogy a mindentudóság bajos portéka, s elakadván az algebrában és metaphysikában, jobbnak látá bennünket kirekesztőleg a legszükségesebb és legfelsőbb tudományban, a theologiában! oktatni. Én abba hamar belé csömörlöttem, három társaim excelláltak benne, szinte a borzadásig.

Visszatérék tehát szerelmimhez, s kihordám a bibliothekából a poetákat, s rajzolgattam, festegettem. Török István kére, hagynám el haszontalanságimat; s az intésnek nem látván semmi sikerét, ígéretek által igyekezék arra bírni, hogy három jobb társaim példáját követném. Egyike ezen ígéreteknek az volt, hogy ha én a szüreti szűnnapok alatt végig olvasom Vitschiusát-é, vagy Vitringáját, két munkával fog megismertetni, melyet kezemből soha le nem teszek. Küszködtem magammal véres verejtékes küszködésekkel; de hogyan olvashatna az fél oldalt Vitringában vagy Vitschiusban, aki a rómaikat megízelítette? Elmúlván a szűnnapok, látni akará, teljesítettem-e, amire kért. Én majd itt, majd ott megnyitám a könyvet, vaktában, s olvasám neki, s azt kérdém, hogy rá vihetné-e őtet a lelkiismeret, hogy engem oly dolgok tanúlásával gyilkolgasson. Úgy tetszik, a két munkát Török István is csak nevéről ismeré, mert harag és minden szó nélkűl elővevé könyvei közzűl a Morhof Polyhistorát és a Csókok kedves énekesét, Janus Secundus Hagiensist. Ezentúl egyedűl e két írót olvasám, és sok ideig azután egyedűl őket. Miért nem kívánta inkább, hogy a Calvin Institutiójit és Werenfelset s Turretin Alfonzot, a két utolsót a dologért, az elsőt szép deákságáért. Úgy teljesedve volt volna kivánsága, s örömmel, gyönyörűséggel.

12.

Hogy magyarnak illő volna nemzete történeteit ismerni, és hogy e széles kiterjedésű studiumhoz korán kell látnunk, az Török Istvánnak s más valakinek Patakon a legszükségesb s legfelsőbb tudomány haszontalan örök tanúlása mellett eszébe nem tuda jutni. Elfogva e szükség érzésétől, azon badar gondolatra juték, hogy a dolgot a hunnokon kell kezdenem Deguignes és Pray szerint. Kivevém tehát a munkát a bibliothekából, s kivonatokat csinálék belőle. Nem értém ugyan, célomhoz annak tudása mit használhat, de úgy hittem, hogy a látni vágyott tartományhoz homokpuszták vezetnek.

Midőn ezen sippadozó lépésekkel verém keresztűl magamat, érkezik anyám levele, hogy amely fordítást atyám parancsolt vala, vinném be prof. Őry Gábor úrhoz, a későbbi superintendenshez, s kérjem, tekintse végig ; akkor tisztázzam le, s küldjem ki, hogy még examenig kinyomtathassék. Hozzá szokva szüléim akaratját kifogás nélkűl teljesíteni, s azon meleg tisztelettel, mely szívemet mindég lángba gyúlasztotta, valamikor megholt jó atyámról emlékezém, levivém a Gellert értekezését professoromhoz, s kértem, tekintené meg dolgozásomat. Az, megértvén, hogy fordításomat ki akarják adni, fejet csóválva kérdé, miként juthat fejembe ily vakmerő szemtelenség? Szerencsémre velem vala anyám levele, s előmutattam azt. A professor elfojtá gúnyjait, s belé sem pillantván papirosaimba, azon szelíd intéssel ereszte el, hogy ily komoly tárgy nem illik ifjú esztendeimhez ; fordítsam inkább Gellertnek meséjit, de mind, s a Gellert verseinek schemájiban, s még examenünkig, mely már közel vala. Anyám s Puky Ferenc úr, később nógrádi vice-ispán s consiliarius elértették a bölcs tanácsot, s nyomban jöve az új levél, hogy dolgozzam amit akarok, a dolgot tartsam titokban, s küldjem minél előbb.

Az embert olykor a legzavartabb gondolatok érik,

hogy később nem győz álmélkodni, mint juthatott olyanokra. Ilyen vala nekem az a szerencsétlen órám, melyben a Pray hunjainak olvasások alatt azon gondolat ére, hogy ha a történeteket akarom tudni, elébb a földdel kell megismerkednem, s így a hunok ázsiai történetéhez a mai Magyarország európai geographiáját tanúltam meg, s oly lelkes munkából, mint a Losonczi István Kis-Tüköre. Minthogy anyám sürgeté a munkát, az a gonosz csábító, mely engem a Pray hunjaira téveszte, azt sugá nekem, hogy csináljak egy újabb Kis-Tükröt. A hirtelen összefirkált, és senkivel nem közlött Magyarország geographiája tehát megjelene* Kassán, 1775. szurtosan, mint érdemlé. Azt még az a szerencsétlenség is éré azonfelűl, hogy egy német magyar, ki az íveket a nyomtatásbeli hibáktól megtisztogatta, a kassai lutheránusok rectora, Klein Efraim, anagrammai nevével Fémer Kilian, emitt-amott német magyarságával cifrázgatta meg. A könyvkötő álom nélkűl tölte egy-két éjet, hogy a nyomtatványokkal az exámenig elkészűlhessen.

Álla az. Osztályunk fellépe az auditoriumba, s kevés pillantatokkal előbb mint eleresztetének, az anyámnak két cselédje az összekötött nyalábokat feltevé az asztalra, s elfordúlt. Senki nem tudá mi az ; én pedig, megpillantván a két cselédet, szerettem volna, hogy nyeljen el a föld. Oszlának társaim, s én elrejtezém. Anyám értem külde. Mentem tehát ; megoldám a nyaláb kötelékit s ajándékimat osztogatni kezdém. — *Quas tu ibi merces proponis?* kérdé a metszve szólani szerető eloquentiae professor, ki H. és Sz. kártyázó társakat oly szépen megdicséré. Némán maradtam, s siettem áltesni a keserves munkán.

* Címe : «*Magyarország geographika, az az földi állapotjának Lerajzolása*, melyet egynehány fő geographusok munkájából ki szedegetett, és azoknak, akik hazájokhoz illendő szívességgel viseltetnek, szemeik eleibe terjesztett K. F.» A kis mű jeligéje : «Patriæ memoria dulcis». (Édes a hazára való emlékezés.)

Már úgy hivém, keresztűl estem minden bajomon, midőn superintendens Szilágyi Sámuel úr Debrecenben, csendet parancsola, s nevemen szólított. Sápadtan mint a hold, előállék. A munka ugyan hibás, úgy mond, amint egy-két belé vetett pillantás után látja; de mely dicséretes törekedés e gyenge esztendőkben! Ne szűnjek meg. A szorgalmas gyakorlás, vezérelve a férfias tanúlástól, sokra fog vihetni; példákat horda fel, hogy mások is így kezdék, s addig gyakorlák magokat, míg eljutának dicsőségökre. — Nem tudom, van-e sok író, ki ily keservesen lakola első kirepűléséért, de felfogadám, hogy nevem nyomtatva soha többé nem lesz.

Azonban házunk barátjai ostromlák anyámat, dolgoztasson ismét ami ezt felejtesse, s mind inkább látám magam is, hogy azzal magamnak, s az atyám kedves árnyékának ezzel tartozom. — Egy társamnál megpillantám a Bessenyei György Americánusait, német nyelven, s lefordítám azt. Bemutatám anyámnak, s ez megengedé, hogy dolgozásomat tekintessem meg a superintendens Szilágyi fijával, ki Gyürky által neki bémutatott rajzolatjaimért szerete és akinél bízhatám, hogy annak fija, ki tavaly a Geographia kiosztásakor az auctori koszorú keresetére tüzelt vala, nem fog úgy elrettenteni, mint a Gellert értekezéseért veje. Nem csala meg reményem. Prof. Szilágyi Márton kegyesen fogadá el kérésemet, fordításomat megtekintette, megigazította, sőt vékony levén amit adni akarok, tüzelt, írassak barátimmal magasztaló verseket, mint az akademikusok szokták, midőn vékony értekezéseiket akarják megvastagítani. Megjelene a fordítás 1776. s ez is Kassán, e cím alatt: *Az amerikai Podoc és Kazimir keresztyén vallásra való megtérésére.*

Anyám belé úna a játékba, s többé nem únszolt.

13.

Zemplény vármegyei vice-ispán Szirmay Tamás Antal, Lászlónak fija, Lászlónak, a Topolokainak bátyja, és az atyám testvére, András, Bécsbe tevének egy útat, s a bátyám engem magával vive.

Alig várám, hogy Pestre érhessünk, s megvehessem Gessnert, ha többet is írt, mint amit a göttingi Musen-Almanachban leltem. Weingandnál a munkának minden nyomtatványai elfogytak, s más könyváros akkor még Pesten nem vala. De midőn Weingand a csomót végig forgatá, szemembe tűnt a Wieland Musáriona és Grátziáji, hollandi papirosra s Geysernek sok képeivel, vignettivel, Oeser után. Nem ismerém a Wieland nevét, nem a könyvet, de a szép nyomtatás kíványt támaszta bennem azt megvenni. Útam alatt Bécsig mindég azt olvasám, s nem értettem. De addig olvasám, míg végre megértettem. Azután Musárion, a Gratziák és Diogenes vala olvasásom, s egyedűl a három.

Patakon nem lehete egyéb képeket látni, mint amit az országban az olaszországi parasztok hátaikon hordottak körűl. Ezek hordták el minden pénzemet, ami volt. A bátyám ismeré szenvedelmemet, s közel érvén Bécshez, melegen beszélé, mely remek műveket fogok látni a Belvedereben : egy zsidót, ki fejét kiüti az ablakon ; egy öreget, kinek szemöldökében és szakálában kiismerhetni minden szálat, egy kakast mintha élne, egy csomó virágot harmatosan. Bécsben a vice-ispán nem múlathata tovább öt napnál, s nyugtalan vagytam meglátni a Belvederet, s az a vágy kiüté Gessnert fejemből.

Végre fellépénk a Belvedereben minden magyarázó nélkűl. Bátyám, kinél a természet nem fösvényen pótolá ki s minden nemben, amit a tanúlás nem adott, vezeté társait, s a márvány szálából balra tért által, az Alföld Iskolája felé. Tudta, hol áll a Hoogstraten zsidója, s nem álla meg, míg hozzá el nem jutott. De rám mingyárt az első szoba faláról egy dagadt szem-

héjú fej tekinte alá, s én ettől el nem tudék mozdúlni. Bátyám elijedve, nem látván a zsidó csudálgatóji közt, s értem jöve, feddett, hogy elmaradtam, hogy gondokba ejtettem. Most a Denner öregéhez vivének; már számlálgaták annak szakálszálait, már csudálgaták a harmatcseppeket a Van Huysum virágain, s ismét nem valék a csoportban. Úgy hitték, gyermeki nyugtalanságból a Rubens Ference és Ignáca felé mentem el, de én másodszor és harmadszor is a dagadt szemhéjú fej előtt állék, s alig hallám elragadtatásomban, hogy nevemen szólítának. Bátyám pirúla értem, hogy tompábbnak talála, mint remény lé. De midőn önszeretetem elszédít, hogy kevélykedve emlékezem, mint érzém többnek a Van-Dyck festését, minekelőtte megtudtam, hogy volt a világon valaki, a kit Van-Dycknak hívtak, mint a bátyám által csudálgatott Hoogstratent, Van Huysumot, Dennert, Hondekoetert, Steinwicket, kevélységem ellohad, arra is emlékezvén, hogy a dagadt szemhéjú fej nekem akkor még becsesb vala mint a Correggio lója, és mint mind az, a mit az Olasz-iskola szobájiban láték. Gyönyörű fej ugyan, s örvendek, hogy már most hazánkban is sok vászonra-festett másait láthatjuk, de mi ez ama nagyobb nemű teremtések mellett! Azonban nem rossz órában született, aki a remek művek első látásakor úgy ragadtatik meg egy van Van-Dycki fej által, hogy sok napokig mindég szemei előtt látja azt lebegni, mint a szerelmes ifjú a megpillantott s egyszerre el is tűnt leányt.

Bátyám kivive Szépkútra * is, de ott inkább szerettem a kertet szobraiért, mint a szobákat, hol a festések meg nem tudának ragadni. Szirmay leginkább az állatokat akará látni, s engednünk kelle tetszésének. Még ijedve emlékezem, mint ránta félre karomnál fogva, s sikoltva, a német, midőn az elefánt felém nyújtá ki orrát, és oda nem ölt; de nevetem egyszersmind, mint levének oda ennek látására Szirmay, a

* Schönbrunnba.

bátyám és egy asszonyság, ki az útat Zemplényből együtt tevé velünk. A nagy, de hirtelen szerencsétlenségben van valami, ami midőn elmúlt, emeli a lelket: az veri le, ami lassú s hosszan tart. Mária Teréziát az udvari kápolnában láttam azon pillanatban, midőn felállla térdeiről, keresztet vete mellére, megfordúlt és ment. Testes és szálas asszony; öltözete hamuszín. — Az úgy nevezett fekete hétben levén ott, a theatrumon csak éneklések tartatának.

14.

Bessenyei Györgyöt, ki már ekkor nem vala a testőrek közt, s a Beleznay nevében a protestánsok dolgait vitte az udvarnál, hol neki Teréziánál egy udvaridáma (Grátzné asszonyság) szerze kedvességet, kerestém, de nem találám. Cseléde megnyitá szobáját s dolgozóasztalán írtam meg neki levelemet, pastellben festett képe előtt, mely asztala felett függe. — Báróczy előttem még soha nem hallott név vala.

Nem sok idő múlva azután hogy Patakra visszatértem, a bibliothekárius tudatá velem, hogy kezéhez eladás végett valamely magyar könyv tétetett le; nyelve érthetetlen, az elébe írt vers gonosz, de tele van igen szép rézmetszetekkel: Báróczynak *Erkölcsi Meséji* Marmontelből. Én azt szeretém meg, amit a bibliothekárius gyalázott, s attól borzadtam vissza, amit magasztalt. Még ma is bírom a könyvet; még rajta van ifjú esztendeim öröminek kedves emléke; még ismerem a helyeket, hol édes szólása csudálgatásiban fel-felsikoltozám. Visszavágytam Bécsbe, hogy őt láthassam, hogy lelke áltszállhasson rám fél mértékben. Ő vala örök olvasásom ezentúl, s már akkor feltevém, hogy az ő koszorúja után fogok törekedni, minden erőmmel, ami lesz.

Alig csendesedék el örömem Báróczyn, midőn ugyan az jelenté, hogy ismét valamely nyomtatványok küldetének kezéhez, hexameterek, s koccanók nélkűl;

koránt sem oly szépek mint a tordai nagy poetáé ; * de jó lesz még is megtekintenem, hogy nevessek rajta s lássam, mit mível a hírszomj, midőn erő nélkűl van : — Baróti Szabó Dávid versei. — Elragadtatások közt faldostam azt, nem mintha sok teremtő erőt találtam volna Barótiban, vagy mintha a magyar hexameter egészen újság volt volna előttem, hanem mivel egész kötet verseket láthaték, és hála érte az egeknek, koccanók nélkűl. Megjövendőlém, hogy a példa követőket fog találni, hogy poesisunk új ragyogásban fog csillogni. Írtam Barótinak s distichonokban ; úgy hittem hazafiúsága érdemli, hogy mindenfelől végye köszönetinket, s ki vala boldogabb, mint én, midőn megérkezék válasza s az is distichonokban! Ürményi József, később ország-bírája, új formát ada a tanításoknak, s Terézia királyi igazgatókat neveze ki, s a kassai megyében septemvir Péchy Gábort, az elsőt ; atyját a második Gábornak, ki szintúgy mint atyja, iskolák királyi főigazgatója, szintúgy septemvir leve. Amaz megjelene Patakon 1779. április 27-d. kísérve a kassai academia prodirectora Kenyeres József, később rozsnyai kanonok által. Látni akarák a collegiumot, s professoraink felgyüjték az ifjúságot auditóriumunkba, melyet más nagy vendég kedveért is sokszor tettek, mert a collegium nem álla Péchynek kormánya alatt. Kenyeres tudni akará, ha én jelen vagyok-e, s kiszóllított. Baróti köszönt, úgy mondá. Gyönyörködve mutatja mindennek levelemet, s kér, kényszerít, ne engedjem magam a fáradság által elfordíttatni a pályától. Útja töretlen, darabos, de annál édesb lesz célhoz jutni. Ezt a magyaron kivűl semmi más nemzet nem teheti ; mert mik a német hexameterek a mieink mellett! Ekkor az ifjúságnak fordúlt, s engem nekik példájokká teve ki, már azt is

* T. i. Gyöngyösi Jánoséi, aki a leoninusok termékeny költője volt. *Gyöngyösi J.* (1741—1818) ez időben tordai lelkész, első versei még deák korában jelentek meg, 1765-ben ; ezekre céloz Kazinczy.

magasztalván bennem, hogy gyúladásba hozva a szép példa által, írtam Barótinak.

15.

Gróf Teleki József, fija Lászlónak Ráday Esztertől, egymás után veszté el atyját és Eszter testvérét, gróf Toroczkay Zsigmondnét, s a kettős halált egy nemscandált alexandrínusokban írt elegiájával kesergé. Kijöve Erdélyből s két napot álmosdi jószágában, Biharban, pihene meg. Én éppen anyai nagyatyámnál múlaték, s látni akarám a széles tudományai s lelke ritka nagysága miatt közönségesen tisztelt férfit. Megajándékoza elegiájának (Kolozsvárt, 1779. 4^0) két példányával, s az alkalmat nyújta, hogy velem a magyar nyelv, a magyar verselés nemei, s a magyar verselők felől szóljon és hosszasan. Nem vala barátja Bessenyeinek, és amit Bessenyei és társai űztek ; nem kedvelé a tordai Gyöngyösi ömlő, de ízetlen leoninusait ; nem a Baróti nyelvét, s mesterségét : a gróf sanyarú ízlése s sajátságai tudva vagynak ; de eléggé igazságos vala megvallani, hogy az utolsóbb nyomdokain több szerencsével indúlván el, mint eddig, idővel oly munkákat adhatunk, melyek a nemzetnek díszére válhatnak.

Elegiája fényesen kitünt minden egyéb e nemű dolgozásaink sorából, s csudálva olvasá mind a tanúlt, mind a tanúlatlan olvasó, de még inkább ez mint az. Örök dísze nyelvünk akkori epochájának, s a nyelv barátja tisztelettel fog rá visszatekinteni. Ebből vet hozzá legbizonyosabban, ha, ezt követvén, és nem Báróczyt és Barótit, felemelkedhetének vala-e oda, hogy Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Bajza a magok dalaikat énekelhessék. Akik nem kívánnak egyebet, mint azt, hogy a munka erőlködések nélkűl engedje magát olvastatni, az az : hogy a beszéd szabadon s válogatások nélkűl ömöljön ; hogy a két sor tiszta rímeken végződjék, s gyönyörködtesse a füleket, azok úgy kedvelék ezt az elegiát, mint akik a Róma clas-

sicusaiból általvett helyek mellett ráismertek a gróf célzásaira; s philosophiai s politikai leckézése mellett nem kérdék, hogy az oda illett-e? A munkának philologiai s stilistikai tekintetben meg kell adni azt a dicséretet, hogy beszéde nemcsak az új útat törők merészségétől távozott el, hanem a régiség szennyétől is egyszersmind.

Egy másik Teleki, Ádám (dobokai fő-ispán és II. József alatt királyi commissarius s Józsefnek násza) 1773. Cídet adá Corneille után, s alexandrinusokban ez is. Nyelve mint a Józsefé, s nincs eltarkítva újításokkal, mint az új útat nyitók dolgozásai. Hálát érdemel mind aki a régit fentartja, mint a két Teleki, mind aki azt főbb pontra emelni törekedik. Ez soha nem esik botlások nélkűl, de a botlás el lesz felejtve.

17.

Közelítve examenünk, az utolsó. Epe nélkű mindentudónak nevezett, sőt forró hálámat érdemlő tanítóm leckézései alatt iskolai tanúlásim rendesebb menést vevének, s a legszükségesebb tudománynak öt esztendei tanúlása nem volt egészen veszett időm: tudám amit feledni kell. Ez mellett öten, Barczay Dániel, Pálóczi Horváth György, később ungvári második alispán és Szemere Albert s én és az öcsém, ötvenhat állítást defendálánk a természet és nemzetek törvényéből, melyet tanítónkkal együtt oly kevéssé tudánk, mint nem egyszer nem más defendensek. — Török István bennünket azon állítással ada ált anyámnak és római hitű anyai nagyatyámnak, Bossányi Ferencnek, hogy ha a cathedrai tudományokat is tanúlánk vala, bízvást kívánhatnánk a papi felszenteltetést.

Peroratióval vevénk búcsút a szokás szerint 1779. július 15-d. a patronatus jelenlétében. Prof. Szentesi felele. Elmondá, mit kiálta Catulusnak a tanács, s ránk alkalmaztatván a szót, és ezt kérdvén: «Ha majd e nagyjaink kidőlnek, collegiumunk és vallásunk kikben leli fel támaszait?» Beszédét e szókon végzé: «*In vobis*».

MÁSODIK SZAK.

17.

Az én koromban Patakon és Debrecenben még nem tanítának hazai törvényt, nem még magyar történeteket, külön fogva a világ történeteiből. Az ifjú nem tuda egyebet, midőn iskolájit elhagyta, mint dogmatica és polemika theologiát, mintha az, amit alsóbb iskolájiban tanúlt, ha jól taníttatott, elég nem volna. Mely törvényeinken állapodik vallásunk, s mi az a bécsi, három nickelspurgi, linci, szathmári béke, azt én Patakon nem tudtam, azt későbben tanúltam meg. Szüléji patvariára adák, s ott a praxis és egy ízetlen, iszonyú vastagságú Huszti * csinálák oly prókátorrá, milyen philosophia nélkűl a közönséges fejből válhatott.

Septemb. 9-d. két holnap múlva azután, hogy iskoláimat elhagyám, általadatám *Tarnói Milecz Sámuel* úrnak, a tornai uradalom fiscalisának, ki Kassán tarta lakást, s vittem a vastag Husztit, és vittem egyszersmind poetáimat is s tusomat, ecsetimet.

Principálisom egy szép tanúlású, nemes ízlésű férfi volt, de szégyenle lenni principálisom, s hamikor hozzám szóla, mindég elpirúlt, szinte füleiig. Nem csuda, hogy ezen bal szégyenlőség mellett házassági jelentést tenni valamely leánynak rettege, s így arra vala kárhoztatva, hogy nőtelen közelítsen az ötvenhez. Konyhájáról egy megholt prókátor igen éltes, igen kicsiny és igen kövér, imádkozni s énekelni igen szerető nyers özvegye gondoskodott ; s ez és szakácsnéja az alsó szobában lakott, Milecz az útcára, én az udvarra a felsőkben. Az öreg prókátorné szükségesnek látá később egy szép leányt venni segédjére, s ennek Milecz nekibátorodék megtenni a házassági jelentést, s oly

* *Huszti István* jogtanár műve, *Jurisprudentia practica* (Gyakorlati jogtudomány).

szerencsével, hogy jobbját el is nyeré. Rideg élte únalmait atyjának, ki pozsonyi predikátor vala, rámaradt theologiai könyveivel vidítgatá. Asztalnál legkedvesb textusa vala a *Tugend* és a *Religion;* de közönségesen a szó mellett marada.

Ámbár akkor a patvaristák még nem valának mint most, úrfiak, hanem félcselédek inkább, tőlem semmi szolgálatot nem kívánt. De én tudtam tisztemet, terítém asztalát a vén prókátorné szobájában, pakkoltam. és kötöttem párnazsákját, s úgy találtam, hogy fiatalembernek az nincs sem kárára, sem megalacsonyítására. Egyedűl azt nem engedé soha, hogy csizmáját levonjam, tisztítsam, amit más principálisok akkor még kívántak is. A régiek többet kívántak mint kell, az újak kevesebbet.

Egy vasárnap délután a legtisztább ég alatt megindúlánk Kassáról Buzítára. De Nagy-Ida körűl tornyozódának a fellegek, szakada a zápor, a mennykövek ropogtak, hullottak. Milecz reszkete minden tagjaiban mellettem, s én nem mervén szóval bátorítani, magamviseletemmel tettem azt ; kiszöktem a szekérből, mihelyt görbűlt az út, tartottam a szekeret, s víg beszédet kezdék a kocsissal. Principálisom fel kezde éledni ; szégyenlé, hogy míg patvaristája dévajkodik, s még gyönyörűségét találja a szokatlan s félelmes, de nagy scénán, ő retteg. Egyedűl tiszteletem tartóztata, hogy magamat igen hangosan el nem nevetém, midőn az ég felettünk nagyot csattant, s leszállani látánk a villám tüzét, s a principális hirtelen kikapá fejét a szekérből s ijedtében egy szót szalaszta ki száján. A villám agyon sújta egy szegény embert a szesztai templom körűl. Midőn oda érénk, az egész falu körűle állott. Két gyalog ember egymás megett ballaga hazafelé az ösvényen, s aki elől ment, látván, hogy a megette menő nem felel szavára, visszapillanta s halva látta azt. A tűz leperzselé a három-négy hét óta nem beretvált szakált, elvérezte a homlokot, s a patkós bakkancsot a szerencsétlen egyik lábáról leszakasztotta, messzére elvitte. Én kiugrottam volt szekeremből, látni,

min ácsorognak ott a falusiak, s az kedvet ada a principalisomnak is kiszállani s közénk elegyedni. Midőn ismét szekérbe űlénk, szózatosabb leve mint eddig volt, vagy mivel látta, hogy a bajt jobb jó kedvvel tűrni, mint én, vagy talán mivel a felhők kiöntötték tüzeket, s az ég vídám színt veve magára. Azt forgatá, hogy a baj minket is érhetett volna. Forgassuk azt is, hogy nem ért s hálás szent örömben. Láttam, hogy elméjének felvidításra van szüksége, s minekutána maga szabadíta fel a példával, hogy vele szóljak, elkezdém előtte fejteni gondolkozásomat, hogy mikor lehet, örűlni kell, s tűrni panasz és jajgatások nélkűl, amit meg nem változtathatunk. Tetszett neki a mondás, s örűlt, hallván, hogy Caesar magának véletlenűl jött halált óhajta. De ő azt nem óhajta.

Ez nap olta nyiltabbnak tapasztalám magam eránt, oly jó vélekedést támaszta benne felőlem a mennykő scénája. Egy újabb történet azt még magasbra emelé. Tornán szállásunk a kastélyban vala, principálisomnak a kapu felett álló szobában, nékem a kapu mellett költ rondellában. Hogy légyen valaki, akivel szólhasson, mert velem szólani s az urodalom kancellistájával, ki szintúgy fiatal ember vala, mint én, nem akart, meghivá a plebánust minden ebédünkhöz, vacsoránkhoz.

A fiatal plebánus, Hajnalkövy János, nem régen jöve meg Rómából, hol tanulásit végezte. Szeretetre méltó ember, ki okosabb dolgot is ismert, mint különböző felekezet emberivel azon tárgyak felől beszéleni, melyek bennünket egymástól elválasztanak, s szebb nevelésű, mint hogy ne tudja, hogy társaságban azt kell előhozni, ami kedves és így a lelkeket egymás felé vonzza, nem ami egymástól eltolja. De az én principálisom szerette a szenteskedést, s ajkairól mindég folyt a *Tugend* és a *Religion*, s úgy hitte, hogy Luther volt az Istennek legelső prófétája. Nem felelni, midőn felelet váratik, vastagság s a plebánus így belé ereszkedék ugyan a textusba, de mindég csak könnyedén,

s enyelgéssel igyekszett kifejteni magát a vitából. Milecz azt szorosan fogta. Egy ily vitájokban a plebánus elakasztá principálisomat, pedig nem vala igaza. Magam is, rettenetesen tudós theologus még akkor, látám, hogy a plenábus oly győződelemnek örűl, melyet nem érdemle ; néki bátorodám tehát megkérni principálisomat, engedné a felelést nekem. Tessék, monda minden neheztelés nélkűl, de nem álmélkodás nélkűl, mert patvarista azon régibb időben ilyet nem mere, s én szórám a locusokat, s megnevezém, melyike hol áll a bibliában, hogy öröm volt hallani. Kérdésen kivűl nékem vala igazam, s a plebánus vétke csak az, hogy nem juta akkor eszébe, amit bizonyosan tudott. Megvallá tévedését s kéré fiskális urat, engedje meg, hogy hozzá lejárhassak, midőn dolgaim nem tiltandják.

Másnap lemenék hozzá ; lakása kevés lépésnyire álla a kastélyhoz. Tudni akará, hol vettem azt a theologiai conditiót, s hallván, hogy én a legszükségesebb s legfenntebb tudományt öt esztendeig tanúltam, kérdést teve, minek az annak, aki pap nem lesz, és nem jobb volna-e az helyett mathesist és physikát s philosophiát és historiát tanúlni. Egy gondolat támada bennem, melyért most pirúlok. Tekintsük hát végig ezeket a te tanúlásidat, mondá, s azon cikkelyen kezdé, melyet Calvin és még igen sokkal előbb más valaki abból a haszontalan philosophiából vive által a maga theologiájába, nem gondolván vele, akármit csinál az Istenből, csakhogy az ő systhemája valami támaszon állhasson. Kevés pillantatok múlva megkapva látám magamat, hogy nem tudék felelni. Felriadva vevém kalapomat, szaladtam szobámba, magamra zárám az ajtót s térdre bukva könyörögtem, hogy a kegyelem tőlem el ne vétessék.

A szíves tiszteletet érdemlő papnak meg kelle sejteni hánykódásimat s a theologiai kérdéseket abba hagyá. Az helyett arra inte, hogy szoktassam magamat a nyugalmas űlésre, mikor tanúlok vagy gondolkozom. Némely ifjú nem fogja érteni, mely különbség lehet

az közt, ha nyugalmasan űlve tanúl, vagy ha járva, de fogja, ha egy-két óráig követi. — Most egy kisded kéziratot ada kezembe, melyet ő francia nyelven dolgozott és Rómában : *Sur les livres défendus* cím alatt. Oly sok haszontalanságot másoltam le életemben : mely tévedés vala, hogy nem ezt!

Ezzel a savoyardi vicariussal űzött beszélgetésim kiverének magamból ; az egyptusi sötétségben fellobbana szemeim előtt egy rettenetes villámsugár ; elborzadtam, s közel valék a kétségbeesésig, a megbódúlásig, midőn magamba pillantottam. Azért kell-e haszontalanságokat tanúlni, hogy e kínt szenvedjük, hogy akiket egy jobb csillag nem vezet, az ellenkező örvénybe sűlyedjenek? Szívem elvonza attól, amit megkezdék szeretni, s inkább mint a lidércek rettegése, melyek néha álmomban is felriasztottak, hogy a szerint járék, mint a megbódúlt. A zajt el kell csillapítanom, mondám, s egy apologia dolgozásához fogék a Grotius és a gróf Teleki József nemében, nem olvasván elmélkedésimhez semmit ; hiszen fejem tele volt bolondságokkal ; s azért nem olvasván, hogy amit írok, belső meggyőződés sugallása légyen. Addig dolgozám az apologiát, míg éppen ez a dolgozgatás a legirtóztatóbb őrvényekbe meríte el, melyet képzelhetni. E kínokat köszönhetém a tudós lomnak azon fölűl, hogy időmet elölé, ellopá.

Titkolva bajomat minden előtt, s vezetőt s tanácslót senkiben nem találván, végre egy angyal jelene meg megtartásomra : — egy estve a nyári vacatiókban prof. Szentgyörgyi látogatására jöve anyámnak s mintegy egy hetet nálunk tölte. Kisétálánk a mezőre és csak ketten, s én két kérdést gördíték a tiszteletes öreg elébe, s nem mintha az engem háborgatna, hanem csak mintha nem jutna eszembe a tanúlt felelet. Érte s elhallgata. Végre megszólalt. Ne rettegj semmit ; megtörtént veled, aminek meg kelle történni ; de vigyázz, hogy tiszteletlennek ne találtathassál azeránt, ami tiszteletet kíván. Kérdésidre nem felelek ; leld fel amit keressz s fel fogod, ha tiszta elmével fogod.

18.

Kassának nem vala könyváros boltja, de egy könyvkötőnél találtatának néha ócska darabok, s megpillantám nála Gessnert és a Gleim és Jacobi francia ízlésű levelezéseiket. Elkezdém fordítani az idylleket és az *Első hajóst.* Sőt írtam eredeti idylleket is.

Gyakorlatlan levén mind a német nyelvben, mind a magyarban, körül tekintem magamat, dolgozásomat kivel tekinthetném meg. Tudván, hogy a német predikátor magyarúl is ért, s báró Podmaniczky Józseffel látta Göttingát, ezt keresém fel, s vittem könyvemet és papirosaimat.

Szobáji falán a német tudósok képei függöttenek Bause által metszve. Nem a házi gazdát nézni, hanem amit nála lelünk, nagy vétek a nevelés ellen ; de mint kívánhatni azt a könyv és kép szeretőjétől, hogy elég ereje legyen e két heves szenvedelmének ellent állani? Gessner mellett Haller Albert függe. *Die zwei Schweitzer,* mondá a gazda. Hagedorn, a művészség avatottja, és Lessing. *Ach, der gefährliche Feind des Christentums!* Zollikofer és Gellert, Uz és Ramler. Zollikoferre úgy sohajta fel tisztelettel, mint nehezteléssel a *Bölcs Náthán* írója nevére. — Vannak időszakok, midőn a jobb fejek sem látnak, mint olyak is vannak, midőn a nem jó fej is lát ; a hó alatt csak daphne mesereum mutatgatja virágát.

Mindenből látám én, hogy nem jó helytt járok, de kezemben vala csomóm, s el nem hallgathatám, miért jövék. Neki bátorodám tehát, s megkérém, engedné, hogy fordításimat néki bémutathassam s igazítsa meg botlásimat. — *Revera? Also mit Schriftstellerei beschäftigt?* — Tűrte alkalmatlankodásomat. Megfejté amit Gessnerben és a Wieland Diogenesében nem értettem s felkiálta : *Also einen Reformirten und einem Evangelischen?* Pedig ez az ember nem volt rossz fej ; most az, hogy Gessner az én vallásom sorsosa volt, Wieland az övéé, senkinek sem jutna többé eszébe.

Alig értem Kassára, s mentem Barótihoz ; úgy hittem, ha csak rá nézek is, ha szavát hallhatom, annyival inkább, ha vezérléseit fogom venni, ha felolvasgatja előttem dolgozásait, a poetai tűz, legalább a versifexi, áltjő reám. De a fás ember oly takarékkal fogada, hogy nem tudhatám, tiszteletből bánik-e így velem, vagy mivel egy kis testű fiúcskához leereszkedni poetai méltóságához illetlennek tekinti. Szálas, vékony testű, szederjes arcú ember, öltözetében piszkos, mocskos, pedánt igen nagy mértékben, de belsőjében úgy tiszteletes, mint külsőjében visszatoló. Tiszteltem őtet, szerettem, de fel nem tudván melegíteni, holott magam csupa tűz valék, minél ritkábban jelentem meg nála. Németül nem tuda, s örült hogy nem tuda. Mutatám neki Gessnert, de ő nem tudá megfogni, mit lehet szeretni Gessneren. Az vala jó, ami hexameterekben volt írva, ha rosszúl volt is.

Ráth Mátyás, győri evangelicus predikátor 1780. január első napján kezdé el a magyar újságlevelek kiadását,* s hálátlan volna a maradék, ha feledhetné, hogy nemzetünknek nem más vala, mint ő igazi Prometheusa. Mik valának eddig összejövésink falukon, mint arról űzött discussiók, hogy a sárga kopó-e jobb vagy az a fekete, s hanyadikunk tudá, az Atlanticus tenger keletre fekszik-e tőlünk vagy nyugotra? De mi boszankodánk Ráthra, hogy nem születvén magyarnak (Győrben!), magyarúl mer írni ; azt merni csak annak volna szabad, akit a magyar Athéne szűlt, nevelt. E panaszt leghangosabban Domokos Lajos úr űzé, tiszteletes követje Biharnak az 1790-diki dietán. Ráth nem hiszem, hogy tudta volna, Domokos reá haragszik-e vagy nem, de Domokosnak egy fordításában : *Álom II. Józsefről* megcsipkedé a vétkes magyarságot, s ami a rendes dologban legrendesebb, igen méltán. A sánták szeretik nevetni a félszeműt.

De a tiszta magyarság birtokában magát boldog-

* T. i. a *Magyar Hirmondót*, az első magyar nyelvű hírlapot akkor indította meg.

nak érző városnak az a szomorúsága vala, hogy kebléből látá kikelni már sokkal előbb superint. Szilágyi Sámuelt, ki tartalék nélkűl hirdeté, hogy ha a nyelv emelkedni akar, szükség, hogy elébb romoljon ; mint sokkal később Csokonait, ki mind példájával, mind bátor küzdéseivel harcola az írói szabadságért, és ezzel együtt a szelid lelkű Fazekas Mihályt, a *Ludas Matyi* énekészét, ki mind az orthologusok, mind a neologusok közé tartozott, nem-ravasz syncretismusával, úgy bicegvén ide oda, hogy magára az egyik és másik féltől nem neheztelést, hanem szeretetet vona, s szánást itt, hogy az újítók által magát el engedé szédítteni, szánást ott, hogy a régiség szennyeiből kifejleni egészen nem tudott. A syncretismus az igen jó fejek dolga, kik elég erővel bírnak, s a dolgot teljesen ismerik ; e nélkül csudás zavart szűlöget, s Fazekas a zavart el nem kerűlé.

Szilágyi jelen vala Váradon, midőn gróf Károlyi Antal 1779. gróf Brunszvik Antalt, atyját Józsefnek, az ország birájának, biharvármegyei főispánná iktatá, s tiszteletét mutatá be consil. Budai László házánál, hol én is. Ahol Szilágyi vala, nem igen szóla más, nem mintha ő akará vala magát mások felett hallatni, hanem mivel mások elálmélkodva némúltak meg az igen széles tudományú s igen tiszta fejű, s igen elmés ember szólási mellett, s én felmeredt fülekkel hallgatám a víg ember mély bölcseségeit. De a csendet félbe szakasztá egy idegen megyei csoportocska, mely házigazdánk látogatására jött. Egyike ezeknek kedve telve kacagá egy piarista verseit, mely holnap fog kiosztogattatni, de amelyet ő egy más háznál már megkapott. A superintendens látni akará a gúnyolt munkát s fenn szóval olvasá :

Nemde talán az örömszekeren diadalma Camillust
  Vitteti, és a boldog időkre
Felvirradt boldog Rómának népe csudálja
  A rab nemzeteket? vagy hevűlnek
Régtől félbe szakadt szép pályafutásai újra
  Felzendűlt nagy Olympia-partnak.

Sőt ezek gyönyörű versek, mondá a superintendens, s mind a gondolat, mind a schéma, mind a nyelv tekintetében, ha talán a harmadik distichon igazító kezeket kivánna is. Amazok meg sem érték, hogy Szilágyi, kit csudáltak, nem kötődik; de midőn meleg magasztalásokra hallák fakadozni, midőn ez nekik kimondá, hogy a nyelvnek változnia kell, hogy szépen írhassunk, hogy minden nyelv így változott, midőn könyvek nyelvévé vált; nem tudák, a csudált tudományú ember jára-e rosszúl vagy ők.

A védett piarista Révai Miklós vala, akkor professor a váradi academia egyik osztályában. Mentem látni őtet. Nem akará elfogadni látogatásomat siető dolgai miatt, mert gróf Károlyi kir. főigazgatója a váradi kerület minden kath. iskolájinak, a professorokra üzene, hogy készüljenek egy rövid exámenhez; oda viszi a Brunszvik beiktatására felgyűlt rendeket. De hallván, hogy ismerem Barótit, hogy rímeletlen verseket én is irogatok, indúlatosan kére, hogy látogatnám meg szabadabb órájában, buzdíta, hogy fussam a szép pályát, s megajándékoza elegiájinak kisded kötetével, melyet tavaly Landerernél Pozsonyban negyedrétben nyomtattata. Középszer magasságú, vékony és nyálkás húsú ifjú, lobogó szöghajakkal, kék szemmel; minden mozdúlatiban tűz, bátor és félni nem tudó. Examene alatt előljárója ellen is kipattana.

Álljon itt egy versezet, hogy a később idők lássák, mit csudálgatának, akik Révait rossz verselőnek tekinték, s a nyelvrontástól rettegének. Erdődy Lajos, Szabolcs vármegye fő-birája írá ezeket Teréziának koporsójára, midőn gyászünnepe Kállóban tartatott:

Római császárné, sok ország királya,
Kegyesség tűköre, igazság fáklyája,
Árvák kegyes anyja, éhezők dajkája,
Megholt, kin kesereg magyarok hazája.

S ki ne sírna, midőn ily nagy élet megholt,
Mely élet sok élők éltének élte volt?
Sokat nevelt, tartott, táplált, ha egyszer szólt;
Kinél bólt gazdag volt; jaj! magát zárja bólt.

19.

MDCCLXXXI.

Én és az öcsém most (január 11-d.) Eperjesre küldetének a districtualis tábla mellett gyakorlani magunkat. Toperczer Zsigmond tartaték ott első prókátornak, s anyánk bennünket hozzá járata fel. Prókátorunknak több patvaristáji voltak mint dolgai, s így időnket a szerint használhatánk, mint tetszett.

Dienes táncmestert kerese, én festőt. Krámer, fija annak, aki 1763. körül szüleimet festette volt, és a Károly főherceg regementje kis hadnagyocskáját, meglátá Le Brun* után tusban dolgozott fejeimet, s azt mondá, hogy annak, aki ennyit tud, ő leckéket nem adhat. Minthogy igen ritkán volt munkája, azt sem láthatám körűle, mint bánjak olajfestékkel.

Eperjesen lelém magamat először életemben azon boldog állapotban, hogy senkitől nem függék, s ezt a legbájosabb, legtűndéribb tájon, melyet képzelhetni, mert az merő paradicsom, de szegény. A város egy szelíden emelkedő halmocskán fekszik ; alatta egy kis rét terűlt el, melyen keresztűl fut a Tárca. Túl a réten a Kalvária dombja, elhintve rendes alakú kápolnácskákkal s szép sírkövekkel s erdős hegyekkel, s a kertekben itt-ott fenyők is, mint a két órányira fekvő ferdőnél egy egész fenyves. Aki Kassáról jő, két hegyet lát, melyek testvéreknek látszanak, mert hasonlítanak egymáshoz dőlésökben, s ezektől jobbra Kapi várát, balra a Sárosit, szomorú romjaiban, s benn a városban látni a szent szobrokat, azon helyen, hol Karafának dühös lelke annyi ártatlant gyilkoltata. A boldog szegénységnek e kies honában a szívet öröm és fájdalom érzései foglalják el.

Eperjest nevezetessé teszi az is, hogy itt négy nyelv van divatban. Az igazság emberei és a papság s a tanítók és tanúlók mindig deákul beszélnek, az ura-

* *Le Brun Károly* (1619—1690) francia festő.

ságok magyarúl is, a polgárság németűl, és tótúl minden ; és minthogy a szóló mind a négy nyelvhez hozzá szokott, az idegen elcsudálkozva hallja, hogy azon egy periodusnak tagjai mint vannak összeszőve tarkán mind a négyből. Nem lévén a városban senki, kivel magamat francia nyelvben gyakorolhatám, a deák nyelvű társaságokat kerestem, kivált azért, hogy a pataki hosszú vocalisokról szoktassam le magamat, s azt szerencsésen elértem. A németben is több gyakorlottságot igyekeztem szerezni, s eljártam olykor a predikátorokhoz ; de a látogatás ezeknél, mind nekik, mind nekem alkalmatlanka leve. A szerelem leve nyelvmesterem.

Egy tiszteletre igen méltó leány megismertete az akkori idő legkedveltebb románjával, Siegwarttal.[1] Az sokat emlegeti Klopstockot és az ő Messiását. Sorba járám a várost mindennél, akinek könyve volt, s minden azt hitte, hogy theologus munkát kérek. Hellner Illyés predikátor úr, subrectorom Kézsmárkon, a könyvet nem bírta, de Klopstockról el tudá mondani, hogy a Messias énekésze pipacsszín frakkban jár, csillogó gombokkal s illatozva Arabiának minden szereitől, míg a Komische Erzählungen és Agathon írója[2] úgy öltözik, mint egy sötét predikátor. Az is jó, hogy tudom, mondám, de mit íra ez a Wieland? Egy fiatal lengyel őrült, hogy gyűjteményét nyereséggel adhatja el, s Wielandjait és amit német könyvekből bírt, nekem oly örömmel adá el, mint én vettem meg, bár drágábban mint könyvárostól. Örök olvasásaim s az én Nánimmal[3] töltött minden estvéim, s a neki mindennap írt levélkék engem annyira vivének a német nyelvben, hogy báró Prónay Sándornak ítélete szerint én valék az, aki felekezetemben németűl legjobban tudtam, s Eperjesen töltött másfél esztendőmnek ez vala minden haszna.

[1] Érzelgős regény, amelyet Barczafalvi Szabó Dávid fordított magyarra (1787).
[2] T. i. *Wieland.*
[3] Steinmetz Anna, egy özvegy katonaorvosné leánya.

20.

MDCCLXXII.

Elhagyám Eperjest július 2-d., s anyám László öcsémet levivé Gyömrőre, Pest várm. generális gróf Wartensleben Wilhelmhez, a gróf Teleki Klára férjéhez, minket kettőnket Pestre. Az nap eskettetének fel juratusoknak (Szeptember 21-d.), melyen protestans ifjak legelőször. Prókátorságra készülni sem nekem nem vala célomban, sem Dienesnek ; elégnek tartánk megismerkedni a dolgok mentével, s nekem egyik vala legfőbb gondjaimnak, hogy a Messiást megvegyem, A könyváros az altonai 1781-diki kiadást ajánlotta, negyedrétben, s elmondá, hogy a kiadó minden typothetai botlás kimutatásáért egy arany jutalmat teve ki, s igy megvettem azt mindazon jobb darabokkal, melyek a csomóban állának. Most egész napokat tölték elzárkózva szobámba, a Messiással és a testvér két Stollberg verseikkel, s fordítgatám Siegwartot a kedves leány emlékeért is, s verselgeték.

21.

Ráday megengedé, hogy a reggel órájit nála töltsem, s együtt olvasgatánk. Egy része bibliothecájának Pesten állott, s megismertete könyveivel, dolgozásival, s sokat beszéle atyjáról, ifjúsága korairól és amik azokat megelőzék. Mely megsírathatlan vétkem, hogy mind azt, ami figyelmemet megragadá, bekötött, s egyenesen ilyeknek szánt könyvbe nem írtam be, hanem csak reppenő papiros-szeletekre, melyek így, kivált 1794—1801. közt elvesztek. A játékszínt Ráday sem mulasztá el, s nem lózsikban foga ülést, hanem mindég parterren, s én mindég megette. Legördűlvén a kárpit, hozzám fordúlt, s magyarázá hol játszott jól a szín embere, hol rosszúl, s miért jól vagy rosszúl s a dramaturgusok törvényeit s a hármas egységet.

22.

Hazánknak most pesti, előbb nagy-szombati főiskolája 1777. olta a királyi lakba vala szállítva Budán, s én ott látogatám meg báró Prónay Lajos mentorával, ki később diplomatikát taníta a pesti universitásban, a historiographus Katona Istvánt. A beszédben kifogyhatatlan Schwartner és az igen kevés beszédű exjesuita itt töltött órámat felejthetetlenné tevék, s amit a kettő beszéle, én megvivém Cornidesnek, hogy hallhassam, melyiknek állítása hihetőbb. Szíves, szerény, hazáját és a jó ügyet igazán szerető ember, verhenyeg fodor hajjal, s összecsikart arcvonásokkal, de tiszta lélekkel. Katona szálas termetű, sas orrú, szép és egészséges alkotású férfi ; Schwartner húsos, közép termetű, barna hajú, barna szemű, sok és hangos beszédű, merész ; meleg szeretője az igaznak, de néha magának is. Nem mindég hitte, amit írt vagy mondott, nem mindig javalta, amit tett, de azt hitte, hogy úgy is kell.

Dicséretére egy szép kifakadását. — Az 1790-diki dieta alatt egy fogadó asztalnokja vadúl kergete ki közűlünk egy kolduló beteg és öreg asszonyt, s a hosszú asztal végében Schwartner látá a vadságot. Micsoda? kiálta Schwartner, annak a gyalázatos hárfaverőnek megengedéd, hogy itt alamizsnát szedjen, s egy szerencsétlen beteg aggnak tiltod azt? S most engem szólíta fel, hogy hordjam körűl a tányért. — Az asszony két marok réz és ezüst pénzzel mene el tőlünk, s ezt egyedűl a Schwartner gyönyörű kifakadásának köszönheté ; mindnyájan irígylénk neki a szép tettet, s osztozni akaránk érdemében.

23.

Prónay Mihály és én Septemb. 4-d. kijövénk az universitás bibliothekájából, s amint az udvari kápolna szögénél az útcára fordúlánk, egy figúra tünék szemünk elébe, melyet előlről, hátúlról, oldalt elrémült

álmélkodással néze minden, aki elől találá vagy mellette elment. Az ismeretlen nem látszék tudni, hogy rajta csodálkoznak. Magába sűlyedve folytatá csöszögéseit ; minden tizedik lépésre megállott, kivona zsebjéből valami nyomtatványt, egy-két sort megolvasa, papirosát visszadugá zsebjébe, s ment. De alig teve két-három lépést, ismét megállott, ismét elővoná papirosát. A Yorick pogácsa-sütője jutott emlékezetünkbe, s égénk tudni, mit jelenthet a szokatlan tünemény. Arra, hogy az állongót mi, ifjak és mindketten kevés húsúak, hamar utólérjük, nem kelle sok, s álmélkodásunk akkor lépe fel a legfőbb tetőre, midőn az embernek öltözetét is láthatánk.

Nadrága, nem plundrija, sötét kék, a legdurvább posztóból, s falusi kántor szabása. Nyakán zsebkendője ismét kék, de fehér csíkokkal és pettyekkel, csizmája májbőr s vásári. De kabátja barackvirágba csapó violaszín tafotából, egy sor gombbal, milyet a külföld kanonokjai viselnek, fején sok fürtű kerek paróka, foltosan behintve liszttel, s hónja alatt három nagy szőrkalap. Koponyájától messzire állott el parókája ; jele, hogy azt, mint a selyem kabátot is, zsibvásáron vette vagy ajándékban. Feje kiaszott, arca szederjes, ellepve pattanásokkal, melyekről itt-ott már hulladozék a var, némelyike veresedni még csak kezde.

Ily esetekben legtanácsosb a dolognak neki rugtatni, s minthogy mind az, amit látánk, oda mutata, hogy itt valamely tudós zarándokot látunk, én szólítám meg nyájas bízakodással, engedné tudnunk, benne kit fogunk tisztelhetni.

Az idegen ki nem vala forgatva nyugalmából. Én Kalmár György* vagyok, úgy mond, s az universitás typographiajából jövök e csekélységgel. A philosophusi nyelv feltalálója-e? kérdém ; a syriai utazó-e? az-e, aki a Prodromust írá? — Csudálkozék, hogy

* *Kalmár György* nyelvmívelő és utazó, aki nemcsak nyugati Európát, hanem Kis-Ázsiát is beutazta, mint «pór zarándok».

fiatal emberkék az ő írásit, s kivált az első helytt említettet, ismerik. — Nem érdemlem jó vélekedésedet, mondám ; a munkát láttam, de nem értettem, s bírom két képedet. — Éppen utolsó postával vettem volt Helvetziából egy barátom levelét, s az velem vala. Abban Kalmár felől is vala szó, de több keserűvel, mint édessel. Neki-bátorodám láttatni azt vele, de a szükséges elkészítéssel.

«Hogy a mi Kalmárunk nem az a nyavalyás ember, kinek őt születlen írásai bizonyítják, azt én itt egy journalból látom ; de magamnak kénytelen vagyok inkább hinni, mint a journaloknak. Professoraink, kik őt ezen írásból ismerik, nagynak gondolják, s szinte neheztelnek, hogy hazánk fijai közt, kik itt vagyunk, egy sincs, ki nekik elmondhatná, hogy ő hol lakik és micsoda, s még inkább, hogy felőle nevetséges dolgoknál egyebet nem mondhatnak.»

Kalmár teljesen nyugalomban adá vissza nekem a levelet, s sem a keserűt nem vevé nehezteléssel, sem örömmel az édest. Kevély szép nyugalma őt előttünk tiszteletessé tevé. Kérénk, legyen vendégünk a fogadóban, hogy vele kivált keleti útja felől szólhassunk de már el vala foglalva. Keresénk szállásán, de már elhagyá vala Budát.

Az öreg Landerertől tudom, hogy míg Prodromusát nála nyomtattatá, egy kerti nyaralóban töltötte a telet, fázva, koplalva s nyakiglan ülve a szalma közt, s úgy dolgozá verseit, reszketve minden tetemiben a hideg miatt. Ázsiában útazván, ecetet, olajat, sót horda magával, s így valahol a mezőn megszálla, készen lelé ebédjét, vacsoráját. — Elő fog fordúlni a Szilágyi Sámuel biographiájában is.

24.

Korán reggel érék Tarna-Örsre, Hevesben, közel Árokszálláshoz. Generális Orczy még nyugvék. Zsenge ifjúságában elholt István fijának piarista nevelője a maga szobájába vitt el, és osztán a kertbe, míg a főispán hívatni fog.

Mente nélkűl, de a szent István rendje commandeuri pántlikájával nyaka körűl, űle szobájában, mert a nap igen meleg volt. Elővevé verseit kézíratban, s a amiket Barcsay Ábrahám íra hozzá és más barátihoz, s a franciákat, kiknek poetájikat minden más nemzetbelieknél inkább kedvelte. Midőn bele únánk az olvasásba, a hajdan férfijait és dolgait emlegeté, primás Barkóczy Ferencet, nyelvünk nagy barátját, a kettejeknek oly kedves Richwaldszky György kanonokot, ki a Vexatiot írta, s nyagyatyámat Bossányit, egykori lovagló pajtását. Ebédnél és vacsoránál némán űle, s annak okát nem vala nehéz kitalálnom, látván az egymást kerűlgető szemeket. Szó nélkül inte asztal után, hogy követném, s éjfélig ismét ketten maradánk, s ismét olvasgatva.

MÁSODIK KÖNYV.

MDCCLXXXIV—MDCCXCIV.

ELSŐ SZAK.

I.

MDCCLXXXIV.

Borsod vármegyéből vádak menének fel II. Józsefhez, s a vádak megvizsgálása végett Orczy Miskolcra küldeték. Tiszteletből tizenkét katona rendelteték mellé, amit ily esetekben még nem látánk. Anyám nem nyughata, s minthogy Orczy, midőn Örsön nála valék, megígérte volt, hogy a tisztválasztó széken valóságos nótáriussá fog kinevezni, leküldé Miskolcra, hogy újítsam meg kérésemet ; tegyen akkor valóságossá, most pedig titularissá. Lementem, de kérésem Orczyt meg nem mozdíthatá. Itt is elővevé szekrényét, melyben verseit s a Barcsayéit tartogatta, elzárkozék velem, s végigolvasá, amely leghosszabb a Barcsay dolgozásai közt. Helvetziának óhajtott volna lenni lakosa. Nem ismere szebb életet, mint e maroknyi népé, mely fény nélkűl boldog.

Vay József jelen vala ebédjénél, nagy már akkor is, noha még nem visele hivatalt. Mohács hozódék elő s valamely környűlállás iránt kérdés támada. Vay sokáig hallgata itt is, de midőn kénytelen vala szólani, mert mindenek elakadtak, oly elkészűléssel beszélé a történetet, mintha azt tegnap olvasta volna ; nemcsak azt adván elő, kinek mely része volt a vétekben, hanem a nevezetesebb emberek charakterét is, és a vétek okait. Nem oly dolog, honnan Vaynak nagyságát mérni kell ; mert mit tudunk tehát hazánk történeteiből, ha a II. Lajos epocháját nem tudjuk, azt a nekünk oly gyászost ; de Vay nemcsak ezt tudta. S

miként történheték, hogy ezt itten csak ő? hogy oly jó fejek közt, mint akik itt együtt ebédlének, csak ő? A tiszai két kerületben nem vala megye, mely annyi jó fejet bírt egyszerre. Egyike vala ezeknek Ragályi József, nem sokára ezután vice-ispán itt; Fáy Barnabás, akkor fő-nótárius, később ungvári fő-ispán, Szathmári Király József, tovább szabolcsi vice-ispán, Melczer László, később septemvir, Radvánszky Ferenc, egykor katona, később szent István kis-keresztese, és Óváry László, mind halálig semmi, de aki a megneveztekkel széles tudományai s szeplőtlen lelke által egy fényben ragyogott. Gondok és házassági öröm nélkül élé napjait a legboldogabb függetlenségben, egyedűl azt bánván öreg napjaiban, hogy feleséget nem veve, s szolgálat nélkül szolgálá a megyét, melynek tagja volt. Minden keresé társaságát, s azért keresé, hogy tőle tanúlhasson. Kanonok Molnár, ha keresztűl mene Miskolcon, éjfélkor is felveré álmából, s tudományos beszédek közt várák, míg előállott a ló, mely a tudós papot tovább vigye; Koppi pedig a piarista, nem levén egyszer házánál, de nyitva lelvén ablakait, bebújt a szobába, hogy legalább azt tudhassa, hogy ő most mit olvas. S e választottak csoportjában Vay vala legelső. Világot teremtének Miskolcon, mely az egész tájra, mely az egész honra kilövellé súgárit.

Egyike vala ezeknek gróf Török Lajos, fija Józsefnek, a szepesi kamara elölülőjének, előbb referendáriusnak, kit a többitől külön akarék megnevezni, mert ha a kis csoportnak lelke volt is, színe a többiétől nagyon különbözék. Tályán láttam őtet legelőbb, tavaly november 2-d. a szüretelő uraságok sokasága közt, és soha nekem az a nap azóta fel nem virradt, hogy azt meg ne innepeljem. Amint őt ismerém tovább a legtisztább, a legnemesb lelkű halandónak, úgy ott el nem tudnék telni nemes módja csudálásában, mely minekelőtte lelkét a sok és nagy csapások leverék, őt minden mások felett tündököltette. A szív jósága, melegsége gyanúsnak tetszik másoknál, mert módjok

eltanúlt, vagy nincs megnemesítve a szebb nevelés által: Török Lajosnál, ki Bécsben nagy társaságokban töltötte gyermeki éveit, még az eltanúlt mód sem látszék eltanúltnak; minden cselekedetében, minden mozdúltában, minden szavában, pillantatában festette magát a szív, s jelenléte mágusi erővel parancsola csendes tisztelést, valahol megfordúlt, igen még a vadak közt is. Ki vala boldogabb mint én, midőn Tályán megláttam, midőn ott velem szóla! ki vala boldogabb mint én, midőn Miskolcon január 16-d. arcomra nyomá első csókját! — Midőn Pászthory 1792. lejöve a dietára, s Török Lajost a gróf Zichy Károly estveli társaságában belépni látá, megölelé őtet, s őt rendelé, Balogh Pétert és Vay Józsefet magához reggeli tanácskozásra.

2.

Kínzá anyámat az a gondolat, hogy bennem nem lelheti anyai örömeit, mint (más) két fijában, de végre itt vala a pont, hogy bennem is fellelje azt; Zámbory Antal, Zemplénynek második vice-nótáriusa lemonda hívataláról, s a vice-ispán engem ajánltata helyébe, sőt hogy az ajánltatásnak annál inkább legyen sikere, a júliusban tartandó gyűlésen be is ültete a kiürűlt székbe. Nem az történt, amit a gyűlés végeze. Azalatt, míg dolgom itt függőben vala, Orczy Kassán október 13-d. tisztváltozó széket tarta, s engem vice-nótáriusnak neveze ki, fizetés nélkül; 25-dikben pedig, midőn második fiját Lászlót maga helyébe iktatá, az új főispán táblabirónak. Látván, hogy belépésem Zemplényben összeütődésbe hozott másokkal, Ujhelyben is felesküvém ugyan, de magamat Zemplénytől egészen elvontam. Ezen esztendő augusztus 9-d. neveztetém ki gróf Batthyányi Ferenc által táblabirónak Sárosban is.

Abaújban vice-ispánjaim Consil. Kelcz Antal és Zombory Zsigmond, fő-nótáriusom Kóji Comáromy György, vice-nótárius társaim Kende János és Tiszta

Ferenc voltanak, Kende nemsokára az eperjesi táblához méne által, s ennek helyébe Tiszta Ferenc lépe; később második vice-ispán itt, és assessor a királyitáblánál: én a Tisztáéba.

3.

Már tavaly, 1784. május 18-d. kiadatott a parancs, hogy az országban a közdolgok német nyelven folyjanak, 1785. november elsője olta, — s fő-nótáriusom németűl éppen nem tudott, Tiszta Ferenc társam keveset, s írni éppen nem, s így az egész teher rajtam fekvék. Nekem kelle lefordítanom az érkezteket, hogy vice-ispánom megérthesse, nékem németűl és deákul feltennem, ami ment. De én hozzá valék szokva a munkához, s az nekem öröm volt. Mind a mellett, hogy el valék terhelve dolgokkal, szebb formát adék a megye levéltárának, hol a levelek ki nem hajtva állának fiókjaikban, s a nélkül, hogy az nekem parancsoltatott volna. S olvasgattam, verselgettem, fordítgattam, de nem kártyáztam, s nem járám a korcsmát. Az úrit értem, a kávéházat, mely szintúgy korcsma mint a falusi népé, szintúgy veszedelmes s gyalázatos.

4.

A tudományi kar ministerévé báró Swieten Gottfried nevezteték ki, fia Gerhárdnak, kit első Ferenc Angliába küldve VI. Károly által, Hollandiában meglátogata, s megkedvelvén a nagy tudományú s szeretetreméltó embert, Bécsbe hívá meg. A magyarországi iskolák dolgait ennek előlűlése alatt referendárius Pászthory Sándor vitte.

Swieten eleresztė a régi directorokat, s a nemzeti iskolák inspectorait s újakat választa. A kassai kerületben ifjabb Péchy Gábor helyébe, ki septemvir leve, directornak gróf Török Lajos nevezteték, s ez felmene Bécsbe szóval is venni a minister parancsait. Felméne oda, s történetből éppen akkor, midőn Török, consil.

Ladomérszky István is, nemzeti iskolák inspectora Péchy alatt, ki most assessornak vala nevezve előbb az eperjesi, majd a kőszegi táblához. Swieten megszólítá Ladomérszkyt, hogy ez nevezzen meg egy katholicust és egy protestánt, kit ő neki kiüresedett hívatalába állíthasson, s Ladomérszky, kivel én talán soha nem is szólottam, a protestánsok közzűl engem ajánlott. Engem ajánlott az én felekezetemből gróf Török is. Gróf úr hihetőleg szóla Ladomérszkyvel, minthogy K—t ajánlja, mondá Swieten. Török bizonyossá tevé a ministert, hogy Ladomérszkyvel és velem erről soha nem szólott, s hogy a gondolat magáé. — Adassa be tehát esedezését, mondá Swieten. Török tudatá velem, mi történt, s én felküldém azt, mihelyt levelét vettem.

Consil. Kelcz tőlem, consil. Vay József, ki most szabolcsi vice-ispánná vala nevezve, gróf Töröktől tudá, mit forralok, s mind Kelcz, mind Vay engem óhajta maga mellé fő-nótáriusnak. Kelcz előmbe terjeszté, hogy ha őtet elhagyom, ő is el fog esni hívatalától, mert németül nem tud, s nem kap senkit, akinek conceptusait vaktában aláírja, kívűlem. Vay viszont, hogy ha a tudományi karhoz megyek által, bezárom magam előtt az útat a további emelkedésre, holott a fő-nótáriusságból mind az országlás, mind a törvénykezés útjain előhaladhatok. Szántam Kelczet, s lángoltam Vayhoz csatlani, s tanácsát igen bölcsnek találtam ; de Török Lajos alatt állhatni, de elvonattatni a kedvetlentől ahhoz, ami nekem mindennél kedvesebb volt ; minden vallásbeli honfiak nevelésére hathatni, s oly kiterjedésű megyében, mint amely reám várt, s Szepes, Sáros, Zempléni, Ungvár, Bereg, Gömör, Torna, Abaúj, Borsod, Heves vármegyékből állott, s a Jász és Kis-Kún kerületekből : — az a kinézés oly kedves, oly csalogató vala, hogy annál én kedvezőbbet álmodni sem tudtam. Megkövetém Kelczet és Vayt, s azzal mentém magam, hogy esedezésem már be van adva, s magamat és gróf Törököt a minister és Päszthory nehezteléseinek ki nem tehetem.

5.

MDCCLXXXVI.

A kineveztetés tovább húzódék, mint gondolám, s a gróf tanácsából augusztusban felmenék Bécsbe, hogy kérésemet Pászthorynak, Swietennek, a császárnak benyújthassam. Pászthorynál jelentem meg legelébb, s ez tudatá velem, hogy kineveztetésemet a császár a laxenburgi táborban azelőtt harmad nappal aláírta. Így a császárhoz tolakodni nem merészlettem, amit annál nagyobb veszteségemnek tekintek, mert a rendkívül való emberrel szólani szerencsém többé nem vala.

Swietennél negyvenhárman jelenénk meg ; stabális tisztek, papi és világi tudósok, akademiai ifjak s gymnasiumi gyermekek, mert ez a valóban nagy ember kiszemelé a jobb főket, s tanúlásaikat szemmel tartotta ; a szerint járának fel hozzá mint atyjokhoz. Azt vártam, hogy a tisztek után engem fog beparancsolni, mint idegent, s bántott az, hogy elébb a fiúkat. Egy ismeretlen pap és én utolsóknak hagyatánk. Örvendjünk szerencsénknek, monda ez, jele, hogy velünk akar legtovább szólani. Most ez is béereszteték, s én maradék utolsónak.

Swieten kisded, de nem gyenge termetű úr vala, nem éppen pisze, hanem rövid és vékony orral, apró csíkú s virágú, meggyszín selyem kabátban és nadrágocskában, konttyal és hajtáskával. Hidegsége elrettente, de meg nem zavart ; szerencsés órámban jöttem hozzá. Sokat állék, mondá, járjunk ; s a tágas szoba egyik szegletéből az átellenben álló szegletig lépdegélénk fel és alá, hogy a menés hosszabb legyen.

Előmbe adá, mi a nagy cél abban, hogy az iskolák közös iskolákká tétessenek, s a hon polgárai együtt neveltessenek, s visszásan szóla debreceni prof. Hatvani felől, ki azt vitatá, hogy az ő felekezetebeliek a bábáskodást sem tanúlhatják idegen felekezetbeli iskolában a keresztelési oktatásra nézve. Megsejtém

csakhamar, hogy beszédében a tárgyakat akarva forgatja, tudni akarván, mit és mennyit tanúltam, s mennyire bízhatik gondolkozásomhoz, érzésimhez. Egy óránál tovább tartóztata. Midőn tőle, eltelve szeretettel s nagysága csudálásával eljöttem, nem foghatám meg, hogy ennyi kegyesség, ennyi jóság, ennyi lélek mint rejtezhetének e visszás külső, e fagylaló hideg alá. Soha ily feszes, ily csaknem savanyú embert nem láttam, de soha nem jobbat, nemesebbet. S ami tőle visszalökött, talán azért hata rám ennyi kedvetlenséggel, mert ily udvari figúrát eddig csak theátrumokon láték.

Midőn 1788. Bécsbe értem, egy nagy tekintetű úr sajnálta, hogy két héttel nem elébb valék ott. Swieten csudát láttata Béccsel. Az examenek kezdődvén, eltiltá a professorokat a kikérdezéstől, s maga tette azt a legalsóbb iskolán kezdve, a legfelsőbbekig, s így megmutatá, hogy tudja, amit a tanítóknak tudniok kell s tanúlni a tanítványoknak. Midőn viszont ezt én beszélém cancellárius Telekinek, ki ezen exámenen jelen vala, azt kérdé tőlem, ha előttem ujság-e, hogy első pædagogarchának egész Európában Swieten tartatik. Gondjai a legalsóbb iskolák ifjaira kiterjeszkedének, s oda törekedék, hogy a monarchiának nagy férfiakat nevelhessen. Hogy berlini követsége alatt elakasztá a nagy Fridrichet, hogy Kaunitz a legnehezebb dologban az ő segédjével élt, s midőn diplomaticus írásokban mások nem találának szót, kijegyezni, amit az idő kívánt, hozzá folyamodának segédért; hogy a monarchiában ő vala a legtanúltabb görög, s egyike a legtanúltabb hangművészeknek, közönségesen tudva volt. Minden tudós fej hozzá tartozónak nézé magát; Swieten vala atyjok, barátjok, jóltevőjök, kevélységek. Mely jól mennek a dolgok, ahol az első tudja s akarja, amit kell! s mint szereti ott minden az elsőt, mint az első az utolsót!

6.

Pászthory felől szólanom nem lehet és nem kell. Minden tudja, mely nemeslelkű ember, mely hív magyar volt ő. Ragyog a haza védlelkei sorában, s örök és tiszta fényben ragyog. Kisded termetű, lelkes és kedves arcú, szöghajú, barna szemű férfi, magas szemöldökökkel, s beszédes, azt mondhatnám, hogy az elúnásig, ha a leglelkesebb, legnemesb lelkű ember meleg ömledezésit elúnni lehetne. A cancellária lelke József alatt Pászthory volt. Tisztelet és hála érzései gyúladnak fel lelkemben, valamikor körűle töltött óráimról gondolkozom. Forró barátja, pártfogója, elősegélője mind annak ami szent, ami jó, forró barátja nyelvünknek. Hogy cancellarius Pállfy megköszöné Péczelynek a Henrias magyarrá tételét, az a Pászthory munkája vala, s maga ez is mutatja gondolkozását, lelkét, érzését.

7.

Palásthy Márton, fija a generálisnak, s Koppinak neveltje, egyike vala azoknak, kik a Pászthory körébe tartoztak. Önkényt tette le secretáriusi szolgálatát a cancelláriánál, de veszteg marada Bécsben, a tudományoknak élve s szép örömeinek. Gyönyörű vala azt látni a József epochájában, hogy a jobb lelkek hogy szövődének össze, hogy tartának össze, az egymástól elválasztó színek különbségei mellett is, mihelyt őket a jó szeretete egyesítette. Nagy és kicsiny, s hazafi és idegen, tisztviselő s magányos, polgár és katona egy volt, ha egymásban érdemet találtak. Ezen útam szép ismeretségeinek egy részét én Palásthynak köszönöm.

Egy nap ebédre híva meg bizonyos asztal-adóhoz, a Leopold-városi híd mellé. Amint megjelenék, az egyik asztalnok jelenté, hogy a gyenge egészségű Palásthy, valamely változása miatt, nem fogna megjelenni, de hogy a három olasz, kiket velem együtt vendégeinek híva, jelen vagyon, s mingyárt tálalnak.

Nem lévén ott, akinek kedvéért megjelentem, mondám az egyiknek, kit ismerék már, hogy megyek; én Bécsben jobban tudom használni időmet a gazdag ebédek evésénél. Hogyan! s onnan tudnál-e elmenni, kérdé ez, ahol Pilatit láthatod? — Mely Pilatit, de talán csak nem azt, aki *Di una Riforma in Italia* és a *Voyages en differents pays de l'Europe* című munkákat írta? — Sőt éppen azt; de vigyázzak, hogy az evés közt tudományos dolgokat ne hozzak elő; asztalnál ő csak örömről szeret szólani.

Az ebéd enyelgések, pajkosságok közt múla el. A két olasz billiárdozni kezde. Pilati és én helyeinken maradánk. Az asztalnok felhozá tokajimat, anyám termesztését, jegeséből, s én megtöltém a Pilati poharát. Éljen az a föld, mely ily bort terem és sok szép leányokat! mondám, hasznomra fordítván az olasz említett intését. — «Uram, te magyar vagy?» kérdé Pilati. «De bécsi magyar, vagy magyarországi? mert én a kettő közt nagy különbségre találtam.» — «Viselsz hivatalt?» — Elmondám neki, hogy egy megyének vice-nótáriusa voltam eddig, most az iskolákhoz megyek által. — Csudálkozva hallá, hogy fizetésem csak százötven forint; hiszen egy inas is többet von. Úgy accidentiáim mennek sokra. — Azok szépek, felelém; esztendeje, hogy szolgálok, s azolta huszonnégy lópatkót kaptam egy hámorostól bizonyos expeditumért, melyet azért vettem el, hogy a nagyatyámnak küldhessem ajándékban, mint első keresetemet. — Ez mindinkább ingerlé a kérdésekre. — «Tehát egyéb hasznokat vonsz, melyeknek nevét sem tudod adni.» — Vonok; ötszáz forintot fizetek szállásért, s két patvaristát tartok fizetés nélkűl ugyan, de szállással, asztallal, fűtéssel, mosással. — «S mint ronthatod így magadat!» Ez nálunk szokás, s mi örömest tesszük. Olvasóm hozzá vethet, ezeket mi követheté.

Kére, beszéljek neki holmit a magyar lélek felől, s nem amit a városiakról mondhatnék, hanem a nemzetnek azon részéről, mely a maga eredetiségében megmarada, és még külső színt nem vett fel. Az vad lehet,

de őtet inkább érdekli a lelkes vadság, mint a lelketlen simaság. — Úgy bennünket itt ér az estve, mondám, mert én az ily apró történetekben kifogyhatatlan vagyok. S akkor elbeszélvén holmit Baranyi Gábor és a szabolcsi Niczky József felől, elmondám, mi történt velem kevés napok előtt. — Öt hete, miolta Bécsben vagyok, mondám, s már kínza a haza-vágyás, és ha az utcán valamely szegény sorsú magyart láték, meg nem állhatám, hogy szóba ne eredjek vele. Egy nap strimfliben, koszperddel és hajtáskával menék a Karinthiai utcán s meglátám, hogy egy ősz bajuszú ember rongyos köpenyegben megkoccantá egy zsemlyesütő ablakát. Tudni akarám, mely vármegyében lakik. Rám mereszti szemeit s csudálkozik, hogy magyart láthat strimfliben. «Veszprém vármegyében, édes német uram!» felele jószívűleg neheztelve. Én elsikoltám magam a szóra, s az olasz pap, kivel együtt mentem elijedve sikoltásomtól, két ízben kérdé: «*Che dice? che dice?* Most tudni akarám, mi baj kergeté a nagy városba; elmondá azt, s oly szép áldással, hogy ha még üresebb volt volna is zsebem, mint már vala, örömest osztottam volna meg a szent-királyszabadjai lakossal. — Piláti vette poharát s egészségéért ivott. — Palásthy elbeszélé, mennyire megkedvelé múlattatásomat Piláti.

Említett elsőbb munkája őtet Hollandiába veté által, s a professorok őtet két Galliczin herceg nevelésére ajánlották. A nagy Friedrich ismerte munkájit s azok számába hívta meg, kikkel vacsorálgata, hogy ezektől hallja amiket meg nem olvashat. De Piláti megúná Berlint. Látta, hogy a király tartóztatni fogja; jobbnak látá tehát megbántani, hogy elkergettessék. Most a meleg holnapokat mindég Bécsben töltötte, ősszel Sziciliába költözködék, mint a gólya és fecske. Barna, széles arcú öreg, parókában. Erős alkotása neki még egy-két decenniumot ígérhete.

8.

Mint juthatok én Bécsben majd a tudós szerecsen ismeretségébe? kérdém egy valakitől Kassán, ki Bécset és Angelo Solimannot jól ismeré. — Küldj neki egy pár butellia tokajit, felele ez, de nem a minél erősebbet, hanem a minél édesebbet, s kénytelen lesz hozzád eljönni.

Egy nap szállásom kapusa jő, s jelenti, hogy egy idegen akar velem szólani, s láttat, ha honn vagyok-e — Ki az idegen? — Nem tudom. — Hol van? — Egy ismerősénél az első emeletben. — Lementem hozzá, hogy megmentsem a felfáradástól, mert én a harmadik emeletben laktam.

Midőn belépék, Angelo turbánnal, csíkos nyári dolmányban s világos színű kaftánban álla előttem, felém fordítá ki tekenősbéka-színű tenyerét, nekem jött, megcsókolt s köszönte ajándékomat. Az a gordoványszínű arc fejérlő fogaival és szemeivel el nem borzaszta ; szerecsent látni nem volt új dolog előttem, de az a tekenősbéka-színű tenyér elborzaszta. — Megkövetém bátorságomért, s kértem, tulajdonítsa merészségemet meggyőzhetetlen vágyomnak, hogy őtet, kit a történetek egy afrikai király gyermekéből magányossá változtatának, és aki új hazájában lelke, tudományai s szíve által minden jók becsűlését megnyerte, láthassam. Visszaadám látogatását, s lelkét úgy lelém fejérnek, mint arcát feketének.

9.

Valamit Bécsben látni kell, igyekeztem meglátni ; de a fegyverházat, ámbár Bécset tízszer látám, s egyszer több holnapokig, soha nem. Borzad lelkem a gyilkos szerek látásától, még ha védelműl használtatnak is.

Áltesvén a templomok s nevezetesb épületek megtekintésén, architektúrai célokból, minden időmet a

galeriák, s a festők dolgozóji s az alakló-academia,* ismerőseim képgyűjteményeik s a képárosok boltjai foglalák el, s jó rakás rézmetszetekkel tértem haza. Az alakló-academiában Schmutzer vezete körűl, megbecsűlhetetlen jósággal, ő, a Theodosius táblájának metszője, az a nagy mester a vonásos metszésben. A Belvederebe kétszer, háromszor minden vezető nélkűl léptem fel, hogy lássam, mely hatást tesznek rám a képek ; csak negyedikszer, és tovább osztán mindég vettem vezetőt magam mellé, hogy lássam érzésimnek mit hihetek, s hallhassam amit képértőnek tudni kell. Ifjabb olvasójimnak ugyanezt ajánlom ; ne rontassák el keblökben az első behatás örömeit a csicserónék által, kiktől úgyis kevés jót tanúlhatnak, ha jóra nem vezette a vak szerencse. Valamely nap nyitva vala a Belvedere, én mindég ott valék, s reggel olta délig, dél olta estig. Mint annak örvendheték, hogy 1777. nekem több vala a Van-Dyck feje, mint a Hoogstratené, úgy most annak, hogy nekem több vala most az Olasz Iskola, mint az Alföldiek játékos darabjai ; s még inkább annak, hogy mind az egyiknek, mind a másiknak érzém érdemét. Vezetőm olykor tőlem hallá, amit nekem kellett volna tőle. De e dolognak is komoly studium kell, hogy biztosan ítélhessünk ; maga a természeti adomány nem elég.

10.

Egy festőnél töltvén időmet, egy szálas, piros stabális tisztet láték belépni hozzánk, oly fejérre őszült hajjal mint kabátja. Az Trenck** vala, kit Friedrich kínos fogságban tartott. Kérdé, ha olvastam-e tőle valamit, s kedve telve hallá, hogy Macedo bajnokját. Kapott volna tömjénemen, de én azt az ő firkálásá-

* Képzőművészeti akadémia.

** *Trenck Frigyes b.* (1726—1794) rendkivűl viszontagságos életű kalandor író, akinek számos munkáját magyarra is lefordították.

nak, annak a vadnak, nem gyujthattam ; s minthogy magát festeté, fogsága történeteire vontam el poetai mázolásától. Engede kérésemnek, s hosszasan beszélé, mit szenvede. Csaknem hihetetlen dolgok ; de hányszor nem esik önmagunkon vagy másokon szemeink előtt, amit hinni nem mernénk, ha nem láttuk volna. Sok ízben ebédlék vele közasztaloknál, de szívem a feszes és ragyogni szerető ember felé soha nem tuda vonzódni. Kereste a veszedelmeket, míg a guillotin Párisban véget vete lovancoskodásainak.

II.

Báróczy felől más helytt, hogy róla egy végtében szólhassak. Itten valamit a theatrumok felől.

Tudván, hogy a szín fődarabjának Hamlet tartatik, valamikor azt játsszák a kassaiak, mindég elmaradtam a theatrumból ; rettegtem, hogy a rossz, vagy ami szint-annyi, a középszer játék elöli bennem, amit keresék. Most itt vala jelentve Hamlet, s egyike valék a legelébb felgyűlteknek. Lange játszá a darab hősét ; meg valék rázva lelkemben és testemben, s áldám sorsomat, hogy a darabot itt láttam adva, nem Kassán, Egy ismerősöm tudni akará, theatrumból jövök-e, honnan ő is, s mint valék megelégedve. Sem a játszott darabbal, mondám, sem a játszókkal. Két kezét felrántva borzada vissza tőlem Luzatto ; * s én bizonyossá tevém, hogy a kassai játszók nem játszanak rosszabbúl, mint ezek ma, sőt többére jobban. Kérlek, mondá, ne mond ezt más előtt, ki fogsz kacagtatni ;

* E férfiúra vonatkozólag Kazinczy 1793 okt. 8-káról így ír : «Bécsben levén 1786-ban, barátim egy *Luzzato* nevezetű igen gazdag és igen tanúlt zsidóhoz vezettek. Asztalán akkor is nyitva volt Voltaire.» S midőn Kazinczy beszédbe ereszkedett vele s a bécsi színházzal való elégedetlenségét fejezte ki előtte : «a szegény zsidó úgy nézte, mint egy szánakozást érdemlő etourdit (eszelőst), vagy egy mindent, valami Magyarországon van, szépnek kiáltó magyar gaszkont».

tudod-e, hogy Brockmannt láttad? Elnyele szégyeltemben a föld, s elnémúltam, de megmaradtam érzésem mellett.

Most Clavígo vala kijelentve, s a Beaumarchais szerepét Brockmann készűle játszani. Megjelentem a házban, s vártam a csudát. Brockmann az elsőbb aktokban jól játszott, de azt Kassán is adták volna így ; nem értém, az ember mint juthata celebritásához. Hajlandó valék azonban inkább azt hinni, hogy a dologhoz én nem értek, minthogy az egész német világ nem. De most jön a scéna, midőn a levél megérkezik, s Marie magát ismét megcsalva látja. Beaumarchais-Brockmann lángol és reng, magosan felkontyolt üstökébe ravaszúl igen sok púdert rakata, s úgy csapá meg homlokát, hogy újjai üstökét ütötték meg, s a púder ködöt csinála egész figúrája körűl. Ez a lángolás, ez a rengés, az a vad hang, melyben haragját öntögette, az a meredező szem, az a fel-felrántott kar, és minden, minden mutatta, hogy a német világnak van igaza, s hogy nem nekem volt. Minap a szerep nem kívánά, hogy kitégyen magáért, most kívánta, s az játszik jól, aki, ahol kell, *attenuat vires*

Storazzi, a szép énekesné, szememet, fülemet, lelkemet elbájolta. — Mozart az orchestert igazgatá, fortepianóját vervén. De az oly annyira nem-testi örömek felől, mint amiket a muzsika ád, nem szabad szólani. Hol az a szó, mely azt fesse?

12.

S ez a mennyei gyönyör egy más érzékre ható gyönyört juttat emlékezetembe.

Dornbachra menvén ki, s mint mindenüvé, ahol elsőben, oda is egyedűl, amint a bokrok előtt elmenék, egy ismeretlen illat csapa meg. Körűltekintém magamat s sem a földön, sem a bokrokon nem láték semmit, ahonnan az jöhete. Minél tovább távozám, annál-inkább tűnt el az illat. Visszamenék, s szaglásom elvezete a keresett helyre. Féltem a megszólítástól, de

kísértetem nagyobb vala, mint hogy ellent állhassak s hirtelen meglopám a kertet, hogy a városban végére járhassak, a nem ismért szerény plánta mely nevet visel. — Rezéda vala s nálunk ismeretlen akkor még Viczay által is.

MÁSODIK SZAK.

Vice-Ispánomat leveré a hír, hogy elértem amit kerestem ; s mihelyt haza érék szeptemberben, kére, mondjak le a nyert hivatalról ; nemcsak őtet fognám kiejteni hivatalából, hanem magam előtt is szép kinézéseket zárok el. A kir. commissarius toldítá a Kelcz kérését, és hogy annál készebb légyek megtenni, ami tőlem kívántaték, engem abauji fő-nótáriusnak kineveze huszonhét esztendős koromban, s áltugratván velem az elsőbb vice-nótáriusságot. Szívem el vala lágyúlva Szentiványi és Kelcz eránt, de mint bántsam meg Swietent, Pászthoryt, Törököt, Vayt és ez által gróf Teleki Sámuelt, aki Vaynak kineveztetésemet megigérte? Ha Törökhöz nem csatlott volna a hívatal, úgy Vay mellett óhajték vala szolgálni, s feláldozám vala szerencsémnek azt is, ami engem hatalmasan kötött Kassához. S én nem bérért, nem kevély kinézésekért, hanem az ügyért vágytam ide. Sohasem óhajték egyéb lenni, valamíg Török veszteglend, s bár halálig. Fizetésem belépésemkor hatszáz, 1789 olta ezerötszáz forint volt, ezüst vagy ezüstárú papiros pénzben, s felemelt fizetésemmel négy altisztet is adtak mellém főszolgabírói rangban. Hivatalom nem vala összekötve a consiliariusi titulussal, de azt viselhetém mint elődöm Ladomérszky és tiszttársam Pethő Jakab ; azonban az engem nem csiklanda.

Kineveztetésemet leginkább a gróf Török atyai szeretetének köszönhetém s a Ladomérszky jó vélekedésének, de literatúrai dolgozásimnak is némely részben, mit sokan idővesztésnek szeretnek tekinteni s éppen azok annak, kik a kopózást, henye pipázást s

kártyázást nem annak. — Egy szomszédunk lehozá Bécsből Czirjék Mihály testőrt, mátkájával, hogy a boldog pár, ha hogy a bécsi leány hozzá szokhatnék azon sivatag hottentott földhöz, hol az urak bajúszt hordanak s caflitlan hajakat, megtelepedjen. Látván Rolly József, hogy Czirjék olvasgat és irkál, beszélé neki, hogy az ő szomszédjában is van valaki, aki könyvet tart és szeret olvasni s irkálni. Czirjék megérkezék Felső-Regmeczre, s Rolly (1784. febr. 29-d.) az anyámat és engem ebédre kérete meg.

Amint belépénk, a szép hadnagy és a szép leány egy asztalka mellett ültek. A leány felolvasa a Colardeau Heloizéből két sort, a hadnagy pedig némán futa végig fordításán, s kéziratán igazításokat teve. Szebb leányt, mint az ez új leány (Heloiz), nem könynyen lehete látni ; szebb ifjat, mint ez az új Abelárd, még nehezebben ; de talán szebb kéziratot sem könynyedkén. Az aranyozott szélű papirosra vala írva, behintve aranyozott és kék porral, s a kék és rózsaszín tambour pántlika, mellyel által vala tűzve, hosszú bodrokkal nyúla ki a papirosból. — Visszaadák látogatásunkat, s Czirjék óhajtá látni, mit dolgozom. Nekem az minden óhajtásom, mondám, hogy rajtam valaha ki lehessen ismerni a Báróczy tanítványát. Czirjék elbeszélé Báróczynak, mely csudákat láta ő Tokaj mellett, Báróczy Pászthorynak vitte meg a hírt, Pászthory Széchenyinek, s ennek azt is, hogy én Gessnert fordítom, amit osztán Széchenyi Gessnernek ; s midőn kérelmem a *Swieten* előlűlése alatt hetenként tartani szokott űlésekben előfordúla, *Pásztory* hajlék teljesíteni kívánságomat, minekelőtte látott.

De kedvességem nyelvünknek és literaturánknak ezen tiszteletes barátja előtt mi könnyen csökkenhetett volna meg, ha nem volt volna eléggé bölcs, azt mindennek egyébnek venni inkább, mint romlottságnak. Egy magyar rábeszéle, öltözném strimflibe, cipőbe s jelenjek meg így mindenütt ; Bécsben azt teszi minden ifjabb magyar.

Hittem neki, mert így jára Palásthy is, Beőthy és Szlávy secretariusok, sőt bőr nadrágocskában láttam magát Pásethoryt is, de Stiblivel ; s íme Pászthorynak ebédjénél strimfliben jelentem meg, hajtáskával, koszperddel. Belépvén ebédlőjébe, megrezzenék, midőn a falról Széchenyi, Skerlecz Miklós, Szily, Somsich Lázár nézének le rám, oberster gróf Draskovics János pedig, kinek szemeit a festő földre sülyesztette pirúlni látszék érettem. A cseléd előttem ajtót nyita s Pászthory elnémúlva fogadott. Csaknem elnyele szégyeltemben a föld. Jártam így ezután is ; de e szent helyre, e szent férfiak képe elébe, de Pászthory elébe nem léptem így többé.

A királyi rendelés végre megérkezék, s gróf Török engem November 11-d. bévezete hívatalomba.

József és Miklós öcséim Kassán tanúlának, s az ifjabb Baróti alatt hallgatá a rhetorikát. Ez jő iskolájából, s nekem egy hexameterekben írt könyvet hoz professorától, melyet a szerzőtől az nap veve. Baróti mindég buzdítgata, hogy magamat a verselés nehézségei által elrettentetni ne engedném, s Plinius szavaival inte, hogy igyekeznünk kell ugyan minél jobban írni, mindazáltal írjunk amint lehet.

A nem jó hexamererek engem Catullnak ismért dévajságára emlékeztetének, s más nap az öcsém a rossz munkát a nem igen jó, de eléggé eleven verssel vivé vissza.

1786. októb. 16-d.

Mint bánthattalak én meg úgy, barátom,
Hogy te engemet ezzel a csömörlést
Indító csevegéssel öldökölj(él).
Testét lepje meg a gonosz pokolvar,
A csorgó fakadékok, a büdös rüh,
És a csontokat-hasgató podagra,
Mint a gombolyag, húzza össze úját,
Ezzel tégedet aki gazdagíta,
Ily istentelen átkozott darabbal!
Ah nem láttad-e, hogy szegény barátod
Elvesz mérgibe', majd ha olvasandja?

Várj, várj, nem viszed ezt el; összegyűjtöm
A sok Kónyit, a nem magyar Zechentert,
S nyomtat Landerer amit holnaponként,
S majd ha összeszedem, barátom, őket,
Érdemlett jutalom fog érni érte.
Várd bizvást; azalatt oszolj előlem,
Akármerre vezet szemed világa,
Rút fajzat, pökedelme nemzetemnek!

Baróti magán kivűl vala örömében, hogy intésének sikerét láthatta, s hendecasyllabusaimat megküldé szepesi kanonok Molnár Jánosnak. Ez, a hogy mingyárt kész vala feleletével, így adta Barótihoz válaszát:

Miskolc táji Kazincz, kit négyszer láttalak úgy, mint
A vak az új holdat, fájt, hogy nem tudtalak egyben
Által is ismerni; mit vétett vajjon Apollo,
Kedvesed? o Músák, kiket annyi virággal imádtam,
Ellenetek mi gonoszt tettem, mivel háborodott fel
Mérgetek, hogy nékem meg nem súgtátok az útban,
Mit láték, s mily kincse vagyon elrejtve Kazincznak?
Nemde Catullusnak vérét, szive, lelke virágát
Ott űltettétek s az idők kerekére vigyázván,
Ott hajtottátok termetre, gyökérre, virágra?
Illatozó szaga, fáj, mondom, fáj, ím csak imétlen
Tűnt hozzám, s azt is Dávidnak kelle köszönnöm,
Dávidnak! koszorút koszorúért köss neki, Phœbe!
Oh köszönöm; de remeg lelkem, mikor azt is azonban
Eszmélem, netalán ez az új verónai költő
Megjárván Rábát s Poprád tájára kerűlvén,
Ottan is Suffénusnak társára találjon.

Hexametereink már voltak; rosszak, de eléggé nagy számban. Én semmit sem óhajték inkább, mint hogy lyrai darabokat kapjunk s a nyugot ízlésében. Hozzá fogtam s elakadtam. Sem rímeim nem valának szép rímek, sem scandált soraimban nem boldogúlhaték. Nem értém, mi dolog, hogy midőn hexametereket adhatunk, s jobban mint a németek, scandált rímes sorokban nem adhatunk dalokat; és, hogy én, ki németben nem tévesztem el a schémát, magyarban eltévesztem, s fülem érzi, hogy a sor hibás, de meg-

igazítani nem tudom. — Eperjesen s már négy esztendő előtt, midőn a német prosodia törvényeit nem ismerém, nem találván, akit keresék,* ezt hagytam vala asztalán :

Ninon sieht dieses Blatt und lächelt froh es an ;
Vielleicht, o welche Götterlust!
Vielleicht drückt sie's an ihre Brust.
Götter, lasst mir den süssen Wahn,
Das höchste Glück auf eurer Erde,
Und macht, dass ich dies Blatt jetzt werde.

A darabnak ha érdeme nincs is, legalább megfelel a schémának ; amit magyarban mertem, meg nem felele. mert némely sor jambusokból álla, némely trocheusokból. Ily botlást ki ejt ma, bár a prosodia törvényei felől soha semmit nem hallott. De a még ki nem játszott muzsikai szeren a legtanúltabb újjak is hibás hangokat szóllaltatnak meg ; miként ne, midőn gyakorlatlan újjak azon felűl?

MDCCLXXXVII.

Szepesből panaszok jövének be, s januáriusban indulék eligazítani a meghasonlásokat . . .

Kézsmárkot, hol tizedik esztendőmet éltem, megint meglátni s annyi esztendők után meglátni ; a Tátra lábainál, melyen az éjjel esett eső reggelig kemény jéggé vála, hogy azt most üveghegynek nézhetém, és amely a fel- és leszálló nap tüzétől rózsaszínbe öltözve nyúla magasan ki az éjlepte hegyecskék és dombok sorából ; ott hol nyelv, öltözet, lakás, élelem s maga a természet is előttem újak valának ; hol a szép, de vad természetet a maga téli vad szépségében láthatám, egy egész holnapot tölteni útban, s oly helyeken is, hol kenyeret nem találék, s pártjára kelvén azoknak, akiket erőszak vagy ravaszkodás nyomott ; példát adva tántoríthatatlan igazságszeretetemnek ; felejtve

* Steinmetz Annát, akiről fentebb volt szó.

midőn bíró valék, mely felekezet tagja vagyok; s irtózva azon gaz játéktól, mely fél védeni, ahol kell a magáéit, ne hogy igazságtalannak látszhassék; szerettetve azoktól, akik, míg nem láttak volt, tőlem rettegének; s elhintve szavam és példám által a jó magvait — mely gyönyörű, mely irígylendő sors juta itt nekem! Februariusban tértem vissza Kassára. Jelentésemet benyújtám előljárómnak. Az megolvasá azt, s jött szobámba (mindketten egy háznál fogadánk szállást; gróf Török az első emeletben, én a másodikban azon háznál, mely ablakaival a Nagy-útcára észak felé a Molnár-útca szögétől harmadik) megölele, megcsókola, s köszönte, hogy reményének megfeleltem. Így, édes barátom, mondá, mi hozzánk így illik. — Beszélem egyik cikkelyét.

Sötét este értem Hobgárd városkába, mely az első házon kezdve az utolsóig egészen elégett vala, s szolgabíró Badányi, kit segédül mellém rendele a vice-ispán, a plébánushoz hajtata be. Az nem vala jelen, s helyette egy megöregedett káplán jöve előnkbe, egykor lutheranus és prussziai hadnagy. — Midőn másnap tekintetbe vevém az iskolát, — nagyobb előmenetelt találván itt, mint sok más helyeken, a derék tanítót, a városi tanács jelenlétében elhalmozám magasztalásimmal. A tanító és ezzel együtt a tanács minden érdemet a plebánusnak tulajdonítának, s beszélék, hogy ez a tiszteletes pap csaknem minden leckét az iskolában tölt; hogy az oktatást kiveszi a tanító szájából, hogy a gyermekeket könyvekkel tartja, és minthogy a tűz minden vagyonjoktól megfosztá a lakosokat, s azoknak gyermekeik ennél fogva iskolába nem járhatának, minden nap délelőtt és délután kenyérszeleteket osztogat a megjelenteknek. Melegen tett jelentésem jó órában mene a Swieten és Pászthory kezeikbe; nem felejtem elmondani, hogy én a plebánust soha nem láttam, s vele semmi érintésben nem állok, s a helytartó-tanács 1787. Aug. 9-d. kiadá rendelését, hogy a vice-ispán Ludvig János hobgárdi plebánusnak, a legfényesb gyűlekezetben

függessze nyakába az arany érdempénzt. Egy másik, 1789. május 14-d. költ rendelés Györky István pataki plebánust Swietennél előbb szóval, tovább írva tett esedezésemre apátnak hírdette ki.

Hivatali foglalatosságim Miskolcra, Egerbe, Jász-Berénybe szólítának. Ily közel lévén, éltem az alkalommal s bérepűlék Pestre. Septemviratus és királyi tábla akkor még Budán tartá üléseit. Ócsai Balogh Péter, assessora ennek, később septemvir, referendárius, s elébb torontáli, később zólyomi főispán, felbátorítá, sőt kívánä, parancsolá, hogy menjek el az ország bírájához, s délutáni ötkor, s kertjébe a Krisztina városban ; rossz neven veszi, ha tisztviselő Pestre jön, s nála meg nem jelen. De megtaníta, hogy vele németűl szóljak, és hogy ha majd a beszéd közt ez szalad ki a száján : *wie heisst man* — nála nem több mint magyarban *az az izé* — higyjem, hogy elmerűlve saját gondolataiba, nem fogta fel amit mondék s mondjam újra.

Másnap tehát (aug. els.) lemenék múlatójába. A kertiház ajtaja előtt űlt prémetlen, térdig érő mentében dolmánnyal, kalap nélkűl, mert a nap az udvar felé vetette a házfedél árnyékát, s pípázott. Előtte egy strimflis parókás úr űle. Haja felverve fodorítója által, arca verhenyegen-szög, tekintete komor, hangja dörmögő ; dolmánya s a commendeuri kereszt pántlikája elpiszkolva étellel, tobákkal. Feje jobb válla felé görbűlt. Rézbe metszett képe el van találva.

Megnevezém magamat s hívatalomat, s oly hangosan, amint mindég szólok, de Niczky elszalasztá a hangot. *Kommen Sie von Pesth?* — Nem, mondám ; Kassáról jövök. Jász-Berényben egyesítém a kathol. és reform. iskolát. — Úgy, mondá ; tehát K(azinczy) vagy. — Meg nem tudám fogni, miként ismerheti az én nevemet az országbírája, hogy hívatalom foglalatosságait hallván, tudja az azt viselő nevét is ; de ha nála megjelenésem napját összevetem azzal a hobgárdi plebánus eránt jött parancséval (aug. 1. és 9.), nem képzelhetek egyebet, minthogy figyelmét ezen

pap eránt tett jelentésem, és az azt követő Swieteni rendelés nyerték meg.

Tudni akará, mennyi iskolám van egyetemben, mennyije mindenik felekezetnek, s miért nincs a magam felekezetének csak egy is. — A reformátusok, mondám, megyémnek alsó részében laknak, s ott a helységek nagyok, s így iskolájok elejétől fogva mindenütt vala, ahol templomok vala ; őket nem érinté az a rendelés, ami a templomot és iskolát még nem bírt helyeket, hogy az nekik csak azon feltétel alatt engedtetett, ha iskolájokba a tanítás új rendét veszik be. Aki előttem viselé a hívatalt, az iskolák számát leginkább Szepesben igyekezék szaporítani, mert a lutheránusok ott állítának egyszerre igen számos iskolákat, s én csak 9 holnap ólta vagyok a hívatalban. Minekutána ezen útam alatt szerencsés valék a miskolci reformátusokat rábírni, hogy igen régi iskolájokat a katholikusok iskolájokkal egyesítsék, s az igyekezetet maga a superintendens is segélette ; reménylenem lehet, hogy dolgaim ezután szerencsésebb menést vesznek, mert én magam is e felekezet tagja vagyok, s annál fogva a bízodalom hozzám nagyobb lehet. Niczky bővebb híreket kívána a superintendens felől, s kivált azt hallá örömmel, hogy Szalay Sámuel öreg ember és még sem sötét fejű. Meghagyta, vigyem meg neki hálás köszöntését a szép példaadásért, magamnak pedig fejtegette, mely szép és mely jóltevő gondolat az, hogy a haza polgárai egy iskolában vegyék az első oktatást a vallást nem illető tárgyakban. — Most zsidó-iskoláimrol szóla velem, s tudni akará, ha azoknak tanítójikkal megelégedve lehetek-e. Akarnám, hogy sok keresztyén iskoláimban volnának olyanok, mint a szántaiban, Abaújban, mondám ; az ismerte Mendelssohnt s többnek született mint csak zsidó-gyermekek tanítójának ; túl van az apróságokon, de szereti felekezetét. — A zsidó is ember, mondá Niczky. — Bár polgár s munkás polgár is volna, felelém, s a szó új thémára vive bennünket.

Mintegy félóráig szóla velem, s szerencsés órában,

mert gondolkozásai az én gondolkozásaim is voltak. Akkor bal tenyerére támaszkodva felemelkedék, s oly mondással ereszte el, mely mutatá, hogy neki tetszettem. A strimflis úr helytartói-tanácsos Lakics vala.

Gróf Niczky Kristóf gyűlölt és szeretett ember vala a maga korában ; nagynak hitte minden, jónak, akik közelebbről ismerték. Szabad gondolkozása s beszéde gyanússá tevé Terézia előtt, kihez ellenségei híreket vittek felőle. Rájnis, a poeta, nekem azt beszélé, hogy midőn Niczky tudományok directora volt a győri kerületben, ő pedig professzor, a császárné tőle is akara híreket venni Rájnistól, s ez a császárné gondjait teljesen megnyugtatta. Nagy baj az emberre, bár nagy szerencse az ügyre, ha aki a kormányon űl, messzére megelőzi körét, s a függő a vezetőt nem érti, sőt azt vezetni akarja. Midőn Niczky meghala, közönséges vala az öröm az országban ; de a közönséges ítélet éppen úgy csalódhatik, mint az egyeseké.

De midőn örűlve emlegetem jó órámat, mely Niczkyhez vezete, pirúlva kellene emlegetnem egy másikat, mely igen rosszúl üthetett volna ki, ha a bajból védangyalom ki nem kapott volna, hogy azt most nevetve emlegethetem.

Nem lelvén Kovachichot* szállásán (áltellenben azon gyalog útcával, mely a Fortuna mellett vonódik, s általellenben a Fortuna-fogadóval is ; a háznak csak gyalog kapuja van ; annak északi kétablakú szobájában lakott ő, H(ajnóczy) a déli egyablakúban az első emeleten), tiszti-dolgozójában keresém fel a kamaránál. — Nincs időm, mondá, amint megpillanta ; igen siető dolgot adtak ; de mingyárt üti a tizenkettőt, jer addig Terstyánszkyhoz. — Belépvén velem ehhez, német nyelven kéré, szenvedné meg, hogy nála maradhassak, míg majd értem jő ; engem Terstyánszkynak megneveze, s elmondá, mely hívatalban vagyok, de nem ne-

* *Kovachich Márton György* egyetemi könyvtárőr (1744—1821), számos latin történelmi forrásmunka gyüjtője és kiadója.

kem is ezt. Terstyánszky szürke kabátban volt, fekete selyem plundriban, fehér strimfliben ; én sötétkék frakkban, veres gallérral és hajtékkal kezeim körül, s fehér lajblival, nadrágocskával és strimflivel ; s öltözetem nem szúrhata szemet, mert akkor sokan így járánk. Sejtem én, hogy az általam öltözetéről Buchhalter formának nézett ember súlyt akar adni magá nak, mert bátrabbacskán jöve nekem, mint Buchhaltertől várhatám, de jónak láttam nem mutatni, hogy azt sejtettem. A Swieten systemájának jó vagy nem jó volta felől kezde velem szólani. Éreztetni akarja, gondolám magamban, hogy a dologhoz valamit ő is tud ; s látván, hogy ahhoz bizony igen jól tud, minthogy én testestűl-lelkestűl ezen ideákban éltem ; örömmel felelék vala kérdéseire, ellenvetésire, ha megkínált volna űléssel, mert a hév nap s a sok járás nagyon eltikkasztott. Már kérni akarám, engedje, hogy leülhessek, de a Buchhalter forma embernek, nem akarék semmit köszönni, s minthogy derekamat alig bírtam, megvetettem hátamat a falhoz. Még így sem bírván tovább az állást, búcsút vevék Herr von Terstyánszkytól, nem tisztelettel, hanem csak tekintettel. Az nekem kezet nyújta, s bántó kegyelemmel. Kéteskedém, ha elfogadjam-e. Elfogadám mégis, de könnyedén s éreztetém vele, hogy az nem rendben van. Mentem s a Kovachich szállása előtt leűltem.

Még sokan vannak, akik Kovachichot ismerék, s emlékeznek, mint hajlonga ez derekával, két kezével midőn valamely bohó történet kacagásra fakasztotta. Jött ő is, amint engem a Fortúna előtt űlni megpillanta, elkezde kacagni, hajlongani, s hányta kezét, mintha minden el volna veszve. — Tudod-e, mit kacagok? kérdé, elérve hozzám. — Mint tudhatnám? — S kinél hagyálak én téged? — Terstyánszkynak mondottad. De ki tehát az a Terstyánszky! — Én Buchhalter formának nézém. — Vevé észre, hogy oly valaminek. No ti megjárátok egymással. Gondold el : amint megnevezélek neki, s ő téged ebben a veres gallérú hacukában megpillanta, felkiáltott magában : Mi lesz a

nevelésből, ha az iskolák kormányára ily útcakoptatók állíttatnak, s neked álla, s megexamінála, s oly feltétellel, amint mondá, hogy ha olyannak talál, amilyennek ez a tarka ruha várható, halálig el fog csiklandani. Hiszen ez a Terstyánszky, akinél hagyálak, éppen az az udvari consiliarius, aki a tanúlás reformálásán együtt dolgozék Ürményivel. Kérlek az Istenért, mit jársz ily hacukában? minek öltözöl így? — De hát a te illustrissimusod miért úgy? — Megvan ; hagyjuk abba! Mind a mellett rám parancsola, hogy köszöntselek ; örvend, hogy látott. — A jobb lelkek olykor összekoccanás által jutnak egymáshoz. Egyenesen kellett volna hozzá mennem ; de már is tovább múlaték Budán, mint szabad vala, s csak Kovachich által követtem meg megtévedésemért.

Íróink s olvasóink száma mind inkább szaporodék, és ha az ügynek új munkás barátja tűne fel, kicsinységgel ugyan talán, talán egy alkalmi verssel, de amely lelket mutata s reménységet hagyott, hogy az író ott meg nem áll, mely öröm vala minden felé! mint repűle az új név egy szájról más szájra! az új társ felkeresé a régibbeket, s a régibbek kiterjesztett karral jövének az új elébe ; leveleinkben tézénk egymást, mint a rómaiak, hogy a külvilág nyügétől megszabadúlhassunk. Jobb lélek kezde szárnyallani a közügy mezején, s most közelíte igazán a várva várt reggel. Az az előbbi hajnalgás álderengés volt.

Nem a legszebb, de a legnagyobb fényben Péczeli ragyoga köztünk. A hőslelkű férfi nem gondola nevével, melynek képzelhetetlen sietéssel irkált könyvei által nem igérhete tartósságot, nem gondola erszényével, nem gondola életével, mindenét áldozatba hozá az ügynek, eléggé megjutalmazva, ha ő vesz is, csak ez gyarapodjék. Korábban hala meg, mint várni lehete, elölve éjjeli s nappali dolgozásai által, s ez vala vég sohajtása.

Vég lehellésem is hazámnak szolgáljon!

Henriást adá nem-scandált alexandrinusokban, Zayrt, Meropét, Youngnak Éjeit, Hervey Siralmait, egy *Mindenes Gyűjteményt*, és mindent amit használhatónak látott. Neki lefordítani valamit annyiba kerűle, mint másnak papirosról papirosra leírni. Dolgozása, oly sietéssel, és még az ő idejében, mázolás volt ; de még akkor a mázolás nem nézeték mázolásnak, s ez a mázolás olvasásra csalogatá az oly olvasókat, akiknél a jó dolgozás volt volna mázolás.

Cancellárius Pálffynak hozzá írt levelét *Orpheus*om vette fel. Itt azt kell megjegyeznem, hogy egy nagy fényű úr vétkűl vevé Péczelinek, hogy ő, predikátora a rév-komáromi gyűlekezetnek, Voltairenek Henriasát, s játékszíni darabjait fordítgatja, és a panaszt egyházi gyűléseinkben elő is hozta.

Másodika azoknak, kik nagy szerencsével hatának a masszára, Dugonics vala, s ez már nem csak az extensiót, hanem az intensiót is tévén célul, míg Péczeli csak az elsőbbet. Maradjon örök áldásban emlékezete! Neki senki nem köszöné meg, amit adott, legalább nem a nemzet nevében ; de hányan keresztelték lyánygyermekeiket Etelkának! Az közhála vala.

Jól hata a közre, s ismét sietve tett és szennyes dolgozásai által a törölgetéstől irtózós mindenre kész és mindennel kész, s mindég és mingyárt kész Horváth Ádám is. Azt semmire nem lehete kérni, amit megtagadott volna ; annak semmi nem juta éjjel eszébe, hogy el ne készítse estig. Fél lábon állva öntögeté irgalmatlan verseit, felcifrázva elméskedésivel s bibliai citatumaival ; s akik szereték a Péczeli Youngját, bár nem értették, mert az idvezséges dolgokat beszélt, nem holmi haszontalanságokat, nem bort és szerelmet, szereték Horváth Ádámot is, mert jót terjeszgete, s magyarsága bajszos, csombókos magyarság volt.

A három mellett egy negyediket kell említenem — Barczafalvi Szabó Dávidot. Egyrészről ízetlen dévajkodásból, másrészről annak érzéséből, hogy van egy nem ismert szép Amerika, hová bizonyosan eljutunk, ha futásunkat, el nem ijedve a szirtektől, zátonyoktól,

folytatni fogjuk a ködös tengeren, nem gondolva a bölcsek rettentésivel, szidalmival, kik őt megkábúltnak kiáltozák, mint azok amott Columbus Kristófot, s Siegwartjában úgy jelene meg, mint hivatalos szógyártó. Az az úr, aki Péczelit árulá be, hogy predikátor lévén, Voltairet fordítgatja, most azt tanácslá a Szabó Dávid által írt ujságdarabok nyomtatójának, hogy ezen vágasson eret. De ha Barczafalvi nekünk Amerikát nem ada is, ha pőcékre vive is nagyrészben, ada nehány darab aranyat, nehány gyöngyszemet és gyémántot, s mely nyereség volt az! s mit adtak a lármázók?

Én Gessnernek Idylljeit adám ki Kassán, 1788., nem sietve ugyan, mert sok esztendőkig tartottam szekrényemben, de még mindég nem eléggé gyakorlott, nem biztos kézzel. A leggondosabbak is őgyelgénk inkább mint menénk, kárhoztatva egymást, s oda törekedve, hogy egyikünk a másikát a maga útjára húzhassa által. A vastag ködöt csak egy jóltevő vihar fogja elverhetni, mondám Rádaynak, s egy folyóírást készűlgeték kiadni, mely bírálgassa megjelent munkáinkat ; és minthogy a példa többet teszen, mint az inkább rontó mint építő grammatikázások, légyen az a legroszabb fők birkózó piaca, s végyen fel æsthetikai értekezéseket s dolgozásokat. Ráday örűle készületimnek ; emlékeztete az *Allgemeine Deutsche Bibliothek* első kötetére, melyeket nékem könyvei közűl használás végett kiadni szándékozott, s ide ígéré némely dolgozásait, nevezetesen azon csipkedő hexametereit, miket a tordai leoninista ellen írt.

Egy estve (1787. novemb. 13-d.) meglátogatám Barótit. Felmelegűlve a beszédben, tudatám vele, mit forgatok. Baróti nem az vala, kitől verseken kívűl egyebet kelle várni, de melyikünktől kelle mindent? Nagy örömmel vette a hírt, s kére, hogy amit céljaimra gyűjtögeték, láttatnám vele ; Bacsányiról felel, hogy az kész lészen igyekezetimet segélleni. Kassán lakván ő is, őtet el nem mellőzhetjük.

Én Bacsányit nem szerettem, s ő sem engemet ; a

Baróti tartalékja azonban fájt nekem s kimondám, hogy személyes idegenségekről, ahol ügyünk java forog szóban, emlékezni nem szabad ; én az ő darabjait oly készséggel fogadom el, mintha vele barátságban élnék. Baróti tüzele, hogy indítsam el a dolgot, s Rádayt első postával hívjam meg társaságunkba.

Nyílék az ajtó, s Bacsányi jött. Hallá, mit végzénk ketten, s három kívánsággal álla elő : hogy az első kötetben egyedűl mi, Kassán lakók, jelenjünk meg ; hogy minden kérdést a voksok többsége döntsön el ; hogy a suffixumaink *j* betűjit én is változtassam *y*pszilonná. Az első pont szükségét nem értém, de nem is ellenzém ; nem ellenzém a második pontot is, ahol egyetemben szólunk, és így mindnyájunk nevében szólunk ; a harmadikra azt tartám jónak, hogy kiki követhesse meggyőződését, s a személyes szabadság semmi összeszorítást ne szenvedjen. Én el tudom olvasni az *y*pszilonos suffixumokat is, mint más is el tudja a *j*éseket, ha akarja ; tudományos kérdések eldöntését nem a voksok többségétől, hanem a voksok jobbságától kell felfüggeszteni. Bacsányi nem tűre ellenmondást, ő akara felűl lenni mindenben. Elvonván már előbb Barótit a *j* mellől (munkájinak elsőbb kiadásaiban mindig *j* által jegyzé suffixumait) s azon előterjesztés által is vonván el, hogy a Baróti két ellenje Rájnis és Révai, *j*ottisták, nem *y*psziIonisták, most engem is *y*pszilonistává akara tenni.

Másnap felovasám előttök Előbeszédemet, mely régolta készen állott s bemutattam, amit célomra gyűjtögeték. Az Előbeszédet elvivé Bacsányi, bővebb áttekintés végett, s az némely változtatásokkal második összegyűlésünkben elfogadtaték.

De visszatérvén kevés napi távolylétem után Kassára, Baróti tudatá velem, hogy Előbeszédemet Bacsányi újra dolgozá, kitoldá. Hiúságom nincs megbántva, mondám : egyedűl azt jegyzem meg, hogy ha azt Bacsányi dolgozta, s mi ketten elfogadtuk volna, s ha a gondolat is, hogy ily folyóírást adjunk, ezé volt, én Bacsányival tétetém vala meg az igazításokat. Ennek

minden felelete az volt, hogy kettő mindég több, mint egy, s arról senki sem kételkedik, és hogy kettő egynek nem tartozik felelettel, s azt érteni nem tudtam ; kivált, hogy Baróti és Bacsányi, nem két, hanem egy személy voltak. Azon szolgálatjai által, melyeket Bacsányi Rájnis ellen Barótinak teve, Baróti annyira kezében vala Bacsányinak, hogy ellene soha sem volt akaratja.

Kerültem a kedvetlenségeket s a kassai *Muzéum*-ot* segéllém a dolgozásimmal, s annak dolgozótársakat gyűjték. De midőn látám, hogy béadott dolgozásaimat nem okok, hanem kéj veti meg ; minden lárma nélkűl vonám félre magamat, s magam kezdék egy új folyóírást. *Orpheusom* Kassán nyomtattatott, mint a *Muzeum* Pesten, s örök hívatalos útazásim miatt nem úgy nyomtattaték, ahogy én hagytam. A betűszedőre bízám, mely darabokat végyen fel a csomó közűl, s rést csinálának hozzá, hogy némely darabjaim kimaradjanak, s azok vétessenek fel, melyeket csak szükségűl akarék felvétetni.

Ez a két folyóírás, a *Muzéum* és *Orpheus*, hoza engem levelezésbe Horváth Ádámmal, dr. Földi Jánossal, Daykával, Verseghyvel és másokkal. Szerencsés és szerencsétlen összekötődések, melyek közül előre lehete látni, hogy némelyike igenis hamar elalszik, de hogy némelyike a sírig fog tartani. Mint a szerelemben néha olyakhoz csatoljuk magunkat, kiket nem tartunk ugyan méltóknak szeretetünkre, de szeretünk, mert nincs akit méltán szerethetnénk, úgy esik ez a barátságban is ; de ahol a szerelmet és barátságot tisztelet és becsűlés kötötte meg, az túl van minden vitagságokon, s szívem Kisért és gróf Dessewffy Józsefért, ki még ekkor iskoláját járá Kassán, s már mutatá mivé emelkedend, még ma is azt érzi, amit akkor. Életemnek ők a legfőbb kevélységei ; ők és azon kevesek, kik hozzájok hasonlítanak.

* *Magyar Museum* címmel indították meg Bacsányi János, Baróti Szabó D. és Kazinczy F. az első magyar tudományos folyóiratot 1788 júl. 1-jén.

MDCCLXXXIX.

Bácsmegyeim megjelene. Előbeszédében elmondám, mi indíta, hogy fordítsam. Annyira nem igérék a munkának szerencsét, hogy igen hosszas bátorítások után beszéltetém rá magamat kieresztésére. Barátim most Siegwartomat is kívánák. Félvén, hogy nem lesz erőm ellenkezni velek, tűzbe lökém a csomót.

Bácsmegyeim nyomtatva vala félig, s Bacsányi kért, fizessem ki a nyomtatót s a kirakott íveket kéziratommal együtt égessem el. Dolgozásom nem érdemel egyebet, s magyar úgy nem epedez. Vannak, akik azt szeretik leginkább minden dolgozásim között. Én másod ízben csak azért adám ki, mert előre látám, hogy ha magam nem fogom, más valaki fogja, s hírem nélkűl.

Június elején forró-hideggel térék vissza szepesi útamból. Orvosom és barátom, Viczay József, már 19-d. nem hitte, hogy a reggelt érjem. Ifjúságom és a kassai predikátor könyörgése megtartott. Baróti miséje alatt zára kívánságai közzé.

Még gyengélkedő egészséggel valék, midőn egri püspök, gróf Eszterházy Károly bejöve július 21-d. Kassára, s első kimenése az apácákhoz vala, hozzám a második. Dicsekszem kegyességével, mert méltóságai nélkül is érdemlé tiszteletemet. Nagy characterű férfi.

A püspök mindennek *kemed* titulust adta, mert gyermekkorában ahhoz szokott volt. Azt neki közönségesen balúl vevék, s így ha kit meg akara kímélni, azzal inkább németűl szóla ; a *Sie* nem bántó. Egerbe menvén 1787., a püspök testvérének, cancellarius gróf Eszterházy Ferencnek leányával, gróf Sztáray Mihálynéval vezettetém fel nála magamat. Várakoznunk kelle az előszobában, valamíg a komornyik jelentést nem teve, hogy az ebéd várja. Magyarúl idvezlém, s németűl felele. Én magyarúl szólék ismét, s a püspök ismét németűl. Magyarúl én harmadszor is, s úgy, hogy a püspök kénytelen volt elmosolyodni. Megfogá baljával jobbom felét, s úgy vive asztalához szó nélkűl s

balja mellé ültete. Valamikor Egerben valék, ez vala helyem.

Nem tudná Kemed megmondani, kérdé tőlem enyelgve, ki jöve ma Egerbe hat szarvas paripán? — Az nyilván én valék, felelém ; ily sárban inkább járok ökrön, mint lovon ; még így is sok helytt volt bajom. Ezek közelítő tréfáji voltak, s a püspök nagy mértékben bírta az élet bölcseségét. Még nem tudta, mint áll velem, mint én nem még, mint én a püspökkel. Személye, születése, méltóságai, érdeme, szent hazafisága, kora tiszteletemet kívánhaták ; de midőn hivatalom jöve közbe, nem felejtém, ennek mivel tartozom. A püspök mindent szerete bennem, de nem hivatalomat. Midőn ez parancsolá, hogy feléje közelítsek, meg vala zavarva, s úgy kívánta, hogy mindent írásban adják elébe, nem szóval semmit. Világosítást kívánt a legvilágosabb dologban is, és semmit nem érte meg. Végre nem tudék tenni egyebet, mint megtenni a jelentést, hogy elakadtam, s jött a helytartó-tanács rendelése, hogy kérésemet tegyem egyetértve Heves vármegyével.

Consil. Fáy Bertalan úr, ekkor Hevesnek első vice, majd később Tornának fő-ispánja, maga kísére a püspökhöz. Szóval is elmondám a kérést, de, minthogy elébb már úgy kívánta, írva is. Nagy tűzzel számlálá előmbe, mely áldozatokat teve a tudományokért ; hogy itt ezt a pompás lyceumot fundamentumából építette, hogy abban gazdag könyvtárt állíta, hogy Londonból hozata astronomiai szereket ; de minekutána áldozatit nem hála követi, hanem az ellenkező, kimondá, hogy nem fogja tenni, amit kérek. Most ki kezde fakadni nemcsak a kérés, hanem a kérő ellen is, hogy végre nem lehete nem fészkelődnöm székemen. A vice-ispán megsejté, mi fogna következhetni, megkapván kezemet, emlékeztete, hogy a kérés tevése neki is parancsolva van. A szólás végében kérte a püspököt, hogy neheztelését ne terjessze ki személyemre, ki itt parancsomat teljesítem. — «Kemed pedig, consiliarius uram ne ereszkedjék arra, ami reá nem tartozik, mondá : én vele mindig perben vagyok, de azért — — —

írva fogom adni, válaszomat», — s vége vala functiónknak. — A püspök elmult idők férfija volt.

A heves-vármegyei subalternum judicium előlülője, T. úr (így neveztetének József alatt a vármegyei törvényszékek) leülvén az ebédhez, azon kezdé a conversátiót, hogy ők az nap száz esztendei fogságra kárhoztatának egy gonosztevőt. — Eliszonyodtam a szóra. Hány esztendős a szerencsétlen? kérdém ; mikor előtte felolvastatott az ítélet, mit mutata bírájinak? Még a leves nem vala a püspök előtt, s bort parancsola. Komornyikja nem hitte, hogy az még most parancsoltathassék. Bort, mondá a püspök újra, s rám köszönté poharát.

A régiek és mostaniak közt azt a nevezetes különbséget leljük, hogy azok durvábbak voltak, mint símák. De a nagy símaság, úgy mondja Montesquieu, rab lelkek elsősége ; a durvább kor jobb volt. Kor és kor hasonlítanak egymáshoz, s az emberi dolgok karikaként fordúlnak elő, bár jobb változásokkal, s nincs okunk elveszteni hitünket az emberiséghez. Miket nem beszélhetnék Eszterházy Károly felől, ha holmi tekintetek el nem némítanának! Merte, amit meggyőződése kívánt, bár azt én és némely mások hibás meggyőződésnek tekinthetjük.

Megparancsolá, hogy lyceumába, bibliothekájába vezessenek el, s akará hallani észrevételeimet, kivált az architekturára nézve, miben a püspök Rómában tanúlván, leckéket veve és a festésre. A bibliotheka menynyezetére Krakker festé a trienti zsinat üléseit, hová mennykő csap alá, nem tudom kire és miért. Bibliothekába talán nem a trienti zsinat ülése illlett, de azt egy püspökiben elnézhetni, s dicséretére Krakkernek elmondhatjuk, hogy szerencsésen elkerülé a monotoniát ; az a sokféle szabású s színű öltözet, az a sokféle pap, szakállal és szakál nélkűl, scapuláréval és nem scapuláréval, nyírt fővel és baretummal, mindent jóvá tesz. Krakker tudott, mikor akart s mikor fizették és időt engedtek. Vásznon is úgy dolgozott mint mészre s sokszor jól dolgoza, sokszor mázolt s irtóztatóan. Így

kivált a jászai præmonstratensiseknél, hol leplei ki nem találtatják a fedett tagokat. Maulpertsch, meghíva a püspöktől, hogy a lyceum kápolnája plafondját fesse, estve érkezék meg, s gyertyák világánál akará látni a Krakker dolgozását s felkiálta: «Én ennyit nem tudok!»

Láttam a pápai templomot is Veszprém vármegyében, melyet a püspök, a helynek ura, építe. Belépvén ott, az oltártáblákon rá ismerék a Krakker ecsetére; azok egytűl egyig az ő munkáji. Egyedűl a nagy oltár táblája a prof. Maurer Húberté. Az a protomartyr Istvánt adja, s oly szépen mint Maurertől várhatni, ki a templomi stylusban utólérhetetlen vala. De a képpel nagy istentelenséget követének el a püspök tisztjei. Hibásan jegyzék fel Maurernek, mennyi légyen a kép magassága s szélessége; s magasabbnak és szélesebbnek lelvén; midőn az Bécsből leküldetett, mint a ráma vala, jobbnak láták a képből valamit elszeletni, mint urokat új ráma csináltatásával terhelni.

A nagy oltárt Pápán Prokópnak szobrai ékesítik, s zöld márványból szeldelt tabernáculum. Veszprémben a föld alatt két ily oszlop találtaték, a római colonia omladékiban. Ami egyéb márványt a templomban és kápolnában látni, mind a püspök jószágiban terme.

A kápolna oltárát a Madonna della seggiola ékesíti ügyes másolatban. Annak számtalan másait látni már most mindenfelé az országban, rossz, középszer s igen jó rézmetszésekben s olajban; én 1789-ig soha nem láttam.

De midőn itt pillantám meg, felkiáltám a Raphael nevét. A püspök azt ajándékként vette cardinalis Garampitól, kit VI. Pius látogatásúl külde az általa nagyon szeretett püspökökhöz a maga képében. Mint csókolá meg a püspök feje lágyát a pápa, és senkiét másét mint a püspökét, azok után amiket önmagától vettem a püspöktől, *Orpheus*omban mondottam el.

A később idők nyugtalanúl fognak kapkodni minden hír után Ráday felől. Ki volt maga, ki atyja, kik eleji, többször elmondottam, s még elfogom; de utódinknak

az nem lesz elég. A nem közönséges embert házikörében is látni óhajtják, s teljesítem kedvöket.

Egy alattam szolgáló professorral és egy ügyes festővel, kit lehívtam Kassára, Bécsbe tevék egy útat. Aug. 7-d. 1788. Pécelre érék. Behajtatván a kastély déli kapuján, a palota alatt a keleti szárny felé tértem, s Rádayt földszint találtam, dolgozójában. Innen nyílt az ajtó bibliothekájába, mely a keleti és a déli szögben állott, négy veres márvány oszlop tartván boltozatját. Ehhez még két szomszédszobát kelle elfoglalni a kapu felé. Poetáji egy negyedik szobában állottak dolgozója mellett, az udvarra ; a magyar könyvek hitvese szobájában. Ami e hat szobában el nem fért, Pesten tartaték és Ludányban.

Térdig érő fekete mentében űle itt ; özvegysége olta a régibb szokás szerint nem visele színes ruhát ; fején pamutból szőtt fejér hálósüveg, s annak felette fekete kordoványból egy másik, mint a derelye, árnyékló nélkűl. Koponyája, melyet asztalelőtti és asztalutáni imádsága alatt mindenkor felmezteleníte, oly hajatlan volt, mint tenyere. Gyermeki víg lelkével jött elfogadásomra. Tudta levelemből, hogy jönni fogok. Festő és professor magunkban hagyának.

Cselédje jött, s kérdést tőn, ha bennünket a Herculesbe szállítson-e. — Puf, Puf! kiálta szörnyű megindulással s sokáig dadogva. Végre kiadá parancsát. A cseléd elveresedett arccal méne el. — Ráday fel és alá jára szobájában, mintha egyedűl volna. De most, mintegy egyszerre ébredvén fel álmából, szelíden s mosolyogva közelíte felém. — Bohó emberek! úgy mond ; Herculesnek nevezik a nyugoti szárny felső szobájit, mert falaikra Herculesnek tizenkét munkájit festetém, s le nem tudom szoktatni a hibás elnevezésről. — S ez minden baj? kérdém magamban.

Örvende, hogy Zrínyi, kit még nem olvastam, és akit tőle ajándékban vettem kevés hetek előtt, nekem is kedvesebb, mint Gyöngyösi, s rendes, hogy a török lantos episodiuma engem egy dal költésére gyúlasztott *(Fogy az élet s nem sokára . . .)*, mint őtet, hogy azt

újra dolgozza. A könyv asztalán állott, s benne az én dalom és az ő paraphrasisa. Felolvasá előbb az én dalomat, azután a Zrínyi strophájit, végre amit ő dolgozott, s ezt az öregkor reszkető hangján, de az ifjúkor pathosával.

Mely szép episodiuma ez Zrínyinek! úgy mond. És mégis Zrínyi mely kevésnek az, aminek lennie kellene. Gyöngyösi bennünket elvakíta ömlő soraival s fecsegésig menő bővségével; nekünk mingyárt szép a vers, ha ömlik, s azon kapunk, ami síma és könnyű, nem ami szép. Azonban én Gyöngyösinek nem tagadom érdemeit, sőt hogy neki igen szép helyei is vannak, vallom; menjünk, megmutatom, hol állítok emléket mindkettejeknek. Kivive keletre kastélyától, egy homokdomb oldalába. Ott akara angol ízlésű kertet ültettetni. Elmondá magyar nyelven írt distichonait, melyeket a két emlék lábára metszeni szándékozott. — Ráday nem ére rá, hogy új meg új szándékit teljesítse.

Megkérém Klímesch Tamást, fogjon úgy űlést az asztalnál, hogy az öreg arcvonásit megkaphassa, s minthogy félék, hogy rá nem fogom bírhatni, hogy neki űljön, a munkát készítgesse titokban. Nem lehete megelégednem dolgozásával, s neki-bátorodám megkérni az öreget, hogy festőmnek űljön. Nem akara. Igen, ha még élne a szegény feleségem. Úgy őtet is festetném, magamat is. Sokára megadá magát. De íme új akadály! Parókában-e vagy hálósüvegében? Én az utóbbikat óhajtám. Leűle.

Klímesch kész vala a conturral, veres krétában, midőn az öreg felugrék. — Csak jobb lesz mégis parókában. Lekapta hálósüvegét, s feltette a parókát. A festő újra dolgozni kezde. — De csak jobb lesz paróka nélkűl. — Kérdést tevék, nem tetszenék-e neki, hogy valamit olvassak? Egy almanachot ada kezembe, s a Magister Kindleben életét olvastatá. Nevetésünk elakasztá a festőt. Sok baj után kész vala a kép, s oly jól, hogy hívebbet nem kívánhatni. Rézre metszetém *Orpheus*om elébe Quirinus Mark által. Később Mansfeld is metszette, de csak a Marké jó. Ráday-nak gyer-

meki ártatlansága, s az a szelíd víg mosoly egészen el vannak benne találva.

Vasárnap communio napja vala Pécelen is, s az öreg szombaton estve várá Pestről Pál és Gedeon unokájit. Elüté az éjjeli tizenegyet s ezek még sem voltak (itt). Nem várhatá tovább, s tálaltata. Ebédjei, vacsoráji nyárban a nagy palota ajtaja előtt (voltak), az udvar felé. Midőn fellépegeténk a grádicson, az öreg visszafordúla régi cselédjéhez. De mondja el csak kend, nem éré-e szerencsétlenség gyermekimet? Bár későn indúltak, már itt lehetnének. — Nem biz a méltóságos úrfiakat, Nagyságos uram, felele az ; ne tartson Nagyságod semmitől. Ma tragédiát adtak, mert szombat van, Pál úrfi él-hal a theatrumért, ott fogtak mulatni de itt lesznek virradtig. — Ekkor kellett volna látni a tiszteletes öreg haragját! ekkor hallani pufjait! Tarték tőle, hogy Eliezerét felpofozza. — Kend nem jó ember ; ilyet tenni fel gyermekeimről. Mintha ők nem tudnák, hogy őket nyugtalan várja öreg nagyatyjok. — Midőn felérénk a vacsorálóba, nyoma sem volt haragjának. De sokszor sóhajtgata unokáji után. — Fel kelle fordúlniok a sötétben, s mit csinálnak, ha magokat összetörék?

Cselédem reggel hozá a hírt, hogy a két gróf úrfi éjjel megérkezének. Palit még ágyban lelém. — Láttad volna csak, mely jól játszott ez s ez a leány! kiálta felém, midőn beléptem. Együtt menénk az öreghez, s Pali megcsókolván kezét, nagy tűzzel beszélé, mely jól adák a darabot. Az öreg felejté tudakozni, mi tartóztatá őket, s elkapva unokája heve által, kérdéseket teve, mint valának elosztva a darab szerepei. S a theatrumi discussiók addig tartának, míg a pap béharangoztata.

Budán a Vízivárosban szállék meg, hogy közel kapjam tiszttársamat, consiliarus Pethő Jakabot és Makó Pál apátot, egyik tagját a helytartói tanács alatt dolgozó tudományi-biztosságnak. Egész nap írám itt hivatalbeli levelimet, öltözetlen, midőn Ráday belépe hozzám s ebédre híva meg menyéhez. Elébe terjesztém,

hogy kevés napokra terjedvén szabadságom ezen útamra, kegyességökkel nem élhetek, s holnap virradtakor indúlnom kell. — Tehát most mindgyárt, s amint lele.

A grófné nem tudom mely bécsi leányt vett vala protectiójába, s feleletemre, hogy Bécsben csak harmadnapot tölthetek, azt jegyzé meg, hogy oly kevés idő alatt nem választhatok ott *Kisasszonyt*. — Ha arra jő a dolog, mondám, én itthon választok *leányt*. — A beszéd hosszacskán folyt, s az öreg a szép asszony háta megé voná magát, hogy ez meg ne sejtse, mi történik, s inte, hogy menjünk. A grádicson megálla. — Én nem tudom, mi leli menyemet, mondá szelíd nehezteléssel, hogy mindent házasítgat. Pedig őket senki nem házasítá ; magok választák egymást magoknak. — Az öreg és szép menye nem éltek kedvetlenségekben ; de midőn az öreg tudakozá, minek az a sok cifra? ez viszont ezt : minek az a sok könyv? S ilyenkor az öreg neki ment legdrágább porcellánjainak, s földhöz verte kínjában. — Menjünk az öcsémhez, Teleki Józsefhez, mondá nekem.

A hídon figyelmessé tevém az öreget, hogy kocsisa hátra pillogat a bakon álló inas felé, s ostorával azon akkor pusztán álló helynek csapkod, hol most a Börse épűle fel ; ott baj lehet. — Ráday feleszmélkedék elsűlyedéséből, melyben vídám lelke mindég andalgott. Nincs semmi, mondá nekem ; szokása a bohó embernek az az integetés. Mikor béjövök Pécelről, s nyúlat lát futni a mezőn, mingyárt kiáltja : ahol a nyúl! ahol a nyúl! ha pedig farkas, még inkább. — Így tolongának ártatlan lelkében a gondolatok.

Az ugocsai főispán* kisírt szemmel, mély bánatban jöve anyja testvérének elébe, s megcsókolá jobbját. István fija halálát siratá, kit Belgrád alatt egy veszedelmes ínhideg ifjú éveiben ölt el. Nem merénk vígasztalni, s a néma látogatás nem tarta tovább egy-két percnél.

* T. i. gr. Teleki József.

Bécsbe menvén ezen esztendőben megint (1789. Novemb.) s beérvén Pestre, a Fejér-Farkas fogadóban szállék meg a Hatvani-útcán (ily fogadó most nincs ; a Szép-utca nyugot-éjszaki szegletében most épűl a magyar theatrumnak megvett helyen a gróf Cziráky Antal országbírója háza, a mellett áll északra a ház áltellenében a fogadóval, hol Ráday, utána dr. Szombathy József, tovább a híres prókátor Szabó-Sáróy,* végre a tavaly (1828.) megholt Kulcsár** újságíró lakott.) Cselédemre bízván, hogy válasszon szobát, magam átmenék Rádayhoz. Nyitva lelvén a grádics rostély-ajtaját, felléptem a folyosóra. Ráday elméne mellettem ; szemeink összeakadának, rám ismert, de az őtet el nem akasztotta ; ment s perle cselédjével, hogy belé hangzott a ház. Legjobbnak láttam bemenni az üres szobába, s az ablakban leűltem. Az öreg jött perelve mindég, s hozta kezében írótollát ; leűlt, folytatá az írást, felkölt, kiment, ismét elkezdé veszekedésit a cseléddel, ki addig vala ingerelve, hogy a dudogást visszaadá. Úgy tetszék, ráijeszte a cseléd, mert most csendesebben viselé magát, írt, s előkiáltá a tiszteletlent. — De ily okos, ily öreg ember miként lőhet ily bakot, hogy kezébe adják a levelet, s mégsem kérdi, eljőnek-e a válaszért, s ha nem jőnek, hova vigyék. Lássa kend, az ember beteg, s segédemre van szüksége. Tudom, Budán tartózkodik, de nem tudom, hol ; küldeném a segédet, de nem tudom, hová ; a kend lelkén a vétek, hogy a beteg enyhűlés nélkűl marad. — Az elkínzott cseléd nem láta jobbat, mint ezt felelni : Ne higyjen Nagysád a fertelmes németjének ; ha beteg volna igazán, nem hozta volna Budáról ide a levelet. Rászoktak Nagysádra, hazudnak hogy betegek, hogy bajok van, mert tudják, hogy nem mennek el üresen. — S ekkor vala bezzeg a nagyja ! — Most látom, amit eddig nem lát-

* Aki védőügyvéde volt Kazinczynak, midőn elfogatott.

** Kulcsár István, a *Hazai és Külföldi Tudósítások* (1806—1848) buzgó szerkesztője.

tam, mondá haraggal ; kend nemcsak eszetlen ember, hanem keményszívű is egyszersmind. Mint hazudhatná magát valaki betegnek, ha nem az? Nem tudok másként segítni magamon, hanemha postára teszem a levelet. — Nagyságos uram, mondá a cseléd, az nem lesz jó ; ha beteg a német, és ha szegény, nem megyen postára. Írja meg Nagysád a levelet, reggel elviszem a budai biróhoz! az felkeresteti.

— Hallja kend, ez jó tanács, mondá az öreg ; egészen elcsendesedve, már most szeretem kendet. S a házban oly nagy leve a csend, mint kevés pillantatok előtt még a vihar volt.

Ráday bépecsétlé a levelet, s megláta ablakában. Nem emlékezék, ott valék-e a csata előtt vagy nem ; de minthogy én nem köszönék neki, ő sem nekem. — *Orpheus*om felől tudakozódék, és hogy miket adok benne. Én oda Evirallámat küldöm, mondá ; felvevé asztaláról, s hozta felém. Üljünk együvé s olvassuk. — Olvasá, s oly elgyengülések közt, hogy több ízben kénytelen vala letenni kezéből. — Evirallában szegény feleségemet siratám, míg fordítottam, úgy mond.

Megjelentem az ország bírájánál, gróf Zichy Károlynál. Egy Oberster, egy pap és én váránk, míg szobájából kijő, s megyen præsideálni a helytartó-tanács űlésében. Egyik cseléde kyriéjét (hamuszín moldon köpönyegét) tartá készen két kezében, áltellenben ezzel az ajtó küszöbén a másik kalapkáját és koszperdjét. Nyílék az ajtó, kijött az ország bírája, s az egyik cseléd kezébe adá kalapját és koszperdjét, a másik ráveté a köpenyegét ; s *Wer sind Sie?* — *Oberster bei . . . Was machen Sie hier?* — *Ich reise zur Armee nach Belgrad.* — *Wünsche glückliche Reise.* Ily könnyedén vala elvégezve a pap is. — *Kommen Sie um fünfe zu mir,* mondá nekem.

Megjelentem. Szobája tele volt vendégekkel és fersl ágokkal, melyekben opal darabokat küldének Budára, és onnan Bécsbe Kassa tájékáról. Tudni akará, nem keresek-e valamit Bécsben. Semmit nem, mondám,

most kapok al-tiszteket, s azok eránt akarok szólani Swietennel és Pászthoryval.

Fő-Ispán Balogh Péter egy reggel az 1790. dietán korán reggel méne Zichyhez. Vay József vala vele és csak maga. A két nagy ember ellenkezésben vala egymással; Vay a legnagyobb csendben, Zichy lángoló tűzben. Csak elnézem, melyike fog itt győzni, mondá Balogh magában, s eltökélé, hogy egy szót sem szól. Zichy végre megcsókolá Vayt, s ezt kiáltá: Még sohasem tudtam őtet meggyőzni! — Ezt nékem beszélé Balogh.

Zichy nem akará a magyar nyelvet, Vay igen, s Zichy tudni akará, ha Vay fel tud-e úgy tenni valamit magyarúl, mint németűl vagy deákúl. Én, felelé Vay, azon két három nyelvek közt, melyeket értek, legjobban tudok magyarúl, s Zichy értette a súlyt. —

II. Józsefet nem láttam 1782. olta. Nem vala Bécsben, mikor én ott; most itt vala, de Belgrad mellől betegen jött fel, s nem hittem, hogy megláthatom.

Egy estve zúgás esék a theátrumban, hogy le a kalapokkal, s minden szem az első lózsi felé repűle, jobbjára a parterreben űlőknek. A császár ott foga helyt. Első mozdúlta az vala, hogy a lózsi előtt égő két gyertyát eloltotta; második, hogy kalapját úgy tartá arca elébe, hogy a proscenium mécsei szemének ne alkalmatlankodhassanak. Egész arcát így ritkán láthatám, igen a csontos homlokot parókája alatt. Orcáján fityegett a kiszikkadt bőr. Orra görbűlt, s ajaka nem kifordúlt, de nagy. Szeme oly igen világos, mint amit csóka szemnek hív a föld népe, s a bécsiek a színt Kayseraugfarbénak nevezték el. Válla előre görbedett. Állása középszer. Felső kabátja most hamuszín. Hadi-marschal Lacy, a császárnak nagy kedveltje, mellette állott, a karfához érve, és így szorosan a császár mellett, de soha le nem űlve, sötétkék felső kabátban, s mellén az aranygyapj brillant boglárja szikráztatá tüzeit. József az egész játék alatt nem szóla; részvétellel hallgatá a játékot, csak egyszer is nem adván jelét javaltának vagy meg nem elégedésének. —

Kicsinységek, de a nagy ember felől olvasóim ezt örömest fogják hallani.

Már feljebb említettem, hogy öltözetére keveset szerete költeni, mint I. Péter és II. Friedrich. A pesti táborozásban 1782. oly stiblit láték lábain, melynek új korában felső szára előbb le, majd ismét fel vala hajtva ; de a sokszori fejelés után a szár felső végén semmi hajtás nem vala többé, s a helyett most csak a régi hajtás nyomai látszottak. Asztala napjában hat forintba s negyven krajcárba került, s csak utolsó éveiben hála matrácon, addig mindég szalmán ; úgy beszéli Hormayr az Ausztriai Plutarchban. Ellenben uralkodásra jutván, néhány millió rossz pénzt égettete el ; a papiros pénz egy árban vala az ezüsttel ; felébreszté a szorgalmat ; pénz az országban sok volt.

Adam rézmetszőnél akkor valék 1788., midőn ez Fügernek miniatürje után dolgozá a József képét, nyolcadrétű táblában. Megajándékoza egy nyomtatványával, s intett, ki ne adjam gyűjteményemből, mert ennél hívebb képe Józsefnek nincs. Amit John metsze a marschal-pálcával folió-nagyságban, Fügernek egy más festése után, igen szép munka, de Józsefet a festő ott teljesb képűvé csinálta. Jól adá Zauner is a lovagszobron. A Hickel Józseféi szépítve vagynak mind színben, mind még rajzolatban is.

Búcsút vevék Pászthorytól, de nem fogadta el. Minekelőtte Bécset elhagyom, lássam gróf Széchenyit. Mondjam, ő küld hozzá.

Széchenyi az Urak-útcáján lakott, s egydűl lelém. Megzavart látása. Ennyi méltóságot emberben nem találtam. Rá illék igazán : *bonum virum facile crederes, magnum libenter.* Religiosus tisztelettel állék a valóban nagy férfi előtt ; már sok nagy tetteit hallottam.

Az idő nem enged kinnjárást, úgy mond ; járjunk fel és alá ; s végig vitt ajtajinak hosszú során. Az utolsó szoba egyik szögében egy asztalka állott ; karimája közé föld vala töltve, s a földbe olasz virágok voltak beszúrva, megöntve mindenike saját olajával. Látás s szaglás novemberben májust éle. Egyik falán Cleo-

patra pastellben a szobrász Bayr nejétől, ki Bornt is festette, s szerencsével festette.

A gróf Anacharsisnak utazását hozta elő. Anacharsis semmit nem hagya, — mondám szerény ellenkezéssel.

— Nem Anacharsis, a scytha ; de igen Barthélemy az ő nevében, mely most egész Európát csudálkozásra ragadozza. El ne menj Bécsből a könyv nélkül. A könyvet Széchenyi nélkül is olvastam volna, de én szeretek a jóknak tartozni, és soha nem olvastam úgy, soha nem ragadott el egyik vagy másik helye, hogy fel ne kiáltsak : Itt Széchenyi mellye is felmelegűlve vert.

Pozsonyban felmenék a várba, meglátni a semináriumot, mert József azt, Bécsbe vitetvén 1784-ben az itt tartott koronát, a várat papnevelő házzá változtatta. Annak akkor, most helytartói tanácsos méltóságos Horváth János püspök, és most pozsonyi Kanonok Döme Károly urak, tagjai valának, kormányzója pedig Szabó András, később kassai első püspök, Ürményinek kedveltje. A derék ifjakban lángola a hazai nyelv szerelme, melynek virágzása nélkül semmi nép nem emelkedhetik culturára ; azt előbbre vinni kinek inkább tiszte, mint papnak? Gessner, Bácsmegyei, a kassai *Muzeum* és *Orpheus* nevemet már ismertté tevék, s talán itt az is tudva volt, hogy a hobgárdi plebánusnak a Calvin tanítványa szerzé az érdemlett arany emlékpénzt, s kimondhatlan az az öröm, mellyel a derék ifjak látásomra ömlöttek. Körűl valék fogva a fekete talárisba öltözött ifjaktól, s Döme a körből ki nem ereszte, míg nekik valamely versemet el nem mondom. Örömet csinálok az örömről lemondottaknak, mondám magamban, s Secundusnak egyik Csókját declamálám el nekik magyarra fordítva. Egyszersmind jelentém, hogy e napokban egy prágai zsidó fogja meglátogatni, ki inkább ismeri Spinozát, Lessinget, mint a Thalmudot. Döme egy versezetet külde le hozzám a Rózsa nevű fogadóba, mely melegen festé nekem szeretetét.

HARMADIK SZAK.

De ha nekem bécsi útaim örömet adának, keserűséget is adának; hűlni látám magam iránt elől járómat, kinek szeretete nekem kedvesb vala az asszonyok szereteténél. Az elhűlés olykor kedvetlenül is érezteté magát. Szólani akarék, de kerűlé a magyarázatokat. Némán tisztelém tehát neheztelését s kettőztetém gondjaimat, hogy vigyázatlanságom ne bántsa meg; akart vétek hozzám ő eránta nem fért. Keserűségeimet az a bizonyos remény enyhíté, hogy atyai szeretete pótolékkal fog visszatérni. Az meg is leve, bár későn.

Szerető szív készebb magában keresni hibát, mint szeretete tárgyában, s nekem a gróf Török Lajos terhelésével nézhetni vétlennek magamat, sem akkor nem volt öröm, sem most nem az, minekutána hozzá újabb, szorosabb szent kötelékek fontanak. De tudva van, hogy ő, a tiszta lelkű, nem tudta hinni, hogy valaki jó ne legyen, ha jónak mutatta magát, s meg vala csalva, és hányszor! Ezen felül neki elég volt a jó; nekem a jó nem kelle, ha lelket, tüzet nem láttam a jóság mellett, s mindég azt jövendölgetém, hogy aki lélek és tűz nélkül van, végre is rosszá válik a jóból. Némelyeknek az vala igyekezetek, hogy lábra kaphassanak, hogy a gróf bizodalmát megnyerjék, készek osztán ledönteni, eltaposni jóltevőjöket, mint aki atyja tetemein nyargala el szekerével; s amit megjövendöltem, megleve. Ezek láták, hogy őket nem szenvedhetem, s rettegtek, de gyűlöltek is.

Midőn most 1789. Novemb. Bécsbe készűlék megint s négy esztendő alatt harmadszor, ezeknek a lelketlen, de nagyravágyó semmiknek egyike elkezdé suttogni a városban, hogy engem oda gonosz szándék vonsz, és midőn azt mások is suttogák őutána, hűségből hírt vive a grófnak, hogy a városban ezt suttogják. Nem tartám magamhoz méltónak, hogy szót tegyek róla, s minthogy tisztaságom csak úgy világosodik ki, ha

megyek, mentem. Az idő megmutatta: én csaltam-e meg magamat ő bennek, vagy ők bennem magokat. Egy semmi, de aki nagyon szeretett volna lenni úr, azzal köszöné meg a gróf Török kegyeit, hogy megvásárolva harminc ezüst pénzen, meg akará buktatni jóltevőjét. A kassai táncoló nagy palota szűk vala minden rendeket elfogadni a farsang utolsó napjaiban, s az uraságok magoknak más házat bérlelének ki. Sokan inenn áltlmenének amoda, sokan onnan ide. Ezek számában vala az árúló is, s én azt csak akkor pillantám meg, midőn már csuszogatá menüetjét. Azonnal futottam gr. B— Jánoshoz, s hívtam az árúló elébe, s tudván, mi fogna következni, mentem előszólítani barátimat, barátnéimat. Vége vala a menüetnek. A gróf tudni akará, kinek hívják. Megnevezé magát. De csak mégis nem az, aki gróf Török ellen hálátlanúl bána? Az ember elnémúla. — S miként mersz te, boldogtalan, ez undok lélekkel, e bélyegzett homlokkal becsűletes emberek közzé lépni? Ki innen, mert lerugatlak! — Taps és víg lárma tölté el a palotát. — A kártyázók előrohanának az oldalszobákból s ezek közt Szent-Iványi. Hallván, mi történt, és hogy az az én munkám, két csésze oleo-levest parancsola. Leűlt, s széket adatott nekem. Megiván levesünket, megszorítá jobbomat szó nélkül s ment. — Mely öröm volt nekem ennek jutalmáúl venni a gróf Török csókját! — És még egy kedves emlékű történetet.

Kezembe évenként egy pár száz forint vala letéve, segédűl a tanítókká készűlőknek. E pénzből Aszalay Jánosnak, kit a sárospataki közös iskolába küldöttem, öt forintot adtam úti költségre. Az év végével felküldém számolásomat a helytartó-tanácshoz, a nyugtatókkal. — Egy nap két hivatalos levelem érkezék. Elfoglalva, inték a hozónak, tégye le másik asztalomon; de az jelenté, hogy egyiknek rekesztékét parancsa van visszavinni. Elborzadtam a levél olvasására, s a rekesztéket a hozó kezébe adám minden hang nélkűl; ismertem a jó embert. — Az Aszalay nyugtatóját az öt forintról Budán az én írásomnak ismerék,

s azért Budán, mert már Kassán, s gróf Török parancsot veve, kivenni feleletemet, a rekesztéket pedig visszaküldeni. — Fájt nekem, hogy gyanú terhel, s öt forintért! Azonnal mentem szentűl szeretett előljárómhoz, felvilágosítani, ha csendesen lelem, de hallgatni, ha hidegnek találom. A gróf kiment, egyedűl a grófnét lelém ; az áldott asszony nem mere szemembe nézni. Szabadon viselém magamat, víg, de nem ingerlő kedvvel, meleg tisztelettel, gyermeki hűséggel, mint mindég ; de nem szólottam.

Kassa tele vala a hírrel, s némelyek lesék minden lépésimet, mozdúlatimat, tekintetimet, szavaimat. Örvendezve jövendölgeték, hogy oda leszek, s nyugalmam nekik színlett nyugalom vala. A jók még melegebben tapadtak hozzám ; szántak, mutatták, hogy vesztemben is barátim, de a dolgot legtávolabbról sem illették. — A tartós méltatlanságok elkeserítik elménket ; kevély valék szenvedésimben, s feltétem mellett, hogy senkinek nem szólok, tántorodás nélkül állottam meg.

Végre megérkezék az Aszalay bizonyítványa, hogy említett útjára tőlem e pénzből valóban felveve öt forintot, hogy a nyugtatón álló napon vette fel, s magát a nyugtatót az öt forint felvételekor írta meg és nem később. A lap alján Zemplény vármegyének szolgabírája bizonyságot teve, hogy annak sorait prof. Aszalay János az ő szemei előtt öntötte papirosra. Jelentésemben elmondám, amivel sem eddig nem dicsekedtem, sem később nem fogtam volna, a szolgált ügyet erszényemből is mint segéltem.

Most viszont én lesém, mit olvashatok az előre örvendők arcaikon. De az olyanok nem tudnak pirulni.

Gróf Török egy nap reggeli tízkor feljöve hozzám, hogy ebédjéhez hívjon meg, s azért éppen ma is, mint igen gyakran egyébkor, hogy láthassak két lembergi professort, kik bíráknak rendeltettek a Budán tartandó concursusban ; egyike franciscanus, a másik capucinus ; postán mennek ; s hamarább eszik miattok, mint szokott. — Oly házhoz valék meghíva, hon-

nan el nem maradhaték, de megígértem, hogy tizenegykor szobájában leszek.

Kegyes előljáróm alig mene el tőlem, midőn egy nem-jó ember belépe hozzám, tekervényeivel hálójába akara keríteni. Szerencséjére az emberiségnek a roszszak eszetlenek is egyszersmind. Tűzbe jövék, s kikergettem magamtól. Egyenesen szaladtam a grófhoz, a ház közbülső emeletébe, s elbeszélém, mely gyalázatos emberek ólálkodnak utána és utánam. A beszéd még nem ére véget, midőn kopogának, s a két vendég belépe ; egyike kisded, húsos barna, kopaszodó ; másika magas, orras, s oly színű arcában, mint capucinusi színű kabátja ; ez hallgató, amaz beszédes. Nem érzém magam az első felé vonatni, a másikától, Feszlertől, vissza is tolódtam. — Professor urak, halljanak, kérem, egy rendes történetet.

Véget érvén a beszédben, M(artinovics) megszólala : Engedd, hogy egy expediens tanácsot adhassak. A tanács valóban expediens volt, de rút. Elborzadtam tőle. Professor úr, mondám kiméléssel, én úgy nem szoktam. Az idegen meghökkene, de a gróf annyira el vala ragadtatva azáltal, amit M—nak feleltem, hogy nekem jöve s forróan szoríta karjai közé, meg nem gondolván, hogy a nekem adott forró csók vendégének szörnyű döfés. Én érzettem azt ; vettem kalapomat, s magokban hagytam.

Elsétálván egykor a franciscanusok temploma előtt, vádlám magam, hogy annyi esztendőt töltvén már Kassán, soha ott nem voltam, s kedvem jöve bemenni, hogy architecturáját s képeit lássam. Egy barát magyar nyelven tartá prédikátióját s kevés hallgatóknak. Gyönyörrel, s igen nagy gyönyörrel hallám a tanítást, s amint az isteni tiszteletnek vége volt, felkeresém a barátot. — Lovasy Benedek, Bihar vármegyei fi, fija a diószegi prédikátornénak, s egykor debreceni togatus. Az embert még inkább megszeretém cellájában, mint cathedráján.

Következő vasárnap azon órában, melyben tudtam, hogy a barát ismét prédikálni fog, kértem gróf Törö-

köt, jönne velem a franciscanusokhoz. Meg nem fogható, mit akarok, de jött. A barátról semmit sem szólottam, hogy láthassam, mely behatást tészen predikálása reá.

Lovasy még nem volt a cathedrán. A gróf nagyon meg volt illetve, s nem győzte magasztalni a tanítást. — Ekkor vallám meg, miért kértem ide. — Látni akará a barátot. A gróf és én oly hírbe hozánk Lovasyt, hogy hallgatóji alig lelének helyt a templomban, s az én felekezetembeliek csaknem annyian hallgatták mindig, mint a gróf felekezetén lévők.

A barát gyanúba jött, s rozsnyai püspök báró Andrássy Antal elkérte őtet az egritől, hogy szem alatt tartsa. Lovasy ment, s Andrássynak nem vala kedvesb papja, mint ő.

Rozsnyóra küldettetém ki hivatalomnál fogva s a klastrom előtt állék meg. Lovasy tudtomra adá, hogy a püspök Hosszúréten van. Lekiálték, hogy a forspont ki ne fogjon, s Lovasy velem akara jönni. Micsoda? te a püspökhöz? — Én; engem nagyon szeret a püspök. — Nem mertem hinni szavának; tudtam, miért hozatott el Kassáról.

Nem engedém, hogy forspontom az udvarra behajtson; két hatlovas hintó és egy négylovas az ajtó előtt álla, s egy udvari cseléd tudtomra adta, hogy a püspök Rozsnyóra indúl. De egy másik cseléd jött a püspök nevével, s jelentette, hogy ő nagysága addig szekérre nem ül, míg a vendég bé nem megyen hozzá.

A püspök kanapéjára parancsola, s elkezde velem szólani küldettetésem felől. Nem szerette az én Swietenemet, igen ennek atyját; az más ember volt. Jelen valék, mint novitius jesuita, midőn Bécsben mint rector magnificus egy beszédet tarta: *De morte non consummata*, úgy mond; s már lestem, mit fog mondani Lázár felől. Monda, s azt mondá, amit kelle.

Azonban nyílék az ajtó, s a szálas növésű barát belépe s prosternálá magát a nem jól nőtt és így igen alacsony püspök előtt. Ez feláll s keresztet vete a homlokával földet érő papra, s inte neki, hogy üljön

le. Ez állva maradt. — «Parancsolom, űlj le.» — Lovasy leűlt, de soha nem szóla.

A püspök tudni akará, mi tehát az, amit én az ifjabb Swietenben becsűlök. — Az igaz, görögűl úgy tud, a mint kevés az egész Európában; az is igaz, hogy őtet egykori szerzetes-társam, Denis, meleg szeretettel szereti; de mingyárt mutatok én neked egy más valakit, aki inkább vala genié, mint Swieten. Ekkor felkele s a kanapéval áltellenben álló asztalkáról, melyen egy ezüst nagy crucifixus álla, felveve egy könyvet, az Új-testamentomot, s végig olvasá fenn szóval a Máté V. részét. — Én emlékeztetém, hogy estve lesz, s búcsúzám. Együtt menénk be a városba.

Andrássy nem vala gazdag Andrássy, nem vala gazdag püspök, és mégis sok jót téve a szegénysorsú tanulókkal. Gondolkozása a mai, lelke a régi rómaiaké. Hívebb tisztelője, mint én, senki nem lehet, bár gondolkozása nem enyém.

NEGYEDIK SZAK.

MDCCXC.

Abaujnak rendei március elsőjén gyűlést tartának. Inték cancellistámnak, tekintse meg az elkésett postát, s hozza leveleimet, újságimat.

Vice-ispánunk, consiliárius Fáy Ágoston hosszasan terjeszte elő valamely tárgyat, s én, megpillantván egy cikkelyt az újságlevélben, felállék, ketté szakasztám ajakin a szót s felkiálték: «A császár meghalt.» Fel kelle olvasnom a cikkelyt, úgy kíváná minden. — Nagy ember dőle ki. Zajgás, hosszú zajgás s nagy zavar követte szavamat.

Józsefnek érdemlett dícsérete az, ami lovagszobra kövén áll: *Saluti publicae vixit, non diu, sed totus.* Feláldozá magát nagy ideájinak; a jót szívesebben senki nem akarhatta; a természettől lelket, atyjától, anyjától, Leopold ifjabb testvérétől, ki Toskánában 1765 olta uralkodott, s a prussziai Friedrichtől nagy

példákat veve ; látta Párist és a Fekete-tenger szomszédját, Nápolyt és Petersburgot ; negyven esztendeig készült az uralkodáshoz. Nagy ember, de szerencsétlen uralkodó.

A francia revolutió hosszas pezsgései után (1789. Június 14-d.) kilobbana. Oda intézé szemeit a világ két hemispheriumáról minden. Nagy és szép dolgok, s még több rútak, undokok, borzasztók, rettenetesek, bár nagyok. Mint aki nyugalmas partról nézi a vészszel, habbal küzdőket ; nem örül ugyan a veszély és elhalás látásának ; nem óhajtja ugyan, hogy őt is veszély érje ; de szereti látni a tüneményt, mert az nagy, mert az nem mindennapi, s az ilyen érdemel figyelmet : úgy nézi egy elaljasodott, elpuhúlt, de mostoroszláni dühre serkent nép tetteit minden ; a tudományokban nevelt egyszersmind azért, mivel amit itten történni láta, az őtet Hellas és a régi Róma hőseire emlékezteté. De azért, hogy e történeteket részvétellel nézénk, senki nem felejté, hogy irtóztatóbb csapás, mint egy revolutió, a hont nem érheté, és hogy dőlő vagy döntött épület körül forogni nem tanácsos ; senki nem óhajtá, hogy a miénk is dőljön és döntessék. Boldog, ki őseinek erős és régisége által is tiszteletes, régisége miatt is kedves lakjokban bátorságban élhet és örömét találhatja, bár annak repedései igazításokat kívánnak.

József leküldé koronánkat, a jegygyűrűt a király és nemzet között, Budára, s akkor lobbanánk örömre. De örömünk sok és szép jelenségei közt valának olyanok is, melyeken nem lehete nem mosolygani, bár a tisztelet a mosolygást tilthatá. Egy fiscális Köpcsényben nem elégedék meg azzal, hogy a ládát ő is megpillanthatá, ünnepiesen köszönté meg azt, feledvén, hogy az olyan csak versekben szabad. Banderiumok kelének össze minden vármegyében, s egyike jött őrzeni a nemzet kincsét vagy inkább csak tisztelkedni körűle ; másika ment, elvégezvén már a szolgálattételt. Öregeink részt vőnek az ifjabbak örömeiben, s udvari tanácsos Beöthy Imre és Domokos Lajos

urak Biharból, rókatorkos zöld mentében, veres nadrággal és dolmánynyal jelenének meg, őszek mint a galamb, s együtt állák ki, meztelen karddal órájokat. Kállay Ferenc Szabolcsból, roskadtsága miatt nyeregbe nem űlhete, s így gyalog vezeté lovagló földijeit, végig a hídon, fel a budai tetőre, s kezében tartá familiájának ősi buzgányát, a vezéri méltóság címerét. Torzonborz ősz bajúsza, feketés arca, nagy teste, hatlábnyi magasságú növése kikapá a látókat századunkból, s visszavezeté a nagy-kállói Kállay-ház törzsatyjára, az Ubul herceg idejébe.

A minden bandériumok fő-kapitánya abaúji főispán báró Orczy László vala, fija Lőrincnek, a generálisnak és poetának, s Józsefnek, ki 1792. zemplényi főispánnak neveztetett ki, ifjabb testvére. Szebb magyart e megtiszteltetés nehezen érhete. Kisdedebb valamivel, mint kövérsége kíváná, szög hajjal, kék szemekkel ; arca liliom és rózsa ; lelke tiszta és meleg ; kedve vidám ; nyitva mindég kezei, mikor a nemzet java vagy fénye áldozatot kivánt. Termete ha szálasb volt volna valamivel, hajai ha feketék és lobogók, ha feketék szemei is, azt hiheték vala, hogy egy régibb szép magyart hozott elő sírjából öröme.

A nadrágocskák, hacukák, libernyákok egyszerre tűntek el. Gombkötőink nem győzék verni az arany zsinórt, sujtást, kreppin-rojtokat, paszamántot ; s Erdélyben, hol minden aranyfonal elfogyott, Kassáról mene a kalpagrojt és mentekötő, s nem póstaszekeren, hanem, hogy négy nap alatt már vehessék, a leveleket hordó póstán. Esztendővel ezelőtt már lehete látni kurta mentéket ; Terézia és József alatt azt térdig érő hosszaságban hordottuk, s sokan bakkanccsal, hogy a frakkhoz és strimflihez hasonlítson, de most a hosszú menték is eltűntek, vagy csak azokon látszottak, kik rettegésöket bölcseségnek szerették volna nézetni vagy éhen voltak. Lobogott a Zrínyi kucsmája minden fejen, pipacsszín posztóból, fekete magyar bárány prémjével, s ennél eszesb fejfedőnk nem lehete, mert legolcsóbb volt s legalkalmasb ; lobogott a kócsagtoll a

nyusztos kalpagokon, s prémet növete szája felett minden.

Az asszonyi nem vetélkedék a miénkkel a nemzetiség külső jelenségei viselésében, s a párisi lipántok helyett asszonyságaink fekete csipkés kontyokat vevének fel, leányaink pártákat ; s derekaikat vállakba szoríták s kötényt kötöttek. A gazdagok nyakokon, mellyeken, karjaikon kívűl még kötényeiket is elhintették gyöngyfűzéreikkel és aranyláncaikkal ; posztóból varraták zöld mentéjiket, fejér mellényeiket *(Gillet, Weste)* s veres szoknyáikat, s fekete bársony csákócskát nyomtak fejeikre. Csak az a híja volt, hogy kardot is kössenek. Még akkor nem éneklé a hon halhatatlan fija ezt : «Utállak én férfiasszony.»* De vala haszna annak is, s ami egy időben nem jó, jó lehet a másikban. Ki kelle forrani ezen elragadtatásnak, s végre látánk, hogy az arany jobban áll erszényben mint nadrágon, s fekete zsinórral varratánk ruháinkat s búzavirágszín *magyar szövésű* posztóból sujtásozások nélkűl. A búzavirágszín tovább hamuszín szürkévé vált, fekete szőrzsinórral, fekete vagy pej báránnyal. Az elegánok ehhez világoskék vagy éppen rózsaszín tafotát vettek bélésűl, s a posztó szinével egyező selyem zsinórt, s legszebb ízlésű viseletünk ennél nem volt.

Egyike valék én is azoknak, kik májusban Abaújból a korona tiszteletére lemenénk. Első órámat ott gyermekségem, ifjúságom, öregségem szeretett társával, Bárczay Ferenc úrral, a Ferenc és Dessewffy Katafijával állám. Hamletem előbeszéde fentartja emlékezetét.

Orczy a maga megyéje küldöttjeit theátrumba vezeté. Üresen várának bennünket a székek. Zenge a szín, midőn Orczy velünk, és a velünk abaújiakkal összeegyesűlt borsodiakkal, midőn a játék már állott, belépe.

* Kisfaludy Sándor a *Boldog szerelem*ben írja e sorokat:

Gyűlöllek én, asszonyférfi,
Ki kiléptél rendedből . . .

Sorba jháránk a nemzet nagyjait, s ebédek, vacsorák, táncok fogadának mindenütt. Vendéglőink számában előbb kell említenem azt, ki Pesten legszebb házat tarta, özvegy generális Beleznay Miklósnét, báró Podmaniczky Anna-Máriát. Ajtaja nyitva vala minden idegennek, minden magyarnak és nem magyarnak, ha születés vagy érdem ajánlották.

Nehányan az olvasó kabinetbe menénk el. Kardjaink csörtetése a grádicson, s a belépő csoport látása mindent felugrata székéről. Koppi és Kreil meglátván, hogy én vezetem, jöttek idvezlésemre ; ez philosophiát, az históriát tanító professor az universitásnál. Te vagy? kérdé Koppi. Ezt ugyan jól tevétek. Mutassátok, hogy nem csak kardot tudtok rántani.

A dícséretet én legalább nem érdemlém. Mert midőn az egyesült két zászlóalj kapitányai, az abaújinak gróf Csáky Antal, később szepesi fő-ispán, a borsodinak Radvánszky Ferenc gyakorlást tétetének velünk, s szerencsémre itt elsőben, s kardot hagyának rántanunk ; az enyémet hüvelyéből sem én magam, sem erősb karú minden társaim ki nem tudánk rántani. Megvevén a kardot Kassán, s örűlvén, hogy a nélkűl nem maradtam, mert a csíszár nem tuda annyit késziteni, amennyi akkor kivántaték, feledém megpróbálni, kijár-e vagy nem.

ÖTÖDIK SZAK.

MDCCXCI.

Közös iskoláknak neveztettek, melyekben különböző vallású tanítók taníták a kezeik alá bízott ifjúságot. Az olvasást s grammatikát kár és veszedelem nélkűl taníthatá a professor a gyermeknek, ha ő és ez egy vallás tagjai nem voltak is ; katholikus gyermek a vallást a maga felekezetebeli tanítótól tanúlta, mint a protestáns a magáétól.

De Swietennek ez a planja igen sok ellenkezőt talált, s Leopold ostromoltatott, hogy szüntesse meg. Engede a kérésnek. Ennek következtében a helytartó-tanács

egy ápril elsőjén költ rendelése által felső parancsra elhirdette, hogy báró Prónay Gábor gömöri fő-ispán és consiliarius Vay István tudományok fődirectorai, amaz a pozsonyi, ez a pécsi megyében, és én, szolgálatunkból el vagyunk eresztve, de fizetésünket még esztendeig vonni fogjuk ; s minthogy hívatalainktól csak az említett oknál fogva mozdíttatunk el, bizonyossá tétetünk, hogy első kiüresedéssel illőleg fogunk ismét szolgálatba fogadtatni.

A rendelés mását gróf Török nekem már ápril 11-dikén áltküldötte Kázmérból Regmecre. Kedvetlen ember hozá, s hamar akarék tőle szabadúlni. Az látni óhajtá, mint roskodok össze, s csaknem összeroskoda, látván, hogy én nem. Hét testvér testvére valék, s ezerötszáz forint jövedelemtől esém el, s oly hívataltól, melyet örömmel viseltem volna késő vénségemig ; de én nem bérért szolgáltam.

Anyám oly fájdalmasan vette a hírt, mint én színetlen nyugalomban. Régolta gyakorlám magamat azon mesterségben, hogy tűrhessem amit kell, s hogy örűljek ahol lehet. András nagybátyám úgy kívánná, hogy mingyárt menjek Bécsbe, hogy szóljak a fejedelemmel. Swieten és Pászthory annyi jeleit adák kegyeiknek, hogy az ígéret teljesedését biztosan várhatom. Én nem óhajték többé szolgálni, de arról anyám és nagybátyám hallani sem akarának. Kénytelen valék engedni, s már májusban Bécsben valék.

Leopold Pizában mulatott, s úgy hivé minden, hogy sok ideig fogják ott tartóztatni dolgai. Iskolai barátom, consiliarus Párniczky Mihály és egy ifjú kapitány, most generális, Gosztonyi úr az útcán akadának össze velem. P. megértvén, mi végett jövék kére, hagynám ott a *Vadember*-t ; sokat is költök e fogadóban, meg is lophatnak. Szállásán két szoba áll üresen ; bérlelném ki azt. Ha alattam szakadna le a padlás, hozzá fognék leesni ; ha ő alatta, mindketten Gosztonyihoz. Örvendve fogadtam el tanácsát.

Háziasszonyunk, a párisi születésű özvegy consiliarius W—né vala ; hatvanhárom esztendős, fogatlan,

csont és bőr ; haja félig ősz, félig rőt, ajkai színetlenek, arca mint a halotté. De mely szeretetreméltó a lelke! mely minden tekintetben igen derék, mely mívelt, mely kedves társalkodású asszony! Aki szólani hallá, felejté, hogy szeme tőle irtózik. Ha hazája jutott eszébe, ha ez lett tárgya a beszélésnek, csupa tűz ; kevélykedve mondá, még szükség nélkűl is, hogy ő Bécsben is francia ; és minthogy a szent lángot mi magyarok is éreztük, franciának nézé a magyart. Kért, hogy valamikor szobájába lépek, vegyek a plundra mellé is mentét, ne frakkot.

Azt hiszed-e te is, mondá egyszer, amit a bécsiek, hogy mi franciák hamisak vagyunk, mert nyájaskodásinkban nem lelünk határt, s szavaink többet mondanak, mint jelenteni akarunk? De a mi szavainkat a vevő az adó értelmében veszi, mint midőn magát a német is alázatos szolgának mondja, holott a szó csak annyit jelent, hogy az összeakadás nem kedvetlen. Melyike jobb, a mi szertelen édeskedésünk-e, vagy ez a medvemorgás ? — Szereté hallani, hogy a magyar falusi ifjú nemcsak kincsének mondja akit szeret, hanem édes csillagának is azon felűl.

Ezen franciaságával engem, ha magunkban valánk, kedves fiának szólítgata, ha idegen lépe hozzá, grófnak. Jóságod engem szörnyen elakaszt, mondám neki ; vendégeid annak nézhetnek, aki egyébnek adom ki magamat, mint ami vagyok, s borzadok e képzelettől. — Hagyj honi szokásom mellett, ez vala minden felelete ; nálunk minden gróf, ahogy itt minden *Herr von ;* egyik úgy bohóság, mint a másik. Vendégim tudják szokásimat.

Egy reggel Párniczkynál ivám kávémat, midőn egy ismeretlen lépe be hozzá ; kisded termetű, csontos, hízni s kopaszodni s őszülni kezdő, gömbölyeg képpel, piros orcával, kék szemmel, élesen hangzó szóval : consiliarius H(ajnóczy) József úr, mondá nekem P— s engem megneveze az idegennek. — Ismerem az urat, mondá ez, nekem jött, s megcsókolt : én nevét sem hallám. Atyja predikátor vala Aszódon ; magyarúl, né-

metűl, tótúl folyvást beszélt s hibátlanúl. Lejövén akademiájiról, titoknok leve gróf Forgács Miklósnál ; s midőn behozatának a királyi commissariusok, gróf Széchenyi secretariusává nevezé hivatalának a pécsi kerületben. Később szerémi vice-ispán leve, de a József halálával történt változások megfosztották hivatalától Most Bécsben élt szolgálat nélkűl.

Öltözete inkább gyaníttatá a tudóst, mint a vice-ispánt, s különösségei közé tartozott, hogy nem átalla foldozott ruhában járni, cynicus kevélységből inkább, mint szükségből. Szerencsétlenségemre már első együttlétünk alatt nagyon belé szereték, mert tőle volt mit tanúlni. A nélkűl, hogy arra kértem, más nap hozzám küldé nyelvmesterét, kitől ő hat hét alatt tanúlta meg az ángoly nyelvet.

Amely napokon nyitva vala a Belvedere, mindég ott élék. Oly közel a Salesiánák klastromjokhoz, meglátogatám a gróf Török Lajos két leányait ; anyjok ide adta, mert két testvére, gróf Rogendorff leányok, itt viselék a fátyolt. Feljövén ide, csak magyarúl beszélettek, rosszúl németűl, most csak franciáúl. Én a két gyermeket Sophienek ötödik esztendeje olta testvérimnek nézém, s Kassán egész estéket tölték velök, felültetvén egyiket egyik térdemre, másikat a másikra. Emlékeztetém Sophiet, mint mindogatá Kassán, hogy ő enyém lesz, amivel nem gondolék ; igen azzal s nehezteléssel, hogy midőn egy angyali szépségű leány a grófné látogatására jöve, s én epedve simúlék székéhez, Sophie e szókkal szakaszta el tőle : «Hozzám innen ! nem tudja, hogy enyém?»

Friedrich nevű költővel, a Situatiók írójával, egy ebédnél ismerkedém meg ; ez látván, mely örömimet lelem képekben, előbb némely házakhoz vive el, hol képek állának, most kére, látogassak meg egy koppenhági születésű fiatal festőt ; nála kevés darabokat fogok lelni és mind saját dolgozásit, de mind munkája, mind maga érdemli, hogy lássam. Az Stunder János Jakab vala.

Benyitván ajtaját, láttam, hogy a Friedrich szava

igaz szó volt : kisded barna, mívelt lelkű ember, s édes mint a méz. Egy akademiai figura, eleven model után, és egy szép barna leány portréja hatalmasan megragadának. Csillogott a festék vásznán, s a musculatura a deli ifjon nem szenvede kifogást ; gyakorlott kéz míve volt, nem kezdőé, aki mindent nagyít és túloz. Kértem, folytassa dolgozását jelenlétemben ; úgy nem veszti el óráját, én pedig tanúlok. Oly szándékkal hagyám el honomat, mondá, hogy meglakván Drezdát és Bécset, Rómába menjek, de erszényem kiürűle. Magyarországra szeretnék menni, de úgy, hogy midőn oda lemegyek, hazád munkámat már ismerje. Nem lehetnék-e oly szerencsés, hogy képedet festhessem, de oly nagyságban, oly állásban, oly öltözetben, mint nekem látszand jónak. Ára geránt ne légy gondban, s nyugtasson meg ígéretem, hogy inkább dolgozom hálából, mint nyereségért. — Jóságod megelőzé kérésemet, mondám neki. — Tehát holnap elvárlak, de ruhád kofferével. És hogy megszakadás nélkűl űzhessem a munkát, kérlek egyszersmind, ebédelj nálam.

Midőn másnap belépék nála, fel vala vonva a vászon, nagy mint egy ajtó. Felhányá kofferemet, s elijede a paszományos setétkék mentétől. Maradjunk bőr nadrágod mellett, mely rajtad van, s vegyük mellé e zöld mentét, fehér gilletvel ; a sárgás nadrág szelídebben áll mentédhez, mint a sikoltó veres állana, s igazabban adja a musculaturát. Kijelelé fejemnek a helyt, s kirajzolá az egész figúrát, űlve egy oszlop fejezetén, melyen szép vetésben löke el egy violaszín posztót, hogy a modern öltözet draperiát is kapjon ; bal karomat egy postamenten nyugtatá, jobbomat ölemben, s egyik térdemet áltvetette a másikon. Később a postamentre kettős nevének patrónusát állítá vel, büsztben. Estig egészen bé vala kenve a vászon.

Friedrich együtt ebédle velünk. A gyümölcsnél Stunder elkezde énekelni, s honja nyelvén.

Klopstockot hozánk elő s Friedrich előkíváná a Messziást. Ismered-e a könyvet? kérdé tőlem. — Sőt fordítom. — Hogyan? s lehetne azt magyarra? Te

vagy az első magyar, kit látok, hogy szereti Klopstockot. — S hányat láttál Bécsben ; mert én úgy hiszem, hogy őtet a ti Blumaueretek és Ratschky is, ki örömest kullog hátúl a maga Uz-ával, nem igen becsülik. — Friedrich most olvasá nevezetesb helyeit s pathosszal. Én ódájit kérém elő, s a nap nagy örömek közt folya le.

A kép nagy szerencsével készűle, de mint minden feje Stundernek, a rajz hibás ; csak a színekkel adá meg a hasonlóságot. Fejei olyanok, mintha egy eltört gipsz-büsztöt hibásan forrasztanának össze. — Midőn én, két esztendővel később, farkas-bundában léptem be Szarvason Tessedikhez, s ez engem nevemen szólíta, s csudálkozám, hogy aki soha nem látott, s nem tudhatja, hogy e földön járok, mint szólíthat nevemen ; magadat, úgy mond, nem láttalak, de képedet sokat láttam Stundernél. Oda a kép, s most egyedűl hív mását bírom a fejnek. S itt egy intést : Olajban dolgozott festést nem szabad soha levenni rámájáról s összegörgetni, mert a vászon repedéseket kap, s azon többé senki nem segít. — Aki e képet látja, nem fog többé álmélkodhatni, miként történhete, hogy ifjabb esztendeimben két asszonyság engem gróf Dessewffynek nézhetett, kihez most csak termetem nem szálasságában hasonlítok.

Consiliarus H— megszólíta, vonjak rövid mentét, valahol nemzetünknek becsűletet csinálhatok. Ezek itt úgy hiszik, hogy akinek oldalán széles kardot látnak, emberhússal él. Egy nap így menék Artariához.

A bolt üres vala, ahogy azt sem előbb, sem soha azután nem láttam. Artaria ablaka mellett űle, s nem vala több embere jelen egynél. Tájdarabokat kívántam. — Nürnbergieket? kérdé a cseléd. — Nem, Claude Lorraint, Vernét, Wouwermannt, és ami egyéb nyelvemre jött. — Előmbe teríté portfeuilljét, később még egy másikát. Kiszedtem, ami szememet gyönyörködteté. A rakás nagy volt ; most tehát a kiszedettekből szedém ki a jobbakat, megcsináltatám a contót s menni akarék. Artaria elállá útamat. Engedelmeddel ;

hol utazál te? — Nem értettem. — Belépvén boltomba, úgy mond, ruhád figyelmet támaszta bennem, s ne vedd rosszúl, bizonyos kedvetlen emlékezést. Emberem neked impertinentiával felele, s követlek képében. Te erre négy-öt nevet említél, melyek felől nem értém, mint ismérheti, aki e ruhát hordja ; úgy hittem, vakon kapád fel valahol. Míg tehát e két nyalábot végigforgatád, le nem vonám rólad szemeimet, s tetszik nekem, hogy nem elébb nézéd, kitől van a darab, hanem milyen a darab. Messzéről is ismerem portékáimat, s hízelkedés nélkűl mondhatom, szemed első nézéssel a legjobbakat választotta. Nem hihetem, hogy ezt tudhassa, aki hazád határin ki nem lépe. A mesterséget ott még nem ismerik.

Hazámban még nincsenek képárus boltok, nincs alakló-akademiánk s nagyjainknak egyéb kell, mint festés és rézmetszet, mondám. Az én honom pénzetlen ország, a szépmesterségek szeretete pedig pénzt kíván. De eljő nekünk is az óra, mely később tűnt fel Bécsnek is, mint Drezdának, Párisnak, Londonnak. — Felszabadíta, hogy járjak boltjába, ha semmit nem veszek is. Udvari tanácsos Görög úr pedig még inkább megnyeré nekem hajlandóságát, s ennek köszönhetem, hogy boltjában nehány temérdek árú festői útazásokat végigforgathaték.

Még az nap összetalálkozám Báróczyval, báró Vay Miklóssal, Danczkayval, s elbeszélém neki s referendárius Semseynek, kihez együtt menénk, mint járék Artariával. Menj vissza, kérlek, mondá Báróczy, s emlékeztesd, hogy midőn Schmutzer elkészűle Theodosiusával, Bécsben öt kele el, míg Párisból megszólíttatott, hogy küldjön ismét háromszázat, mind elkapdosták. A muzsák járvány istenségek, s Bécs és Pest nem pirúlhatunk, hogy hozzánk később (jöttek). Pirúljunk, ha örömmel nem fogadjuk. Nem magamnak csinálok vele complimentet, hanem nemzetemnek, midőn később el fogom mondani, mint jártam Wutkyval a Belvedere szobájiban és a Kitzling szobránál. Itt csak egy intést azoknak, akik rézmetszeteket gyűjthetnek.

vagy az első magyar, kit látok, hogy szereti Klopstockot. — S hányat láttál Bécsben ; mert én úgy hiszem, hogy őtet a ti Blumaueretek és Ratschky is, ki örömest kullog hátúl a maga Uz-ával, nem igen becsülik. — Friedrich most olvasá nevezetesb helyeit s pathosszal. Én ódájit kérém elő, s a nap nagy örömek közt folya le.

A kép nagy szerencsével készűle, de mint minden feje Stundernek, a rajz hibás ; csak a színekkel adá meg a hasonlóságot. Fejei olyanok, mintha egy eltört gipsz-büsztöt hibásan forrasztanának össze. — Midőn én, két esztendővel később, farkas-bundában léptem be Szarvason Tessedikhez, s ez engem nevemen szólíta, s csudálkozám, hogy aki soha nem látott, s nem tudhatja, hogy e földön járok, mint szólíthat nevemen ; magadat, úgy mond, nem láttalak, de képedet sokat láttam Stundernél. Oda a kép, s most egyedűl hív mását bírom a fejnek. S itt egy intést : Olajban dolgozott festést nem szabad soha levenni rámájáról s összegörgetni, mert a vászon repedéseket kap, s azon többé senki nem segít. — Aki e képet látja, nem fog többé álmélkodhatni, miként történhete, hogy ifjabb esztendeimben két asszonyság engem gróf Dessewffynek nézhetett, kihez most csak termetem nem szálasságában hasonlítok.

Consiliarus H— megszólita, vonjak rövid mentét, valahol nemzetünknek becsűletet csinálhatok. Ezek itt úgy hiszik, hogy akinek oldalán széles kardot látnak, emberhússal él. Egy nap így menék Artariához.

A bolt üres vala, ahogy azt sem előbb, sem soha azután nem láttam. Artaria ablaka mellett űle, s nem vala több embere jelen egynél. Tájdarabokat kívántam. — Nürnbergieket? kérdé a cseléd. — Nem, Claude Lorraint, Vernét, Wouwermannt, és ami egyéb nyelvemre jött. — Előmbe teríté portfeuilljét, később még egy másikát. Kiszedtem, ami szememet gyönyörködteté. A rakás nagy volt ; most tehát a kiszedettekből szedém ki a jobbakat, megcsináltatám a contót s menni akarék. Artaria elállá útamat. Engedelmeddel ;

hol utazál te? — Nem értettem. — Belépvén boltomba, úgy mond, ruhád figyelmet támaszta bennem, s ne vedd rosszúl, bizonyos kedvetlen emlékezést. Emberem neked impertinentiával felele, s követlek képében. Te erre négy-öt nevet említél, melyek felől nem értém, mint ismérheti, aki e ruhát hordja ; úgy hittem, vakon kapád fel valahol. Míg tehát e két nyalábot végigforgatád, le nem vonám rólad szemeimet, s tetszik nekem, hogy nem elébb nézéd, kitől van a darab, hanem milyen a darab. Messzéről is ismerem portékáimat, s hízelkedés nélkül mondhatom, szemed első nézéssel a legjobbakat választotta. Nem hihetem, hogy ezt tudhassa, aki hazád határin ki nem lépe. A mesterséget ott még nem ismerik.

Hazámban még nincsenek képárus boltok, nincs alakló-akademiánk s nagyjainknak egyéb kell, mint festés és rézmetszet, mondám. Az én honom pénzetlen ország, a szépmesterségek szeretete pedig pénzt kíván. De eljő nekünk is az óra, mely később tűnt fel Bécsnek is, mint Drezdának, Párisnak, Londonnak. — Felszabadíta, hogy járjak boltjába, ha semmit nem veszek is. Udvari tanácsos Görög úr pedig még inkább megnyeré nekem hajlandóságát, s ennek köszönhetem, hogy boltjában nehány temérdek árú festői útazásokat végigforgathaték.

Még az nap összetalálkozám Bároczyval, báró Vay Miklóssal, Danczkayval, s elbeszélém neki s referendárius Semseynek, kihez együtt menénk, mint járék Artariával. Menj vissza, kérlek, mondá Báróczy, s emlékeztesd, hogy midőn Schmutzer elkészűle Theodosiusával, Bécsben öt kele el, míg Párisból megszólíttatott, hogy küldjön ismét háromszázat, mind elkapdosták. A muzsák járvány istenségek, s Bécs és Pest nem pirúlhatunk, hogy hozzánk később (jöttek). Pirúljunk, ha örömmel nem fogadjuk. Nem magamnak csinálok vele complimentet, hanem nemzetemnek, midőn később el fogom mondani, mint jártam Wutkyval a Belvedere szobájiban és a Kitzling szobránál. Itt csak egy intést azoknak, akik rézmetszeteket gyűjthetnek.

útunkat. Mi a nap olvasztó melege elől szobába vonúlánk. Mihály ismét fenekedék ; össze kelle hordanom. Meg nem emésztheté, hogy azokért. Bánatjában nyakára kanyarítá fejér köpenyegét, űlést veve a hajó orrában, távoly azoktól, akiket gyűlölt. Elkeseredett elmével felpillanata a hajó fedelére, s meglátá ott állani egy erdélyi uraság tiszttartóját, kivel az úton összeismerkedék. — Jó útat, erdélyi pajtás, úgy mond ; hordja Isten kendet szerencsésen mind hazáig. Ekkor megoldván köpenyegét, egy ugrással a Dunába szökött.

Egy hajóslegény ketté vágá fejszével a csolnak kötelét, szigonyt kapa, s Mihály ki vala ragadva a vízből. Egy pap és egy katonai seborvos társaink mentek, s egyike és másika is dolgát végzé a haldoklóval. A seborvos hanyatt fekteté a hajó fenekébe, megdörzsölteté, betakartatá köpenyegével, pokrócával, s bíztatott, hogy fel fog éledni, mert erei vernek.

A szél újabban elakasztá menésünket, meg kelle hálnunk. — Pestre érénk más nap reggel, s a legény mégis élet nélkűl volt. Fiakkerért mentem, hogy elvitethessem szállásomra, de Mihályt már nem lelém a hajóban. Fölébrede halálos alvásából, s szállásomra jött, megnyitott karral.

II. Leopold megérkezék Pizából, s kevés napok múlva ment Prágába, megkoronáztatni magát. Az esedezések bészedését a koronaörökösre bízta.

Előbb Swietentől akarék búcsút venni. — Színem, hangom mutatják, mondám, mennyire gyengíte el betegeskedésem. Nem bízom erőmhöz ; engedje, hogy előadásomat papirosomból olvashassam fel. Szerencsésnek érzém magamat, hogy ő alatta szolgálheték ; gondolkozásom, érzésim egyeztenek rendelésivel. Hívatalba lépni többé nincs kedvem ; egyedűl anyám akaratját teljesítém, midőn most ide feljövék. Ez levén az óra, melyben hozzá közelíthetek, kérem fogadja el hálámat kegyei minden bizonyságiért ; és minthogy én őtet nem előljárómnak szerettem nézni, hanem atyámnak, ha talán szolgálatom ideje alatt tettem

valamit, ha mi jutalmat érdemelhetne, engedje nekem azt, hogy kezeit gyermeki hűséggel megcsókolhassam. Tudom én, mit köszönhet neki és atyjának az én hazám is.

Lelkem láng vala, s ki várta ezt? Swieten oly hidegen nyújtá felém jobbját, hogy kérésemet megbántam; mert szolgai lélekkel csókolni kezet borzasztó dolog. De kezemben érezvén jobbját, feledém hidegségét, s ajkaim tüzesen nyomúltak kezéhez.

Most ő jöve nekem, s kiterjedt karokkal, ölébe szorítá, s megcsókolá előbb egyik, majd másik orcámat. Szerénységem új tűzbe hozá, s a két elsőbb csókot nyomban toldá meg harmadikával, negyedikével.) — Elkíváná papirosomat. — Amit most monda, nem hallhatja minden fül.

Mely pillantása életemnek az, melyben magamat főbb tetőn érezhetém!

De midőn a visszaemlékezés e boldog órámra kevéllyé teszen, mint szomorodom el, midőn látom, hogy visszakapott papirosaim közt nem lelhetém fel naplómnak e szakra tartozó darabjait. Ha tudnám, mely napja volt az életemnek, midőn engem nem a minister, hanem Swieten megcsókola, meghagynám unokáimnak, hogy az nekik légyen házi innepek.

Épületem talpköve Széphalmon, Abaújban ugyan, de csak egy órányira a Zemplény gyűléses helye Ujhely, s két órányira Patak felett, áltellenben Toronyával, mely utolsó a tokaji bort termő hegyek közt (a tót ember meg nem tudja tanúlni a nevet, s Kis-Bányácskának hívja), 1791. májusban tételék le, midőn már Bécsben valék, s szeptember 10-d. érvén haza, már felvonva leltem minden falát. Selmecnek, Radvánnak, Kassának vevém útamat, s Mikóházáról ide kerülék, úgy tértem vissza Regmecre, anyámhoz. Nyugtalan valék meglátni, mennyire ment a munka; s az vala minden óhajtásom, hogy minél elébb ide költözhessem, s magamnak élhessek, nem ragyogva, — az a vágy engem soha sem bánta, — hanem boldog függetlenségben.

Mely örömek és mely csapások várnak e falak közt reád! — e gondolat rohana rám, midőn éjszaka, de világos éjszaka a hold teljes fényében, először léptem bé pitvarom küszöbén. Tudtam, lesznek mind ezek, mind azok ; de ki álmodhatta volna meg azt teljes nagyságában! A jövendőt homályba fedi szemeink előtt a bennünket szerető istenség ; a jó elvesztené becsét, ha örömínket előrelátnánk, s ki ne kivánná, hogy nyelje el az örök éj, ha a rosszat, melyet el nem kerülhetünk, viselni előre is kellene!

HATODIK SZAK.

Vádlának, s még a jók is, hogy feledém kötelességemet a hazához, midőn azon nyelv tanúlását sürgetém, mely elölni készűle a miénket. S vádolják-e az atyát, ki gyermekeivel német nyelvet tanúltat, mert látja, hogy arra szükség van? Nem értem vádlóimat, de nem hiszem, hogy annak nézhessenek, ki hideg volt valaha a nemzet nyelvéhez. Ha kedves hivatalom teljesítése ellenkezett volna meggyőződésemmel ; midőn fő-notáriusnak már ki valék nevezve Abaújban, s mikor Vay József ugyanazzal kínála meg Szabolcsban, s midőn értettem, amit monda, hogy innen inkább fogok emelkedhetni, úgy én nem léptem volna az iskolákhoz. Becsületes ember fizetésért nem bánik lelkiismerete ellen ; én szentűl teljesítém ellenkező tiszteimet, s így nyugalomban hallom a vádat.

«Ki minél jobban tud görögűl, annál semmirevalóbb», ezt mondák valaha Rómában s ennek magunk közt is látjuk példájit ; de az ellenkezőnek is látjuk, s gondolnám, a gonoszok számába nem fogjuk számlálni Cicerot és Atticust, és akik e kettőhöz távolabbról és közelebbről hasonlítanak. Tudni jónak mindent hasznos, s aki rossz akar lenni, rossz lesz, ha csak magyarúl tud is. Vannak rá példáink.

Bár magyarúl hallhatnánk oly prédikációkat, amilyeket Cleynmann mond! bár pater Stanislaus is a Lovasy nyelvén gyönyörködtetné hallgatójit. De én

nem örömest mulatnám el, ha pesti lakos volnék, az ő tanításaikat azért, hogy nem az én nyelvemen predikálanak. — Szolgáljon nekünk a szomszéd! ez vala a honát szerető Pálffy János nádor toistja, s nem tudom, mondhatunk-e idvességesebbet.

Bácsmegyeim után Hamletet adám ki, ahogy azt a német theatrumon játsszák, Pozsonyban 1790., s Stellát s a Wieland Diogenesét Pesten 1793—94., a Heliconi virágokat Almanach gyanánt Pozsonyban 1791., s fordítgattam mind azon nyelvekből, melyeket inkább vagy kevesebbé értettem. Mind ez nem tetszék olvasóinknak ; Bácsmegyei volt csemegéjek, mint tíz esztendővel ezelőtt Kartigám. Egynél több olvasója, s nem egyedűl szerelemben olvadozó ifjacskáink, s leánykáink, phraseologiákat dolgozának belőle. A hon első rendű tisztviselőji két-három estve gróf Ráday második Gedeonnál, ki akkor assessor vala a királyi tábla mellett, s később koronaőr leve, gyűlekezének fel, felolvastaták a könyvet s innen lesék, nyelvünk kevés idő alatt hová fog emelkedhetni. Herceg Batthyány Lajos levelében köszöné, hogy azt dolgozám, s maga Himfy is kedvellette. Magam sem dolgozásomról nem tarték valami nagyot ; hiszen az már tűzre vala kárhoztatva, s elébb mint Bacsányi ítélte reá ; sem a német munkáról, mely után azt csináltam. Nyelvünk még nincs elkészűlve, mondám, s így a mestermű sem érdelmelhet óhajtott javalást : mint érdemelhetne tehát a középszer munka fordítása? Csak az igazán jót kell fordítani, s az fényt vet a hibás fordításra is. Azért választám az említetteket, és amiket görögből, latinból, olaszból, franciából hoztam által.

A Bácsmegyei szerencséjét az csinálhatá, hogy a történetet nem hagytam meg anyaföldén, hanem honunkba plántáltam által, s az olvasó így melegebben és közelebbről érezheté magát megilletve. Továbbá az, hogy némely kedves és érzékeny s poetai képű szólásokat hoztam be a nyelvbe, mellyel előttem senki nem éle még nálunk ; harmadszor, hogy a szép társaságokban ismert idegen szókat nem igyekeztem ma-

gyar névvel jegyezni meg, amit mások s többére igen szerencsétlenül, cselekedtek. Hogy az utolsót cselekedtem s szép társaságoknak adott munkában tettem, igen jól tettem ; de oly helyeken is tettem, ahol elmaradhatának vala, s azt nem jól tettem.

A második kiadás végében egy levelem áll, mely heroinámat zavart fejű szeretője vádjaiból kifejtse, s voltak, akik úgy hivék, hogy ez a nem-fordított, hanem saját tollamból folyt levél az egész románnál többet ér. Barátim tehát újra nekem esének, hogy fordításimat hagynám abba s adjak eredeti darabokat. Megismerem, hogy azt tőlem kívánni, annyi esztendei soha meg nem szakadt törekedésim után, méltán lehete, de hogy el nem fogadám tanácsokat, az legalább szerénységemet bizonyíthatná. Akkor, midőn én éltem, talán legokosabb volt fordítani jót s minél lehet jobban, hogy követésre méltó példát adjon mind a teremtésben, mind a szólásban, s a kettő által az ízlést nemesítse ; de aki mindég fordít és csak fordít, a szerint jár, mint aki mindég mankón jár ; elveszti saját erejét.

A stilistikának mondám, különböző, sőt ellenkező nemei vannak, s minden nemnek s minden írónak más meg más nyelve. Az ír jól, aki úgy ír, ahogy a hely kivánja — *apte qui dicit.* A sokszínűségre kell tehát törekedni, nem amit mások óhajtának, az egyszínűségre, s a fordítás erre a legszerencsésebb szer. De nem a mi nyelvünket kell idegenné tenni igyekeznünk, hanem az idegent tenni mienkké ; de vigyáznunk, hogy beszédünk, a nagy hűség keresése mellett feszessé ne váljon, s a fentebb nemű szépség, midőn nagyon kerűljük az idegent, közönségessé ne sűlyedjen. Erre azt látám legtanácsosabbnak, hogy ne egy írót fordítsak, hanem minél többeket, s ne egy nemből, hanem többekből : franciát és németet, újat és régit, Wielandot és Klopstockot, Cicerót és Sallustiust. Úgy hittem, az a sokfélék másolgatása fogná majd csinálni, sokkal inkább mint a sokfélének csak olvasgatása, hogy a sokból nekem terem egy új, egy

önmagamé, egy énnékem saját, s nemcsak a szólásban, hanem a teremtésekben is, és ha megamnak nem, bizonyosan később pályatársaimnak.

HETEDIK SZAK.

MDCCXCII.

Meghala Leopold császár is, martz. elsőjén, s fija Ferenc, június 6-dikára rendelé koronáztatását, s igen nagy örömére a nemzetnek, Budán, nem Pozsonyban. *Eximam regem Mathiam ex ore Hungarorum*, monda II. József egyik utazása alatt valamely predikátornak, ki nem győzé magasztalni előtte a mi józsefi lelkű Hunyadinkat. Ily bíztatásokkal vígasztalá honunk némely nagyjait az a fejedelem is, kinél soha még nép királyát inkább nem szerette.

Jelen valék, midőn elsőben lépe fel székére, kiadni királyi kívánságait. A tágas palota a budai királyi lakban tömve vala rendjeinkkel. A lábtopogások végre jelt adának, hogy jön a király. Hozák előtte a keresztet, az apostoliság címerét, s a rövid látású herceg Grassalkovics II. Antal helyett herceg Batthyány Lajos a kivont régi kardot. Most jött gyászban atyja és atyját kevés hetek múlva követett anyja után gyászban, felöltött térdig-érő mentéjében, dolmánynyal és csizmában, nem bakkancsban, leűle trónusán, és ott tette fel kalpagját. Cancellarius Pálffy Károly magyar nyelven szóla a rendekhez. A királyné számára polcozat készűlt a palota estéjszaki szögében. Midőn vége vala a dolognak, a királyné lelépe polcozatáról, generális gróf Fekete János olasz nyelven szólítá meg : «Felséged látá ezt ; mit ítél most hűségünkről?» Látom, felele a királyné, és ha ki egyebet merészlene mondani, mint amit itt láttam, újjaimmal dörzsölném össze. — Éppen Fekete mellett menék ki a palotából, s ő mondá el ezt nekem. — Boldog király, ki magát szeretve látja népétől! boldog nép, mely magát szeretve látja királyától! Célja ennek és annak

az *egész* boldogsága, s ezt is az antagonismus törvényei tartják fenn, mint mindent a természetben. De az antagonismusnak baráti ellenkezésnek kell lenni, nem ellenséginek, nem hogy egyik csésze felbillentse a másikat, hanem hogy egymást egyenlőségben tartsák.

A koronázás a franciscanusok templomában méne véghez, mely a budai vár estéjszaki végében áll. A király felöltött, aranyfonalú, térdig-érő mentében jöve, csizmával ; testvére, Sándor nádorunk ezüst fonalúban, de amelynek szálai közt világoskék szín játszott. A koronát együtt tevék fejére a nádor és cardinalis-primás Batthyány József.

Innen gyalog menének a másik templomba, mely a vár dombja közepében áll és amelynek tornya Mátyás király címerét viseli. A korona a fején vala a királynak, vállán a palást, lábán a cékla-szín strimfli megkötve térdei felett, és az ócska sárga papucs. A koronát óhajtottam közelről látni, s megállék a torony ajtaja mellett, hogy midőn a király ott belép, megpillanthassam. A sokaság a püspökök közé nyomott, s elvivének a királyi szék szomszédjáig, Ferdinánd toskáni nagy-herceg és mostani nádorunk megé, ki akkor serdülő ifjúcska volt ; ez aranyfonalú, amaz pipacsszín posztó, térdig-érő mentében. Minekutána itt a király szentelt vitézeket ütött, felűle arabs fehér lovára, s kísérve palástos és infulás püspökitől és az ország zászlósaitól, leméne elmondani eskét a kapucinus-piacon.

Most az ebéd következék. Két asszonyság karomon vezetteté fel magát, és korán, hogy a hely, áltellenben az asztallal, nekik jusson. A cardinalis elmondá az asztaláldást, cancellarius Pálffy pedig levevé a király fejéről a koronát, s egy ezüst medencére tette le, mely a korona őrje, gróf Nádasdy Mihály megett egy kisded asztalon a trónus mellett állott. Annak szomszédjából minden oda törekedék, hogy a királyt, királynét, nádort és két érseket szemben láthassa, én pedig a korona mellé vágytam, s így azok nekem, én nekik kölcsönösen könnyíténk meg az áltmenetelt.

A korona mellett maradtam egész ebéd alatt, s a szerint forgatám a medencét, ahogyan azt elölről, hátúlról, s egyik s másik oldaláról látni akarám. Lippert, Schmiedhammer és a II. Leopold koronázásakor Schauf rajzolták azt, s ezen utolsó nálam vala itt. Kijegyzém botlásait, de minekutána azt pécsi kanonok Koller úr most nagy gonddal rajzoltatá, s munkáját a koronáról kiadta, arról szólanom nem szükség. Egyedűl azt jegyzem meg, hogy a kereszt a korona közepén azért áll görbén, mert lyuka, melybe be van srófolva, kibővűlt, s a sróf nem jól szoríthatja ; és hogy az említett keresztről a diademába lemenő négy abroncs közt, a fejet béfedő sipka arany szálakból szőt takács munka s nem öntött arany.

Még a rendeknek adott ebéd mellett űlénk, s én gömöri vice-ispán Szathmáry Király Miklós consiliarius mellett, midőn jöve az udvar, a király, most huszárezredének sötétkék rókatorkos mentéjében, s felvévén vagy Szathmáry elől vagy előlem a poharat, a rendek egészségét itta. Szathmáry azonnal kapott a poharon hogy elvigye, de azonnal által is engedte az akkor még igen ifjú gróf Cziráky Antal mostani ország bírájának, annak jutalmáúl, hogy Dugonicsnak vezérlése alatt a pesti magyar kis társaságnak feje volt, és azon remény alatt, hogy ezt háza kincsei közt fogja fentartani, s soha nem felejti, belőle ki ivott és mely egészséget.

Egyike azon házaknak, hol a dieta alatt legtöbb örömmel élék, a generális gróf Fekete Jánosé vala. Nagyon elmés, nagyon eleven és lelkes ember és széles olvasású. Erkölcsiben, gondolkozásiban, módjaiban félig francia, félig török. Atyja, az ország bírája, gondos nevelést ada neki, de ily lélekkel bírni nem könnyű ; nem oda mennek, ahova vinni akarják, hanem ahova menni önmagoknak tetszik.

Fekete két kötetben *Mes Rhapsodies* cím alatt adá ki francia nyelven írt verseit, s egy példányt két átalag tokajival külde Voltairenak. Az öreg patriarcha megköszöné a két ajándékot, s amint maga mondá nekem

Fekete, francia dévajsággal azt veté mellé, hogy bora jobb mint verse. Mások másként, amint gyanítom, mivel nem hiszik, hogy oly társaságokban élt ember mint Voltaire vala, ajándékot gorombasággal lehessen megköszönni. — Én, autographok gyűjtője s másolója, égék látni a Voltaire levelét, de a generális azt Fóton tartotta, két órányira Pesttől, Vác felé. Ki akara vinni magával, de midőn ideje neki volt, én nem meheték, s mikor én mehettem volna, őt tartóztaták dolgai.

Gróf Teleki József, ugocsai fő-ispán hozzám izene, hogy szólania kell velem, s haladék nélkűl. Cselédje szállásomon lele, mentem. Azt akará, hogy kérjem a titoknoki hívatalt a budai kamaránál ; applicatióm nekem meg van ígérve, viselt hívatalom a rendben ennél nem kevesebb, s annak fizetése jóval több volt ; így reménylenem lehet, hogy kérésem nem lesz sikeretlen. Megköszöném gondoskodását, de kimondám, hogy én szolgálni nem akarok.

A gróf, felekezetemnek legfőbb férfija, dícsérte ugyan philosophiámat (így nevezte azt), de előmbe terjeszté, hogy ezen áldozattal vallásomnak, melyet nagy okoknál fogva igen szeretek, tartozom ; ha tetszik, három esztendő mulva térjek nyugalomba, de most s mingyárt holnap, esedezésemet nyújtsam be. Hoszszasan ellenkezém, de kénytelen valék megadni végre is magamat, s más nap, június 17-d. megjelenék az előszobában.

Valamikor nagy helyeken vagy gyűlésekben előre készűlve szólottam, mindég rosszúl szólottam, s többére jól, mikor el nem készűlve. Papirosra tevém ugyan esedezésemet, de meg nem engedtem magamnak, hogy arról gondolkozzam, mint fogom tenni a szólást.

Kevesen valának az előszobában ; én levék köztök a hetedik és utolsó. A (kamarás) szolgálatot báró Orczy József tevé, kit a király ekkor neveze ki veszprémi főispánnak, de aki ezen dieta alatt cserélé el azt gróf Zichy Ferenc zemplényivel. Egyik ablakban szabolcsi fő-ispán, generális báró Splényi Gábor álla.

S midőn csak itt kezdém elgondolni magamban, amit a fejedelemnek mondanom kell, nyilék az ajtó, s gróf Széchenyi Ferenc kijöve a királytól, udvari gyászában, s a szent Januarius nápolyi rend veres pántlikájával és csillagával, s megálla Splényi mellett ; hallám minden szavait. Én rövid látású vagyok, úgy monda Splényinek, s nem látom, akik itt vannak : kérlek, nevezd meg őket. — Nevemet hallván, jött s beszélé, hogy most érkezik Nápolyból, Rómából, Florencből, Milanóból, s hogy Milanóban Ferdinánd fő-herceggel, Teréziánknak fijával magyarúl szólott. Megértvén tőle a fő-herceg, hogy Gessnernek idylljei magyarra vannak fordítva, parancsolá a grófnak, hogy a könyvet küldené meg, azért vettessem félre a címlapot és Ràdaynak szóló levelet, s nyomtattassak oda egy ajánlót a fő-herceghez. Még együtt beszélénk, midőn Orczy nevemet kiáltá ki az ajtó mellől, mert a hat már dolgát végzé.

Egészen készületlen lévén, nem zavarhatám össze ideáimat, kivált hogy a mit kértem, nem is óhajtám elérni. Magam is elcsudálkozám rajta, mely szerencsésen folyt ajakimról mind az, a mit mondottam. Egy szavamra merészen néze keresztűl lelkembe a két szem, látni akarván, ha az a lemondás, melyet ajkam talán csak cifrán pengete, érzett érzés-e, s érzettnek találván, *Um Ihnen zu zeigen, wie sehr ich diese Freundschaftsgefühle und diese Resignation zu schätzen weiss, nennen Sie mir ein andres Amt und Sie haben es* — mondá a szíve nemessége miatt is mind azok által tisztelt és szeretett úr, akik vele valaha szólottak. Két epithetumot szerénységből hagyok ki szavaiból. — Most olyat nevezni nem tudok, mondám ; de engedje Felséged, hogy ha esedezni találnék, ezen felséges ígéretére emlékeztethessem. — «Jőjj tiz esztendő mulva bár, s elmondom saját szavaidat.» — Tudva van csudálást érdemlő emlékező tehetsége közönségesen.

Teleki meghagyá, hogy mihelyt az előszobából kijövök, vigyem meg neki a hírt ; de az nap oly tárgyat

vártam az országházában, melynek lefolytát nyugtalan valék hallani. Felvetvén tehát magamat egy fiakerbe, repülve mentem az országházához. Az ajtó fordítója már kezében vala valakinek belőlről, de kívülről nekem is, s birkózgatánk egymással. Most megnyílék az, s H(ajnóczy) lépe ki, aki nekem Bécsben az ángoly mestert küldé, s aki Catóra emlékeztete, midőn én őt Aristippra. — Titoknok vagy a kamaránál, mondám neki, ha még nem tudod. — No, no, felele a bölcsfejűek grimaszával; hol szedsz ily meséket? — Semmire-való! kiáltám neki, megszorítván kezét, s neked lehetnek titkaid oly barátod előtt, mint én? s szóról szóra elmondám, ami történt. Mindég hittem, hogy barátom vagy, mondá nekem, de ennyit még tőled sem vártam; megszorítá jobbomat, s a barátság köztünk még hevesb leve — vesztemre!

Gróf Teleki elragadtatással hallá, mely szerencsével tettem az esedezést. Még szebbre nem tudok példát! kiáltozá. Három ízben szólék urunkkal, s két ízben találám szeretetre igen méltónak. Először a dolog nem ada rá alkalmat.

Anyám 1794. december 14-d. Regmecen rosszúl érzé magát egész nap. Sietteté vacsoránkat, hogy a háznál csendesedjék el minden, s lenyughasson. De alig szúnyada el, midőn két szobaleánya, kiket szokatlan zaj és topogás vere fel — — — —*

* Itt végződik a *Pályám emlékezete* első és fontosabb része. A censor vizsga szemétől való félelmében még a mondatot sem végzé be Kazinczy; különben jól tudta, hogy minden olvasója megérti a szokatlan zajtól és dobogástól fölrettent két szobaleány ijedelmét, akik a tizenkét uláhnus dzsidás katona zörgetésére sikoltozni kezdtek. Kazinczyt elfogták.

TARTALOM.

I.

Költemények.

ELSŐ KÖNYV.

Dalok és Ódák.

MÁSODIK KÖNYV.

Vegyesek.

HARMADIK KÖNYV.

Epigrammák görög értelemben.

NEGYEDIK KÖNYV.

Tövisek és virágok.

ÖTÖDIK KÖNYV.

Új tövisek és virágok.

HATODIK KÖNYV.

Epistolák.

II.

Pályám emlékezete.